

ORTADOĞU VE GÖÇ

Journal of Middle East and Migration Studies

Cilt/Volume 14

Sayı/Issue 02

Aralık/December/2024

“Ortadoğu ve Göç” Araştırmaları Dergisi yılda iki sayı olarak yayınlanan hakemli, bilimsel ve süreli bir yayındır. Yayınlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Journal of Middle East and Migration Studies is a peer-reviewed, academic, periodical journal published twice a year. Facts and opinions published in the Journal of Middle East and Migration Studies express solely the opinions of the respective authors.

Eski Adı/Previous Title: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Eski Adla Yayınlanan Sayılar/Year Range of Publication with Former Title: 2011-2020 Vol. 1, no. 1 – Vol. 10, no. 19

Eski ISSN/Formal ISSN: 2146-4561

ORTADOĞU VE GÖÇ
JOURNAL OF MIDDLE EAST AND MIGRATION STUDIES

p-ISSN: 2718-0980

e-ISSN: 2757-5144

SAHİBİ / OWNER

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü adına/ on behalf of Kilis 7 Aralık University Graduate Education Institute DR. ÖĞR. ÜYESİ ERDİNÇ GÜLCÜ

YAZI İŐLERİ MÜDÜRÜ / RESPONSIBLE MANAGER

DR. ÖĞR. ÜYESİ BİLAL GÖRENTAŐ/Kilis 7 Aralık Üniversitesi

EDİTÖRLER KURULU / EDITORS

DR. ÖĞR. ÜYESİ OSMAN ÜLKER/Kilis 7 Aralık Üniversitesi
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMET YASİN ÇAKIR/Kilis 7 Aralık Üniversitesi
DR. MUHAMMED MÜCAHİD DALKILIÇ/Kilis 7 Aralık Üniversitesi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

PROF. DR. M. DOĞAN KARAOŐKUN/KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MUSA YILDIZ/GAZİ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. CENGİZ TOMAR/AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ/KAZAKİSTAN
PROF. DR. HALİL İBRAHİM ZEYBEK/GÜMÜŐHANE ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. M. RUHAT YAŞAR/KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. NUH ARSLANTAŐ/MARMARA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ALİ BALCI/SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MEHMET SAİT TOPRAK/MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. TIM JACOBY/THE UNIVERSITY OF MANCHESTER/İNGİLTERE
PROF. DR. AYTAÇ YILDIZ/ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MEHMET ALİ YILDIRIM/KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MURAT YEŐİLTAŐ/ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MAHMUT KAYA/HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ELĐAR HASANOĞLU/ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCİ/SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. YASSER TARSHANY/ALMADİNAH INT. UNIVERSITY/ MALEZYA
DOÇ. DR. İBRAHİM EFE/KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ABDULLAH ALTUNCU/ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. FATİH YAMAN/İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ MÜZEYYEN PANDIR/IŞIK ÜNİVERSİTESİ
DR. MOHAMMED SULİMAN SHBAİR/ALAZHAR UNIVERSITY/GAZZE/FİLİSTİN
DR. FOUAD BENDİFALLAH/UNIVERSITY OF MONTRÉAL/KANADA

DİL EDİTÖRLERİ / LANGUAGE EDITORS

DOÇ. DR. MUHARREM ŞAHİNER/FRANSIZCA
DR. ÖĞR. ÜYESİ GÜLTEN SİLİNDİR KERETLİ/İNGİLİZCE
ÖĞR. GÖR. DR. YUSUF AVAR/İNGİLİZCE
ARŞ. GÖR. DR. EMİNE ZEYTUNLU/FARŐA
ARŞ. GÖR. SAFİYE MERVE ÖZKALDI/İBRANİCE
ARŞ. GÖR. SAİT SÖYLEMEZ/ARAPÇA

ALAN EDİTÖRÜ/FIELD EDITORS

ARŞ. GÖR. DR. MUSTAFA KOYUNCU
ARŞ. GÖR. DR. SEFA ALTAY
ARŞ. GÖR. DR. YELİZ SAYGILI SAVAŞ
ARŞ. GÖR. ABDUSSAMED ÖZBEK
ARŞ. GÖR. AHMET GÜL

ARŞ. GÖR. YUSUF BAHADIR YILDIZ

SEKRETARYA / SECRETARIES

ARŞ. GÖR. GİZEM AYŞE ARIKAN AKÇAY
ARŞ. GÖR. KÜBRA SOLMAZ

GRAFİK TASARIM / GRAPHIC DESIGN

ÖGR. GÖR. KADİR POLAT

DANIŐMA KURULU / ADVISORY BOARD

PROF. DR. ŐINASI GÜNDÜZ/İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MUHİTTİN ATAMAN/ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MEHMET MAHFUZ SÖYLEMEZ/İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. NURETTİN GEMİCİ/İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. İSMAİL DEMİREZEN/İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ENVER ÇAKAR/FIRAT ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SAMİ KILIÇ/FIRAT ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. M. FATİH KANTER/KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HALİL ALDEMİR/KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. LÜTFİ SUNAR/İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. YAŐIN MERAL/ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MUAZZEZ HARUNOĞULLARI/KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ZEYNEP SAĞIR/MALATYA TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. OMAR HASAN ALAMERİ/KUWAIT INTERNATIONAL LAW
SCHOOL/KUVEYT
DOÇ. DR. TURGAY GÖKGÖZ/ KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. MONA MOHAMMED YOUNES/LEBANESE UNIVERSITY/LÜBNAN
DR. ENAS M. I. ALQODSI/ABU DHABI UNIVERSITY/BAE

KAPSAM / SCOPE Sosyal Bilimler/Social Sciences

BASIM YERİ / PLACE OF PUBLICATION Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası

BASIM TARİHİ / PUBLICATION DATE Aralık 2024 / December 2024

YAZIŞMA ADRESİ / CORRESPONDENCE Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü KİLİS

e-posta: ortadoguvegoc@kilis.edu.tr

HAKEM KURULU / REFEREE BOARD

“Ortadoğu ve Göç” Araştırmaları Dergisi, uluslararası bir dergi olup en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. Journal of Middle East and Migration Studies, an international journal, it uses a double-blindreview carried out by at least two reviewers. Referee names are kept strictly

ROAD DIRECTORY
OF OPEN ACCESS
SCHOLARLY
RESOURCES
confidential.

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN/ FROM EDITOR/ كلمة رئيس التحرير
-----2-7-----

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Uzm. Ekrem SOLMAZ – Prof. Dr. Halim ÖZNRHAN
Mar'aşî'nin “Nüzhetü't-Tâlibîn ve Tuhfetü'r-Râğibîn” İsimli Kasidetü'l-Bürde Şerhinde Takip
Ettiği Metod
-----10-51-----

Doç. Dr. Muazzez HARUNOĞULLARI
Boru Hatları Güzergâhı Yönünden Suriye'nin Enerji Jeopolitiği
-----52-107-----

Dr. Öğr. Üyesi Deniz CENGİZ
Sociospatial Segregation And Clustering In Urban Area
-----108-152-----

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Alper ATAŞER– Dr. Öğr. Üyesi Nuh AKÇAKAYA
Göçmenler Ve Şiddet: “Umudun Öteki Yüzü” Filmi Üzerinden Bir Analiz
-----153-176-----

Uzm. Mehmet KAHRAMAN– Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Aykuthan ULUSOY
Yabancı Uyruklulara Eğitim Veren Öğretmenlerin Manevi ve İnsani Değerleri
-----177-212-----

Uzm. Gülşen AKGÜN AYAYDIN– Dr. Hatice YILMAZ ASLAN
Türkiye'de Göç Olgusunu Sosyolojik Bağlamda Ele Alan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi
-----213-250-----

Uzm. Mustafa GENÇ
Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Yardımda Bulunan Konya Stk'larının Karşılaştıkları
Sorunlar Üzerine Bir Araştırma
-----251-303-----

ESER DEĞERLENDİRMEŞİ / BOOK REVIEW

Arş. Gör. Gizem Ayşe ARIKAN AKÇAY
Norman G. Finkelstein, Holokost Endüstrisi: Yahudi Acılarının İstismarı, İstanbul: Kutadgu
Yayınları, 2023.
-----304-313-----

EDİTÖRDEN

Değerli Okuyucular;

“Ortadoğu ve Göç” Dergisi’nin yeni sayısını sizlerle buluşturma nın mutluluğunu yaşıyoruz. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından yılda iki kez yayımlanan dergimizin bu sayısında, alanının güncel sorunlarına ışık tutan 7 araştırma makalesi ve 1 kitap tanıtım yazısı yer almaktadır.

Deniz Cengiz’in kaleme aldığı “Sociospatial Segregation and Clustering in Urban Area” başlıklı makale, ulusaşırı göçlerle şekillenen kentsel alanlarda sosyo-mekânsal ayrışma ve kümelenme olgularını teorik bir çerçevede ele almaktadır. Göçmen grupların şehirlerdeki mekânsal tercihleri üzerine derinlemesine bir analiz sunan çalışma, bu dinamiklerin toplumsal etkilerini kapsamlı bir biçimde değerlendirmektedir.

Mustafa Genç’in “Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Yardımda Bulunan Konya STK’larının Karşılaştıkları Sorunlar” başlıklı makalesi, Konya’da Suriyeli mültecilere yönelik yardım faaliyetleri yürüten sivil toplum kuruluşlarının karşılaştıkları zorlukları ele almaktadır. Araştırma, STK’ların yardım faaliyetlerinin daha verimli bir şekilde yürütülmesine yönelik öneriler sunmaktadır.

Gülşen Akgün Ayaydın ve Hatice Yılmaz Aslan’ın “Türkiye’de Göç Olgusunu Sosyolojik Bağlamda Ele Alan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi” başlıklı makalesi, göç sosyolojisi alanında yapılan lisansüstü tezleri çeşitli değişkenler çerçevesinde analiz etmektedir. İlgili alan için önemli bir literatür derlemesi sunan bu çalışma, gelecekteki araştırmacılara yol göstermeyi amaçlamaktadır.

Ekrem Solmaz’ın “Mar’aş’ın ‘Nüzhetüt-Tâlibîn ve Tuhfetür-Râğibîn’ İsimli Kasîdetü’l-Bürde Şerhinde Takip Ettiği Metod” başlıklı makalesi, 14. yüzyılda yazılmış önemli bir iş olan Kasîdetü’l-Bürde’nin şerh metodunu incelemektedir. Bu çalışma, hem tasavvufi hem de edebi boyutlarıyla derin bir analiz sunmaktadır.

Mehmet Kahraman ve Muhammet Aykuthan Ulusoy’un “Yabancı Uyruklulara Eğitim Veren Öğretmenlerin Manevi ve İnsani Değerleri”

başlıklı makalesi, yabancı uyruklu öğrencilerle çalışan sosyal bilgiler öğretmenlerinin manevi ve insani değerlerini incelemektedir. Çalışma, bu alanın eğitim politikaları ve uygulamaları açısından önemli bulgular sunmaktadır.

Gökhan Alper Ataşer ve Nuh Akçakaya'nın "Immigrants and Violence: An Analysis of 'The Other Side of Hope'" başlıklı makalesi, göç ve şiddet arasındaki ilişkiyi çarpıcı bir sanat yapımı üzerinden analiz etmektedir. Çalışmada, sembolik şiddet kavramının göçmenlerin deneyimlerindeki yeri vurgulanmıştır.

Muazzez Harunoğulları'nın "Boru Hatları Güzergâhı Yönünden Suriye'nin Enerji Jeopolitiği" başlıklı makalesi, Suriye'nin enerji jeopolitiğindeki stratejik önemini ele almaktadır. Araştırma, bölge ülkeleri ve küresel güçler arasındaki enerji rekabetini çözümlenmektedir.

Son olarak, Gizem Ayşe Arıkan Akçay'ın "Holokost Endüstrisi: Yahudi Acılarının İstismarı" başlıklı kitabına yönelik değerlendirme yazısı, tarih ve insan hakları perspektifinden anlamlı bir bakış sunmaktadır. Norman G. Finkelstein'in bu eseri, Holokost'un bazı aktörler tarafından çıkar amacıyla kullanılmasını eleştirirken, bu durumun İsrail ve Amerikan Yahudi elitleri tarafından politik bir aracı haline getirildiğini savunmaktadır.

"Ortadoğu ve Göç" Dergisi olarak bu sayıda katkı sunan yazarlarımıza, hakemlerimize ve emeği geçen herkese teşekkür eder, bu çalışmaların okuyucularımıza faydalı olmasını dileriz.

Saygılarımızla,

EDİTÖR KURULU

FROM EDITOR

Dear Scholars,

We are pleased to present the latest edition of the Middle East and Migration journal. This journal is the official publication of the Institute of Graduate Studies at Kilis 7 Aralık University, published biannually in June and December. In this issue, we feature seven research articles and one book review article, all addressing current issues in their respective fields.

Deniz Cengiz, in his study “Sociospatial Segregation and Clustering in Urban Areas,” examines the phenomena of sociospatial segregation and clustering in urban areas shaped by transnational migration within a theoretical framework. The study provides a comprehensive evaluation of the societal impacts of these dynamics through an in-depth analysis of the spatial preferences of migrant groups in cities.

Mustafa Genç’s study “Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Yardımda Bulunan Konya STK’larının Karşılaştıkları Sorunlar” addresses the difficulties encountered by non-governmental organizations conducting aid activities for Syrian refugees in Konya. The study offers recommendations to improve the efficiency of these organizations’ efforts.

In their research titled “Türkiye’de Göç Olgusunu Sosyolojik Bağlamda Ele Alan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi,” Gülsen Akgün Ayaydın and Hatice Yılmaz Aslani analyze postgraduate theses in the field of migration sociology through various variables. This study aims to guide future researchers by providing a significant literature review in the field.

Ekrem Solmaz’s study “Mar’aşî’nin ‘Nüzhetüt-Tâlibîn ve Tuhfetür-Râğibîn’ İsimli Kasîdetü’l-Bürde Şerhinde Takip Ettiği Metod” examines the commentary method of Kasîdetü’l-Bürde, an important 14th-century work. This study provides a thorough analysis of the text from both Sufi and literary perspectives.

Mehmet Kahraman and Muhammet Aykuthan Ulusoy’s study, titled “Yabancı Uyruklulara Eğitim Veren Öğretmenlerin Manevi ve İnsani Değerleri,” examines the moral and human values of social studies

teachers working with foreign students. The study provides significant findings relevant to education policies and practices in this field.

Gökhan Alper Ataşer and Nuh Akçakaya's study, "Immigrants and Violence: An Analysis of 'The Other Side of Hope,'" analyzes the relationship between migration and violence through a striking work of art. The study highlights the role of symbolic violence in the experiences of migrants.

Muazzez Harunoğulları's study, "Boru Hatları Güzergâhı Yönünden Suriye'nin Enerji Jeopolitiği," examines the strategic importance of Syria in energy geopolitics. The study analyzes the energy competition between regional countries and global powers.

Finally, the review of Gizem Ayşe Arıkan Akçay's book "Holokost Endüstrisi: Yahudi Acılarının İstismarı" offers a meaningful perspective from the standpoint of history and human rights. In this work, Norman G. Finkelstein critiques the exploitation of the Holocaust by certain actors for personal gain, arguing that it has been politicized and turned into a tool by Israeli and American Jewish elites.

We extend our heartfelt gratitude to the authors for their invaluable contributions, to the referees for their insightful reviews, and to the scholars who have supported our journal. We hope our esteemed readers find these studies enlightening and thought-provoking.

With sincere regards,

EDITORIAL BOARD

كلمة رئيس التحرير

أعزائي القراء

نحن في غاية السعادة لنقدم لكم العدد الجديد من مجلة "الشرق الأوسط والهجرة". هذه المجلة التي تنشر مرتين في السنة من قبل كلية الدراسات العليا بجامعة كيليس 7 أرايك، تحتوي في هذا العدد على 7 مقالات بحثية و مراجعة كتابية تسلط الضوء على القضايا الحالية في مجالها .

تتناول المقالة التي كتبها دينيز جنكيز بعنوان "التفكك الاجتماعي المكاني والتجمع في المناطق الحضرية"، ظاهرة التفكك الاجتماعي المكاني والتجمع في المناطق الحضرية التي تشكلها الهجرات العابرة للحدود من خلال إطار نظري. تقدم الدراسة تحليلاً عميقاً لخيارات المجموعات المهاجرة في اختيار الأماكن الحضرية، وتقيم تأثيرات هذه الديناميكيات الاجتماعية بشكل مفصل.

تناقش مقالة مصطفى كنج بعنوان "المشكلات التي تواجهها المنظمات غير الحكومية في كونيا التي تقدم المساعدة للاجئين السوريين تحت الحماية المؤقتة" التحديات التي تواجهها المنظمات غير الحكومية في كونيا أثناء تقديم المساعدات للاجئين السوريين. تقدم الدراسة اقتراحات لتحسين فعالية الأنشطة الإنسانية التي تقوم بها المنظمات غير الحكومية.

تتناول مقالة غولسين آغون أيأيدين وخديجة يلماز أسلان بعنوان "دراسة أطروحات الدراسات العليا في تركيا المتعلقة بمفهوم الهجرة من منظور اجتماعي" تحليل أطروحات الدراسات العليا في مجال سوسولوجيا الهجرة وفقاً لعدة متغيرات. تعتبر هذه الدراسة مرجعاً مهماً للمستقبل، حيث تقدم مراجعة للأدبيات المتعلقة بهذا المجال وتوجيه الباحثين المستقبليين.

تتناول مقالة أكرم سولماز بعنوان "المنهج الذي اتبعه مرعشي في شرح قصيدته "نزهة الطالبين وتحفة الراغبين" تحليل منهج شرح قصيدة البردة التي كتبت في القرن الرابع عشر الميلادي. تقدم هذه الدراسة تحليلاً عميقاً للأبعاد الصوفية والأدبية في هذه القصيدة.

تناقش مقالة محمد قهرمان ومحمد أيقوطخان أولوسوي بعنوان "القيم الروحية والإنسانية لدى المعلمين الذين يدرّسون الطلاب الأجانب" القيم الروحية والإنسانية التي يحملها معلمو مادة الدراسات الاجتماعية الذين يعملون مع الطلاب الأجانب. تقدم الدراسة نتائج هامة في مجال السياسات التعليمية والتطبيقات المتعلقة بهذا الموضوع.

تناقش مقالة كوكخان آلبير آناشر ونوح أفجاكيا بعنوان "الهجرة والعنف: تحليل فيلم الجانب الآخر من الأمل" العلاقة بين الهجرة والعنف من خلال عمل فني مثير. تركز الدراسة على مكان العنف الرمزي في تجارب المهاجرين.

تناقش مقالة معزز هارون أوغلاري بعنوان "الجيوسياسية للطاقة في سوريا من منظور مسار خطوط الأنابيب" أهمية سوريا الإستراتيجية في جيوسياسية الطاقة. تحلل هذه الدراسة التنافس بين دول المنطقة والقوى العالمية في هذا المجال.

وأخيرًا، نقدم في هذا العدد مراجعة كتابية حول كتاب "صناعة الهولوكوست: استغلال معاناة اليهود" للكاتبة جيزيم عائشة أريكان أكجاي، والذي يقدم نظرة ذات مغزى من منظور تاريخي وحقوق الإنسان. ينتقد هذا الكتاب من تأليف نورمان ج. فينكلشتاين استغلال الهولوكوست من قبل بعض السياسيين، مع التأكيد على أن هذا الوضع أصبح أداة سياسية بيد إسرائيل والنخب اليهودية الأمريكية.

نعبر عن خالص الشكر والتقدير لجميع الكتاب والمراجعين والقائمين على هذا العدد، ونأمل أن تكون هذه الأعمال مفيدة لقرائنا الكرام.

مع أطيب التحيات،

اللجنة التحريرية

ORTADOĞU VE GÖÇ

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Journal of Middle East and Migration Studies

2024/2 | CİLT: 14 | SAYI: 02

MAR'AŞI'NİN "NÜZHETÜ'T-TÂLIBÎN VE TUHFETÜ'R-RÂĞİBÎN" İSİMLİ KASİDETÜ'L- BÜRDE ŞERHİNDE TAKİP ETTİĞİ METOD*

Ekrem SOLMAZ

Doktora Öğrencisi

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

esolmaz73@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-9788-2111>

Halim ÖZNURHAN

Prof. Dr.

Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

hoznurhan@erciyes.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9558-566X>

DOI: 10.31834/ortadoguvegoc.1571866

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 22 Ekim/ 22 October 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 2 Aralık / 2 December 2024

Yayın Tarihi / Published: 26 Aralık / 26 December 2024

Yayın Sezonu / Pub Season: Aralık / December

Atıf / Cite: Solmaz, E. ve Öznurhan, H. (2024). Mar'aşı'nın "Nüzhetü't-Tâlibîn ve Tuhfetü'r-Râğibîn" İsimli Kasîdetü'l-Bürde Şerhinde Takip Ettiği Metod. Ortadoğu ve Göç, 14(2). ss. 10-51.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and checked via a plagiarism detector.

* Bu makale, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam etmekte olan ve birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı "Mar'aşı'nın Nüzhetü't-tâlibîn ve tuhfetü'r-râğibîn" isimli Kasîdetü'l-bürde Şerhinin Tahkik ve Tahlili" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Öz

Bu makale, 14. yüzyılda yaşamış olan Ebû Bekir Mar'aşî'nin (v. 872/1468) “Kasîdetü'l-bürde” üzerine kaleme aldığı “Nüzhetü't-Tâlibîn ve Tuhfetü'r-Râğibîn” adlı şerhinin metodunu incelemektedir. “Kasîdetü'l-bürde”, İslam dünyasında Hz. Muhammed'e duyulan sevgi ve saygıyı yücelten önemli bir kasidedir ve Mar'aşî, bu kasideyi şerh ederek eserin derinlemesine anlaşılmasını hedeflemiştir. Makalede, önce kasidenin yazarı olan Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin hayatı ve ilmî yönü hakkında bilgi verilmekte, ardından şârih Ebû Bekir Mar'aşî'nin biyografisi, aldığı eğitim, eserleri ve ilmî birikimi ele alınmıştır. Mar'aşî'nin eserinde şerh yöntemini nasıl şekillendirdiği, kullandığı edebi sanatlar ve tasavvufî düşüncelerle desteklenmiş olup, şerhinde yer verdiği nahiv ve sarf tahlilleri gibi gramer unsurları da detaylandırılmıştır.

Mar'aşî'nin şerhinde, metni açıklamada izlediği yöntem ve bu yöntemin hem okuyucuya sunduğu perspektif genişliği hem de İslam düşünce geleneğine katkısı ele alınmıştır. Mar'aşî, fıkıh ve tasavvuf alanındaki geniş bilgi birikimini kullanarak, her beyitte nahiv, sarf, beyân ve bedî' gibi çeşitli ilmî ve edebi tahliller yapmış, böylece okuyucunun metni daha iyi kavramasını sağlamıştır. Şerh boyunca Peygamber sevgisi ve sahabe hürmetine sıkça yer vermiş, bu duyguları ifade etmekte titizlik göstermiştir. Mar'aşî'nin şerhini Hz. Muhammed'e (s.a.v.) sevgi ve ona duyduğu saygı perspektifiyle ele alması, dönemin İslam âlimleri arasında saygın bir yer edinmesine katkı sağlamıştır. Makale, Mar'aşî'nin şerh metodunun İslam ilim geleneği içindeki yerini

ve sonraki dönemlerdeki şerh çalışmalarına olan etkisini de tartışmaktadır.

Bu makalede, Mar'aşî'nin şerh yöntemi ile İslami ilim ve düşünce tarihine olan katkıları değerlendirilmiştir. Ayrıca onun çok yönlü ilmi kişiliği ve şerhçilikteki başarısı gün yüzüne çıkarılmış ve literatüre olan katkısı ortaya konmuştur. Makalede araştırma yöntemlerinden olan dokümantasyon yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve belagatı, Kasîdetü'l-bürde, Şerh, Bûsârî, Mar'aşî, Nüzhetü't-Tâlibîn ve Tuhfetü'r-Râğibîn.

THE METHOD FOLLOWED BY MAR'ASHI IN HIS COMMENTARY ON THE QASIDATUL-BURDA CALLED “NUZHETU'T-TALIBIN AND TUHFETU'R-RAGHIBIN” IS

Abstract

This article, 14. Abu Bakr Mar'ashi, who lived in the century (v. 872/1468) examines the method of the commentary called “Nuzhetu't Talibin and Tuhfetu'r-Yağibin”, which he wrote on “Kasidatü'l-bürde”. "Kasidat al-burda", the Prophet in the Islamic world. It is an important eulogy that celebrates the love and respect felt for Muhammad, and Marashi aimed to understand the work in depth by annotating this eulogy. In the article, Muhammad b, who was first the author of the eulogy. Information is given about the life and scientific direction of Said al-Busiri, then the biography of sharih Abu Bakr Mar'ashi, the education he received, his works and his scientific background are discussed. In Mar'ashi's work, how he shaped the interpretation method was supported by the

literary arts he used and Sufi thoughts, and grammatical elements such as nahiv and consumable analyses, which he included in his commentary, were also detailed. In Marashi's commentary, the method he followed in explaining the text and the breadth of perspective this method offers to the reader as well as its contribution to the tradition of Islamic thought are discussed. Using his extensive knowledge in the field of fiqh and Sufism, Marashi made various scientific and literary analyses such as nahiv, sarf, beyan and bedi' in each couplet, thus enabling the reader to better understand the text. Throughout the commentary, he has often given place to the love of the Prophet and respect for the companions, and has shown diligence in expressing these feelings. The Prophet of Marashi. To Muhammad (p.a.v.) his love for him and his respect for his person, his consideration of the Description of the eulogy from this perspective, enabled him to gain a respected place among the Islamic scholars of the period. The study also discusses the place of Marashi's commentary method in the Islamic scientific tradition and its impact on commentary studies in subsequent periods. As a result, this article evaluates Marashi's contributions to the history of Islamic science and thought using the method of commentary, reveals his versatile scholar personality and his success in commentary, and makes an important contribution to literature.

Keywords: Arab newspaper and its rhetoric, Qasidatu'l-burda, Commentary, Busîrî, Mar'ashi, Nuzhetu't Talibin and Tuhfetu'r-Raghibin.

Giriş

Bu çalışma, 14. yüzyılda yaşamış olan Ebû Bekir Mar'aşî'nin (v. 872/1468) kaside türünde yazılmış olan “*Kasîdetü'l-bürde*” adlı esere yönelik şerhinde izlediği metodun incelenmesini amaçlamaktadır. *Kasîdetü'l-bürde*, İslâm dünyasında büyük bir üne sahip olan ve Hz. Muhammed'e duyulan sevgi ve saygıyı ifade eden bir eserdir. Ebû Bekir Mar'aşî, bu kaside üzerine yazdığı şerh ile eserin anlamını derinleştirmekte ve okuyuculara daha geniş bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle kasidenin yazarı olan Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin hayatı ve ilmî yönü ele alınacak, ardından Ebû Bekir Mar'aşî'nin hayatı, eserleri ve şerh yöntemine dair detaylar sunulacaktır. Ayrıca Mar'aşî'nin Peygamber ve sahâbe sevgisi ile itikadî görüşlerine yer verilerek, onun düşünce dünyasına ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmanın temel amacı, Mar'aşî'nin şerh metodunun nasıl şekillendiğini ve hangi prensiplere dayandığını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle şerh edilen metnin orijinal içeriği ve şerhin bu içeriğe nasıl bir katkı sağladığı analiz edilecektir. Mar'aşî'nin, metni ele alış biçimi, edebi sanatları kullanışı, fıkıh ve tasavvuf alanlarındaki birikimi, şerhteki derinliği ve özgünlüğü ile değerlendirilecektir. Çalışmanın sonunda, Mar'aşî'nin şerh

metodunun İslâm düşünce tarihinde nasıl bir yer edindiği ve bu metodun sonraki dönemlerdeki etkileri tartışılacaktır.

Kasîdetü'l-bürde üzerine farklı şerhler yazılmış olsa da Memlûkler döneminin önemli ilim adamlarından kabul edilen Mar'aşî'nin düşüncelerini ve bakış açısını yansıtmaması ve döneminin ilmî hayatına ışık tutması gibi faktörler çalışmayı önemli kılan hususların başında gelmektedir. Bu çalışma, *Kasîdetü'l-bürde* üzerine araştırma yapacaklar için fikir vermekte ve bu alana katkı sunmaktadır.

A. el-Bûsîrî ve *Kasîdetü'l-bürde* İsimli Kasidesi

1. Hayatı ve İlmî Yönü

Kaside yazarının tam adı Muhammed b. Saîd b. Hammâd b. Muhsin b. Abdullah b. Sanhâc b. Melâl'dir. Nil nehrinin batısında yer alan Bahnesa şehrine bağlı Behşim bölgesinin Delâs köyünde dünyaya gelmiştir (Bazı araştırmacılar doğum yerinin "Ebûsîr" olduğunu kaydetmektedir. Bkz. Furat, 1996, s.329). Kesin olmamakla beraber doğum tarihinin 608/1212 olduğu ifade edilmektedir (Safedî, 2000, s.3/88; Heytemî, ts. S.64; Bûsîrî, 1955, s.6). Ebû Abdullah (İbn Aşûr, 1879, s.10) künyesine sahip olan Bûsîrî dört lakap ile bilinmektedir. Birinci lakabı olan Şerefuddîn (Küteybî, ts. S.3/262; Makrîzî, 1991, s.5/661), genel bir isimlendirme olup kendi döneminde ilim

sahibi kimselere verilmektedir. İkinci lakabı ed-Delâsîrî, annesinin doğum yeri ve aynı zamanda Bûsîrî'nin çocukluk yıllarını geçirdiği Delâs ve babasının doğum yeri olan Bâsîr (Heytemî, ts. S.64; Küteybî, ts. S.3/262) isimlerinin ortak adı olup Bûsîrî bu lakabı kendisi kullanmıştır (Makrîzî, 1991, s.5/662; Zebîdî, 1972, s.10/205). Üçüncü lakabı olan Busîrî kendisiyle meşhur olup tanındığı lakabıdır. Babasının doğum yerinden dolayı aldığı bu lakap zikredildiğinde ilk olarak kendisinin anlaşılması bu lakapla özdeşleştiğini ortaya koymaktadır. Dördüncü lakabı olan Ebûsîrî ise kendisine mensup oldukları Ebû Sîr'in adıdır. Zaman içerisinde bu isim Bû Sîr, daha sonra bunun nispeti de el-Bûsîrî olmuşsa da bu lakabın günümüzde nazım için kullanıldığı ifade dilmektedir (Zebîdî, 1972, s.10/205; İbn Haldun, 1988, s7/737). Ailesinin kökleri Mağrib'in güneyinde yaşamış Sanhâc denilen Berberî kabilesine dayanır. Ebûsîrî'nin Sanhâcî künyesine sahip olması da onun Mağribli olduğunu ortaya koymaktadır (Heytemî, ts. S.64; Curâdî, 2014, s.1/13). Safedî, Bûsîrî'nin Hemmâd kalesi bölgesinde Beni Hebnûn olarak bilinen kabileye mensup olduğunu, çocukluk yıllarını da Delâs'ta geçirdiğini aktarmaktadır (Safedî, 2000, s.3/92).

Çocukluk ve gençlik yıllarını ilim tahsili ile geçiren Bûsîrî, ilk olarak dönemin geleneğine uyarak Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiştir. Daha sonra Kahire'ye yerleşerek Ebû Hayyân

Esîrüddîn Muhammed b. Yusuf el-Endülüsî (v. 745/1344), Muhammed b. Muhammed el-Mısırî (v. ?), İzz b. Cemâ'a (v. 767/1366) gibi dönemin önemli ilim adamlarından dersler almıştır. Hadis ve siyer gibi İslâmî ilimlerin yanı sıra Arap dili, edebiyat ve belâgat ilimleri ile iştigal etmiştir. Şiir yönü kuvvetli olan Bûsîrî, kasidelerinde Yahudi ve Hristiyanlara karşı reddiyelerde bulunmuş ve bu durum onun Tevrat ve İncilleri incelediğine dair kanaati pekiştirmiştir (Savvâf, 2005, s. 6; Heytemî, ts. s.64-65). Bûsîrî erken yaşlarda şiirle tanışmış, şiirlerinde duygusallık ve letafet ön planda olmuştur. Kendisini üne kavuşturan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yönelik övgü dolu kasidelerinde mecaz ve retorik anlatıma da yer vermiştir. İfadelerinde bedî' sanatlarının tekellüfsüz bir şekilde yer alması, şiirlerini diğer şairlerin şiirlerinden ayıran en önemli özellik olarak kabul edilmiştir (Heytemî, ts. s.65).

Kaynaklar Bûsîrî'nin sûfî yönüne de işaret etmektedir. Mısır'da bulunduğu sıralarda Şâzeliyye tarikatının şeyhi Ebû'l-Abbâs Mursî'nin (ö. 685/1287) yanında tasavvufî eğitim almış ve bu ilmin inceliklerini öğrenmiştir. Kalemeye aldığı 142 beyitlik "dâl" redifli bir mersiyede de şeyhi Mursî'yi zamanın kutbu ve imamı olarak nitelendirmiştir. Şâzeliyye tarikatının önemli simalarından kabul edilen Bûsîrî'nin şiirlerinde tasavvufî yönünün ağır bastığı görülmektedir (Bûsîrî, 1955, s.7, 19-21; Bûsîrî, 2004, s.105).

Bûsîrî'ye hisbe teşkilatında muhâsiplik vazifesi teklif edilmişse de kendisi bu teklifi reddetmiştir. Vezir Zeynuddin Yakup b. Zübeyr'in (ö. 806/1404) gözetiminde muhasebe işlerinde uzmanlık kazanana dek çalıştığı da aktarılmaktadır. Bütün bu görevlerin yanı sıra mutasarrıflık ve hattatlık görevlerini de deruhte etmiştir (Bûsîrî, 2004, s.238; Eren, 2019, s.5-6). Hattatlığı İbrahim b. Ebû Abdullah el-Mısırî'den öğrenmiş ve bu alanda yüzlerce öğrenci yetiştirmiştir (Heytemî, ts. s.66). Bazı kaynaklarda Bûsîrî'nin Mısır'da bulunduğu sıralarda vezirlik yaptığına dair malumatlar yer alıyorsa da (Abidin Paşa, h. 1307, s. 3; Armutçuoğlu, 2009, s.9) bu bilginin teyide muhtaç olduğu kanaatindeyiz. Bûsîrî'nin gençlik döneminde vezir ve sultanların yanında bulunduğu sıralarda beliğ üslupla sultanları methettiği, düşmanları ise yerdiği aktarılmaktadır (Bûsîrî, 1955, s.240-241; Abidin Paşa, h. 1307, s.4. *Kasidetü'l-Bürde*'nin yüz kırkıncı beytinde de kendisi bu durumu açıkça belirtmektedir). Hayatında maddi sıkıntılar yaşayan Bûsîrî, yokluk ve fakirlikle karşı karşıya kalmış, devletin yardımlarıyla ayakta kalmaya çalışmıştır. Eşinin hırçın oluşu, çocuklarının çokluğundan geçimlerini temin etmede zorlanması ve mesai arkadaşlarının yolsuzlukları huzurunun kaçmasına neden olmuştur. Adalet konusunda oldukça titiz davranan Bûsîrî, bu anlayışından dolayı da uzun süre aynı işte kalamamıştır. Mesai arkadaşlarına bu hususta karşı çıkarak onları yeren kasideler

söylemiş ve onları güvensizlikle ilişkilendirmiştir. Hayatının sonlarına doğru felç olan Bûsîrî, rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) için yazdığı bir kaside sayesinde bu hastalıktan kurtulmuştur (Heytemî, ts. s.66; Kaya, 2001, s.6/468). Busîrî 695/1296 yılında İskenderiyye’de (Ziriklî, 2002. s.6/139) veya Kahire’de (Zebîdî, 1972, s.10/205; Makrîzî, 1991, s.5/663) vefat etmiştir.

2. Eserleri

Bûsîrî’nin Hz. Peygamber’i metheden şiirlerinin tarihsel olarak iki kısma ayrıldığı söylenebilir: Birincisi hac farizasını yerine getirmeden önce, diğer kısmı ise 654/1256 yılında eda ettiği hac farizasından sonra dile getirdiği kasidelerdir.

Hac farizasından önce kaleme aldığı ilk üç eser şunlardır:

1. *Takdîsü’l-Harem min tednîsi’d-darem*

654/1256 yılında nazmettiği bu manzume “dâl” redifli bir kasidedir. Medîne-i Münevvere’de meydana gelen depremden sonra ortaya çıkan ve Ravza-ı Mutahhara’nın yanmasına neden olan yangından dolayı kaleme aldığı eserdir. Yangının iki defa tekrarı sebebiyle söz konusu eseri “Ümmü Nâreyn” şeklinde de isimlendirmiştir. Kasideyi Hz. Peygamber’i ziyaret etme arzu ve isteğini dile getirmesiyle bitirmektedir (Bkz. Bûsîrî, 1955, s.25).

2. *el-Muhrec ve'l-merdûd 'alâ'n-nasârâ ve'l-yehûd*

Bûsîrî'nin hac farizasından kısa bir zaman önce kaleme aldığı manzumesidir. *Kasîdetü'l-lâmiyye* olarak da bilinen bu eser Yahudilik ve Hristiyanlığa reddiyeler içeren, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) üstün faziletlerini aktaran toplamında 284 beyitlik kasidesidir. Şiir tarzında ifade edilmesi oldukça zor olan meseleleri nesir halinde yazarak mısralar arasında yerleştirdiğinden nazım-nesir karışımı bir reddiyedir. Hicaz'a duyduğu özlemini yansıtmaktadır (Bûsîrî, 1955, s.25; Kaya, 2001, s.6/468).

3. *Zuhrü'l-me'âd fî vezni (mu'âradati) Bânet Sü'âd*

Hac farizasından önce kaleme aldığı bir diğer manzumesidir. Ka'b b. Züheyr'in *Bânet Sü'âd* isimli kasidesine nazîre olarak kaleme aldığı eser olup 204 dört beyitten müteşekkildir. Kasidesine vaaz, nasihatler, zühd ve ahirete yönelik mısralarla başladıktan sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) medhi ile devam eder. Son bölümünde ise Hz. Peygamber'i ziyaret etme arzusunu dile getirir (Bûsîrî, 1955, s.26; Kaya, 2001, s.6/468).

Bûsîrî'nin hac farizasını yerine getirip Kahire'ye yerleştikten sonra kaleme aldığı eserler ise şunlardır:

4. *Ümmü'l-kurâ fî medhi hayri'l-verâ (el-Kasîdetü'l-hemziyye)*

Bûsîrî bu kasidesinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumunu, hayatının dönemlerini, diğer peygamberlere olan üstünlüğünü, gazvelerini, Hulefâ-yi Râşidîn dönemlerinin sonuna kadar İslâm davetinin tarihî seyrini, İslâm'ın diğer dinler karşısındaki üstünlüğünü, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) güzel ahlâkını, Ehl-i beyt'in ve ashabın faziletlerini güzel bir üslûpla ele almıştır (*Kasîdetü'l-Hemze'ye dair yirmiden fazla şerh*, onun üzerinde de tahmis yazılmıştır. Bkz. Kaya, 2001, s.24/569). Bûsîrî'nin *Bürde* kasidesinden sonra meşhur olduğu ikinci kasidesidir. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) övgü amacıyla yazılan kasideler arasında en hikmetlisi ve en mükemmeli olduğu ifade edilmektedir (Bkz. Râfiî, t.s. s.3/99; Bûsîrî, 1955, s.26; Heytemî, ts. s.65-66). Kasidenin şârihi İbn Hacer el-Heytemî, kaside lafızlarının veciz, manalarının ise belîğ olduğunu vurgulamıştır. Diğer taraftan Bûsîrî'nin kasideyle ulaştığı şöhrete kimsenin erişemediğini ve kendi alanında benzersiz bir manzume olduğunu aktarmıştır (Heytemî, 2005. s70-71; Bûsîrî, ts. s.3).

5. *Dîvânü'l-Bûsîrî*

Bûsîrî'nin kaleme aldığı bu eser Arap şiirinin en gelişmiş ve en güzel örneklerinden kabul edilir. Kendisi aslında şiirlerini bir araya getiren böyle bir divan telif etmemişse de şiirleri daha sonra Muhammed Seyyid Kîlânî tarafından bir araya

getirilerek bir divan oluşturulmuş ve yayımlanmıştır (Bkz. Kaya, 2001, s.6/469).

6. *el-Kasîdetü'l-mudariyye fi's-salâti 'alâ hayri'l-beriyye*

Bu kaside otuz dokuz beyitten müteşekkil olup zikir ve evrâd mecmualarında görmek mümkündür (Kaya, 2001, s.6/469). Bûsîrî'nin bu eserler dışında kaleme aldığı *el-Kasîdetü'l-hamriyye*, *et-Tevessül bi'l-Kur'ân*, *el-Lâmiyye fî medhi'n-nebî* ve *el-Kasîdetü'l-yâ'iyye* isimlerinde eserleri de mevcuttur.

7. *Kasîdetü'l-bürde*

Bûsîrî'nin kaleme aldığı bu manzume kendisine asıl şöhretini kazandırmıştır. Kasideden ilk defa bahseden İbn Şakir el-Kütübî müellifin, hayatının sonlarına doğru felç geçirdiği sıralarda yazdığını ve ardından şifaya kavuştuğunu aktarmaktadır. Müellif eserine *el-Kevâkibü'd-dürriyye fî medhi hayri'l-beriyye* ismini vermişse de (Kaya, 2001, s. 6/469) daha sonra *el-Kasîdetü'l-bürde* ismiyle meşhur olmuştur. Manzume üzerine tarihsel süreç içerisinde pek çok şerhler ve ilmi çalışmalar yapılmıştır.

B. Muhammed b. Ebû Bekir Mar'aşî'nin İlmî Yönü ve Kasîdetü'l-bürde Şerhinde Takip Ettiği Metod

1. Mar'aşî ve İlmî Yönü

Fıkıh ilmindeki yetkinliği ile öne çıkan hicrî dokuzuncu asrın âlimlerinden olan Muhammed b. Ebû Bekir Mar'aşî, Maraş'da dünyaya gelmiştir. Doğum tarihinin 786/1384 yılı olduğu bilinmektedir. Tam adı Şihâbuddîn Ebû'l-fedâil Ahmed b. Muhammed Ebû Bekir b. Salih b. Ömer el-Hanefî'dir. Doğduğu vilayet Maraş olduğundan Mar'aşî lakabıyla, yaşadığı bölge itibari ile de el-Halebî unvanıyla meşhur olmuştur (Ebû'l-mehâsin, 2009. s.1/37).

İlk eğitimine Memleketi olan Maraş'ta başlamış olup akabinde 804/1402 yılında Antep iline, ardından 810/1408'de (Burdî ise Halep'e yerleşme tarihini 816 şeklinde ifade etmiştir. Bkz. Ebû'l-mehâsin, 1984, s.1/224) Halep şehrine yerleşmiştir. Halep'te dönemin önemli âlimlerinden dersler alarak fıkıh ve fıkıh usûlü ile Arapça ilimlerinde mesafe kat etmiştir. Antep'te meşhur İsa el-Âlim'den, Halep'te ise Ömer el-Belhî ve Muhammed b. Selâme el-Mardînî'nin rahle-i tedrisatından geçmiştir. Râzî'nin (ö. 538/1144) *Keşşaf şerhi*, Cürçânî'nin (ö. 816/1413) *Şerhu'l-Miftah*, Habbâzî'nin (ö. 671/1273) *Sahihayn* isimli eseri ile fıkıh usulünde kaleme aldığı *Muğni* okumalarını gerçekleştirerek ilim tahsilini sürdürmüştür. İlmî donanımı ve

yetkinliğinden dolayı birçok âlimin onayı ile 1420'de fetva makamı başkanlığına getirilmiştir (Bazı kaynaklar Antep'te iken kendisine fetvâ verme izni ve tedris faaliyetlerini yürütme izni verildikten sonra Halep'e yerleştiği bilgisi yer almaktadır. Bkz. Temîmî, 1983, s.1/287). Bu itibarla Halep müftüsü ve fakihi şeklinde meşhur olmuştur. Kaynaklar onun Kahire'ye ilmî seyahatler gerçekleştirdiğini zikretse de orada kaldığı süre ve faaliyetleri ile ilgili bir veriye ulaşılamamıştır. Dönemin Melik'i Seyfuddin Ebû Said Cakmak el-'Alâî ez-Zâhirî (ö.857/1453). Kendisine Halep kadılığını teklif etmiş ancak kendisi bunu kabul etmemiştir (Halebî, 1977, s.1/174; Temîmî, 1983, s.1/287). Mar'aşî'nin tasavvufî yönüne vurgu yapan Ebû Zer, kendisinin İbnü'l-Arabî'nin takipçilerinden olduğunu aktarmaktadır. Aynı zamanda başka kaynaklarda ulaşılamayan Ali b. Sadreddîn Erdebîli'den (ö. 832/1429) tasavvuf hırkası giydiği bilgisini aktarması da son derece dikkat çekicidir (Halebî, 1977, s.1/175-176).

Mar'aşî hayatı boyunca ilim, tedris ve telif ile meşgul olmuş nihayette de 86 yaşında iken 872/1468 yılında Halep'te vefat etmiştir (Sehavî, 1992, s.1/254; Kâtib Çelebî, 2010, s.1/118; Bağdâdî, 1951, s.1/133; Kehhâle, 1957, s.1/111; Dimeşkî, 1993, s.IX/467). Vefatının ardından tasavvufî ve ilmî kişiliğini ortaya koyan ilgili bazı mersiyeler söylenmiştir (Bkz: Halebî, 1977, s.1/176-178).

2. Eserleri

Eserleri arasında *Hamsu'l-bürde*, *Kunûzu'l-fıkh* (*Nazmu'l-kenz*) ve *Nazmu'l-umde* gibi eserleri tespit edilmiştir (Sehavî, 1992, s.1/254; Suduni, 1992, s.109; Halebî, 1977, s.1/175).

1. *Hamsu'l-bürde*: Mar'aşî'nin 797/1395 yılında *Kasîdetü'l-bürde*'ye (*Tehmisu'l-bürde*) *Hamsu'l-bürde* isminde yazdığı kısa bir şerhtir. Mar'aşî bu kısa şerhi 809/1406 yılında -çalışmamızın da konusu olan- *Nüzhetü't-tâlibîn* ve *tuhfetü'r-râğibîn* adıyla daha da genişleterek kaleme almıştır (Kâtib Çelebî, t.s., s.11/1334-1335).

2. *Kunûzu'l-fıkh*: Mar'aşî'nin fıkhıta mensubu olduğu Hanefî mezhebine dair eseridir. Cemâleddin Ebû Muhammed Abdullah et-Türkî'nin (ö. bilinmiyor) kütüphanesinde bulunan yazmasının asıl nüshası Medine-i Münevvere'de Muhammed Mazhar el-Farukî'nin kütüphanesinde yer almaktadır. 223 varaktan meydana gelen eserin ta'liki 810 yılının 4 zilhicce ayında Muhammed el-Hatîb tarafından yapılmıştır.

3. *Nazmu'l-'umde*: Ebû'l-Berekât Nesefî'nin (ö. 710/1310) medrese öğrencileri için özet ve giriş mahiyetinde Ehl-i sünnet akaidini anlattığı eseridir. Mar'aşî'nin *Nazmu'l-'umde*'si ise bu akâid metninin manzum şekline dönüştürülmüş halidir.

3. Yaşadığı Dönemdeki İlmî Hayat

Halep, dünyanın en eski yerleşim yerlerinin başında gelmektedir. Suriye'nin kuzey batısında yer alan şehir, tarih boyunca ilmî, siyasi, ekonomi ve sosyo-kültürel hayatın merkezi olmuştur. Mar'aşî'nin hayatının büyük bölümünün geçtiği Halep, Memlüklerin (647-922/1250-1517) hâkimiyeti altında bulunuyordu. Memlükler kendilerinden önce Halep'te kurulan diğer devletler gibi eğitim ve öğretime son derece önem göstermişlerdir (Halebî, 1997, s.1/270-300).

İnşa edilen medreseler, mektepler, ihtisas merkezleri ve icra edilen ilim halkaları Halep'in ilmî anlamda gelişmesine katkı sağlamıştır. Tefsir, fıkıh, hadis ve tasavvuf başta olmak üzere akli ve nakli ilimler hem ilim müesseselerinde hem de mescid ve evlerde tahsil ediliyordu. Aynı zamanda farklı Sünni tarikatlara ait hankâh, ribât, tekke ve zaviyelerde tasavvufî eğitim verilmiş ve bu minvalde sûfî şahsiyetler yetiştirilmiştir (Halebî, 1997, s.1/382-429; Zencîr, 17.07.2024).

Mar'aşî'nin yaşadığı dönem olan hicrî dokuzuncu asırda Halep vilayetinde genellikle ilmî kurumların mektep ismiyle zikredildiği görülmektedir (Yıldırım, 2009, *Diyanet İlmî Dergi*, XLV/3, s.125-144). Memlükler zamanında özel ve genel olarak iki çeşit olan mekteplerden geçimini öğretmenlikle sağlamak isteyen kişilerin açtığı ve velilerden belirli bir ücret alınan

mektepler özel mektepler; sultanlar, yüksek dereceli devlet memurları ve zenginlerin yaptırdığı, ihtiyaçlarının da vakıf tarafından karşılandığı mektepler ise genel mekteplerdi. Mekteplerin inşasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Sizin en hayırlınız Kur'ân-ı öğrenen ve öğretendir" hadisi şerifi dayanak noktası oluşturmuştur (İzeddin Ali, 1990, s.80-82; Atmaca, 2014, s.91).

Halep'te tedris faaliyeti yürüten medreseler şehrin ilmî hayatının temelini oluşturmuş, kendilerine tahsis edilen vakıflar sayesinde ayakta kalmayı başararak asırlar boyunca eğitim ve öğretimin, aklî ve naklî ilimlerin nesilden nesile aktarılmasında önemli vazifeler üstlenmiştir. Büyük Türk seyyahı Evliyâ Çelebi (ö. 1095/1684), Halep şehrini ziyaret ettiğinde orada 61 medrese olduğunu, bunun hâricinde büyük camilerin her birinde de medrese bulunduğunu söylemektedir (Çelebi, 2011, s.IX/188). Onun bahsettiği medreselerin bir kısmı Memlûklerden sonra inşa edilmiştir. Büyük bir kısmı ise Memlûkler ve öncesi dönemden kalan medreselerdir (Memlûkler zamanında inşa edilen medreselerin genel bilgisi için bkz. Kalhussien, 2011, s.29-32; Atmaca, 2014, s.147). Halep'te medreselerin dışında Kur'ân ve hadis ilimlerinin müstakil olarak okutulduğu ihtisas müesseseleri de varlık göstermiştir. Kur'ân eğitiminin verildiği kurumlar Dâru'l-Kur'ân (Kur'ân mektebi), hadis eğitiminin verildiği kurumlara

ise Dâru'l-Hadis (hadis mektebi) ismi verilmiştir. İlk Dâru'l-Hadis müessesesi Nûreddin Zengî (ö 569/1174) tarafından 563/1168 yılında Şam'da kurulmuş, daha sonraki yıllarda da Mısır, Bağdat, Şam ve Musul'da inşa edilmeye başlanmıştır (Yardım, 1995, s.60-65). Evliyâ Çelebi'nin ifadesine göre Halep'te on yedi Dâru'l-Hadîs bulunmaktadır (Bkz. Çelebi, 2011, s.IX/186).

Memlûklerin hüküm sürdüğü yıllar, ilmî açıdan altın çağ olarak nitelenmektedir. Memlûkler dönemindeki eğitim-öğretim kurumları, ilim adamları, şair ve filozofların yetişmesinde büyük roller oynamıştır. Dinî ilimlerin yanı sıra edebiyat, tarih, coğrafya ve tıp gibi alanlarda binlerce eser kaleme alınmış, bugün dünyanın farklı coğrafyalarındaki kütüphanelerde bulunan yazmaların büyük bir bölümü Memlûkler dönemine tekabül etmektedir. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Mar'aşî de bu dönemde yaşamış önemli ilim adamlarının başında gelmektedir. Yetiştigi muhit, ilimde zirve yapmış döneme tekabül ettiğinden bu zenginlikten istifade etmiştir.

4. Mar'aşî'nin *Kasîdetü'l-bürde* Şerhinde Takip Ettiği Metot ve Üslubu

Mar'aşî, 1395 yılında *Kasîdetü'l-bürde*'ye *tahmisü'l-bürde* adında kısa bir şerh kaleme almıştır. On bir yıl sonra da bu kısa şerhi genişleterek *Nüzhetü't-tâlibîn* ve *tuhfetü'r-râğibîn* adında

bir eser yazmıştır. Mar'aşî'nin şerhine hamdele ve salvele ile başlayarak münacat duası ile devam ettiği görülmektedir. Şerhinde ince nükteler, âyet ve hadisler, tasavvufi ifadeler ve Arapça gramer bilgilerine yer vermiştir. Mar'aşî'nin şerhi incelendiğinde söz konusu eserin kıymetli iplerle ilmek ilmek dokunmuş bir kumaş gibi olduğunu söylemek mümkündür. Zira eserde birçok ilim dalına ait bilgiler yer almaktadır. Mar'aşî'nin her beytin gramer tahlillerini yaparak zaman zaman belâgat açısından ele alması ve yeri geldiğinde علم rumuzlarının altında tasavvufi, fikhî ve zaman zaman da siyer bilgisine yer vermesi İslâmî ilimlerdeki yetkinliğini ortaya koymaktadır.

Nüzhetü't-tâlibîn ve tuhfetü'r-râğibîn, farklı tarihlerde yazılan şerhlerle karşılaştırıldığında temel anlam itibariyle eserler arasında mutabakat olduğu gözlemlenmektedir. Bu eser, Mar'aşî'nin hem alet ilimlerinde hem de şeri ilimlerde vukufiyet sahibi olduğunu açık bir şekilde ortaya koyduğu gibi onun Sünni bir itikat ile birlikte tasavvuf meşrepli bir zat olduğunu da göstermektedir. Gerek kendisinin şefaate inancı gerekse selefi salihin'e olan derin saygı ve hürmeti ile selefi salihin çizgisinden ayrılmadığı, kullandığı ifadelerden anlaşılmaktadır. Mar'aşî muhtelif alanlarda bilgilere değinerek birçok meseleyi içinde barındıracak şekilde telif ettiği bu eseri okuyucuların istifadesine sunmuş ancak bu çalışmada birkaç

örnekle yetinmenin daha uygun olacağı mülahazasıyla daha fazla ayrıntıya yer verilmemiştir.

Mar'aşî teknolojinin sağladığı imkânların bulunmadığı bir dönemde kaleme aldığı eserinde luğavî tahlillerini *Lisan'ul-Arab* gibi sözlüklere, sarfî ve nahvî tahlillerini ise bu konularda muteber kaynak olarak kabul edilen eserlerde yer alan görüşlere dayandırmıştır. Cevherî (ö. 400/1009), Sîbeveyhi (ö. 180/796) ve İbn Sikkît (ö. 244/858) gibi birçok dilbilimcinin kitaplarından alıntılar yapmış, nahvi formülleri işleyerek nahvin felsefesine kadar inmiştir. Diğer taraftan Eş'arîlik ve Mâtürîdîlik ile ilgili itikadî meselelere değinmiş ve şerhinin birçok yerinde ayet, hadis, şiir ve kelam-ı kibar olarak adlandırılan ulemanın sözlerine de yer vermiştir. Tasavvufî nisbetinin hangi silsileye ait olduğu bu muazzam eserinde belirtilmese de bu yoldan bağımsız olmadığı en az bir tarikattan mezun/icazetli bir zat olduğu ve üstün bir takvaya sahip olduğu ifadelerinden anlaşılmaktadır. Çalışmada yapılan tahliller neticesinde kaleme alınan bu eserin ciddi araştırmalar neticesinde ortaya konulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mar'aşî'nin beyitlerin dışına çıkmadan konu ile alakalı getirdiği tüm yorumlarında selef âlimlerinin eserlerinden istifade ettiği görülmüştür. Nitekim علم başlıklarıyla açtığı paragraflar da bunu desteklemektedir.

4.1. Mar'aşî'nin Beyitleri Değerlendirme Üslubu

Mar'aşî şerhini belirli bir düzen içerisinde (وإعرابات) (وتقطيعات) (ومقاصد) (ومقاصد) (وتراجم) olmak üzere beş başlık altında ele almıştır. Bu kısımlara sırasıyla (ب ق ر ط ع) rumuzlarıyla işaret etmiştir. Bütün beyitlerinde bu düsturun dışına çıkmayarak belirli prensiplerle eserini ikmal etmiştir.

Mar'aşî beyitleri zikrettikten sonra sırasıyla;

1- ب rumuzu ile işaret ettiği “مباد” kısımları altında: kelime tahlillerini yapmış, kelimelerin sözlük anlamlarını da ele alacak şekilde sarf ve nahiv bağlamında terminolojik olarak beyitlerin tahliline giriş yapmıştır.

Örnek:

قوله: أَمِنْ تَدَكَّرَ جِيرَانِ بَدِي سَلَمٍ¹ مَزَجَتْ دَمْعاً جَرَى مِنْ مُقَلَّةٍ بَدِمِ

“Ey gönül, Selem'deki² dostları anmaktan mı gözünden kanlı yaş akıtıyorsun.”

---

¹ Selem: Rasûl-i Ekrem -sallallahu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in zaman zaman Medîne-i Münevver'e'de sahâbe ile sohbet buyurdıkları ağaçlık bir yerin adı. bkz. Armutçuoğlu, 2009, s.113.

² (Selemlî (Zi Selem), Arap edebiyatında sevgilinin yaşadığı hayâlî ülke. Burada kastedilen Hz. Peygamber ve sahâbedir. Kaya, 2011, s.17).

ب من للإبتداء وذلك فيما يصلح له إنتهاءً مثل سرت من البصرة وقد يجيء لمجرد
الإبتداء نحو أعود بالله من الشيطان الرجيم

Şarih burada; "من" kelimesinin başlangıç ifade eden bir edat olduğunu ve bu kullanımın nihayet bulma/sona erme anlamı düşünülebilen eylemler için söz konusu olabileceğini belirterek “سرت من البصرة”, “Basra ilinden yürüdüm” örneğini vermiştir. Ayrıca “من” kelimesinin bazen de intiha/son bulma anlamı düşünülmezsizin sadece başlangıç/ibtida anlamı için kullanıldığını zikrederek “أعود بالله من الشيطان الرجيم”, “Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım” cümlesini örnek olarak vermiştir (Mar'aşî, 1703, s.2b).

Burada görüldüğü üzere “من” edatının cümledeki anlamı ifade edilmekle birlikte formül olarak hangi yerlerde ibtida için geldiği belirtilmiş ve zaman zaman sadece ibtida anlamı için kullanılabileceği zikredilmek suretiyle diğer ihtimale de yer verilip detaylandırılmıştır.

الذکر بالضم بالقلب وبالكسر باللسان وعند بعض أهل اللغة يستعمل كل في كل
والتذكر يكون بعد النسيان من أيهما تعتبره

"الذکر" kelimesinin kalp ile hatırlamak, "التذكر" kelimesinin ise dil ile Allah'ı (c.c) anmak anlamına geldiğini ifade etmiş, bazı dilbilimcilere göre ise her iki kelimenin birbirinin yerine kullanılabilirdiğini dile getirmiştir. "التذكر" kelimesinin ise

unuttuktan sonra bir şeyin hatırlanması anlamında kullanıldığını ve zikredilen dil ile anmak veya kalp ile hatırlamak anlamlarından herhangi birinin dikkate alınması durumunda da bu anlamda kullanıldığını belirtmiştir (Mar'aşî, 1703, s.2b).

والجار الذي يجاورك تقول جاورته مجاورة وجوارا وجوارا والكسر أفصح ويجمع على جيران أصله جوران فقلبت الواو ياء كما في ميزان وذوا الذي بمعنى الصاحب لا يكون إلا مضافا فإن وصفت به نكرة أضفته إلى نكرة وإن وصفت به معرفة أضفته إلى المعرف بالألف واللام ولا يجوز أن تضيفه إلى مضمرة ولا إلى علم تقول مررت برجل ذي مال وبامرأة ذات وبرجال ذوي مال بالكسر وبنسوة نوات مال “وأشهدوا ذوى عدل منكم” مال وبرجلين ذوي مال بفتح الواو كما قال تعالى

Şârih burada “الجار” kelimesinin komşuya verilen ad olduğunu, bu kelime ile aynı kökten gelen “جاورته” fiilinin mastarlarının “مجاورة وجوارا وجوارا” şeklinde geldiğini, ancak bunlardan kesreli olarak gelen “جوارا” mastarının zammeli olarak gelenden daha fasih olduğunu, “الجار” kelimesinin çoğulunun “جوران” olarak geldiğini ve “جيران” kelimesinin aslının “جوران” olduğunu zikretmiştir.

Sahip manasında olan “ذوا” kelimesinin sadece muzaf (tamlanan) olarak kullanılabileceğini, nekre (tanınmayan, bilinmeyen) bir isme sıfat olarak getirildiği takdirde nekre bir isme izafe edileceğini, marife bir isme sıfat olarak getirildiği takdirde ise elif lam takısı ile tarif (bilinirlik) kazanmış bir isme

izafe edileceğini, zamir veya özel isme izafe edilmesinin caiz olmadığını belirterek kullanımının şu şekillerde gelebildiğini ifade etmiştir.

مررت برجل ذي مال وبامراة ذات مال وبرجلين ذوي مال و برجال ذوي مال
وينسوة ذوات مال

“Mal sahibi bir adamın, mal sahibi bir kadının, mal sahibi iki erkeğin, mal sahibi erkeklerin ve mal sahibi kadınların yanından geçtim.”

Ayrıca, “وأشهدوا ذوي عدل منكم” ayetinin ذَوِي şeklindeki kullanıma örnek olarak verilebileceğini dile getirmiştir (Mar'aşî, 1703, s.2b).

السَّلْمُ بالتحريك شجر من الغضاة الواحدة سلمة ومزج الشيء خلطه والدمع ماء العين
والدمعة القطرة منه ودمعت العين تدمع دمعا ودمعت بالكسر حكاها أبو عبيدة
وجرى الماء وغيره جريا وجرينا اي سال والمقلة شحمة العين التي تجمع البياض
والسواد والدم معروف أصله دمو بالتحريك

قال سيبويه أصله دَمِي بالتسكين بدليل جمعه على دماءٍ ودَمِيٌّ مثل ظَبِيٍّ وظباءٍ ولو
كان متحرك العين لا يجمع على ذلك

İğde ağacı anlamına gelen “السَّلْمُ” kelimesinin tekilinin “سلمة” olduğunu, bir şeyi mezcetmek ifadesinin onu başka bir şey ile katıştırmak anlamında olduğunu, “الدمع” ifadesinin gözyaşına “الدمعة” kelimesinin ise bir damla gözyaşına verilen isim

olduğunu, “دَمَع” kökünden gelen fiil kalıbının (فتح يفتح babı vezni üzere) “دَمَعَتِ العَيْن تَدْمَع” şeklinde geldiğini beyan etmiş ve Ebû Ubeyde'nin (ö. 224/838), bu filinin mâzisinin (علم يعلم babı vezni üzere) “دَمِعَت” şeklinde geldiğini bildirmiştir.

“جَرَى” fiilinin akmak manasında olduğunu “أَي سَال” tefsiriyle ifade edip mastarının ise “جَرِيَا وَجَرِيَانَا” olduğunu belirtmiştir. Beyitte geçen “المَقْلَةُ” kelimesinin gözbebeğinin de içerisinde bulunduğu gözün kendisine verilen ad olduğunu tanımlamıştır. “الدم” kelimesinin kan anlamına gelmesi itibariyle manasının bilindik olmasından ötürü tanımına veya sözlük anlamına değinmemiş, bu kelimenin aslının “دَمَوٌ” olduğunu dile getirmiştir.

Sibeveyhi “دم” ifadesinin çoğulunun “دماء” gelmesine dayanarak kelimenin aslının “دَمِي” olduğunu belirtmiş, “طَبِي طَبِيَاء” kelimelerini ise örnek olarak getirmiş ve aynul fiili olan “م” harfinin harekeli olması durumunda çoğulunun bu şekilde gelemeyeceğini zikretmiştir (Mar'aşî, 1703, s.2b-3a).

Bu bölümde de görüldüğü üzere Mar'aşî kelimeleri teker teker ele alarak tafsilatlı bir şekilde incelemiş, bu bölümde beyitleri daha çok gramer açısından irdelemiş ve kitabın sonuna kadar bu düsturdan vazgeçmemiştir.

2- ق rumuzu ile işaret ettiği “مقاصد” kısımları altında kendi yorumlarını zikretmiştir. Ayrıca bu rumuz altında 64 yerde "المعنى" ve "والمعنى" ile başlayan ifadelerle beyitlerin toplu halde manasını zikretmiştir. Ayrıca “ق” rumuzu altında konuyla bağlantılı olan açıklamaları “اعلم” başlığıyla ele almıştır.

Örnek:

قوله: فما لِعَيْنَيْكَ إِنْ قُلْتَ اكْفَا هَمَّتَا وَمَا لِقَلْبِكَ إِنْ قُلْتَ اسْتَفَقَ يَوْمَ

“Gözlerine n'oldu ki: "ağlama!" desen yağ döker,

Kalbine n'oldu ki "kendine gel!" desen coşup kendinden geçer.”

ق الإِدْغَامُ فِي اكْفَا وَاجِبٌ إِلَّا أَنَّهُ تَرَكَهُ لِلضَّرُورَةِ وَالْقَوْلُ لِلْعَيْنِ وَالْقَلْبِ عِبَارَةٌ عَنِ الْإِرَادَةِ مِنْهُمَا وَالْقَصْدُ إِلَى مَنَعِهَا وَالْإِسْنَادُ فِي هَمَّتَا مُجَازِيٌّ مِنْ بَابِ إِسْنَادِ الْفِعْلِ إِلَى الْمَحَلِّ كَقَوْلِهِمْ جَرَى الْمِيزَابُ وَسَالَ الْوَادِي وَالْإِسْتَفْهَامُ هَهُنَا لِلتَّعْجَبِ

Mar'aşî burada “اكففا” fiilinde idğamın vacip olduğunu, ancak şiirin zaruretinden (vezin uyumundan) dolayı idğamın uygulanmadığını belirtmiştir. Kalbe ve göze seslenmekten maksat, düşünce ve onları bu halden (kalbin yanması ve gözlerin akması) alıkoyma olduğunu belirtmiştir. Şârih “همتا” fiilinin gözlere isnad edilmesinde mecaz olduğunu belirtmiş olup buradaki mecaz türünün ise fiilin, fail yerine fiilin işlendiği

yere isnad edilmesi şeklinde cereyan ettiğini dile getirmiştir. Buna örnek olarak da “جرى الميزاب وسال الوادي” “Kanal aktı ve vadi aktı” cümlelerini zikretmiştir. Zira bu iki örnekte de akma eylemini gerçekleştiren su olduğu halde bu fiil, suyun aktığı yer olan kanal ve vadiye nispet edilerek mecaz gerçekleşmiştir.

Mar'aşî beyitte geçen ve soru anlamı içeren iki “ما”nın şaşırtma halinde kullanılan istifham olduğunu beyan edip örnek olarak da “ومالى لا أرى الهدهد” ayetini zikretmiştir (Mar'aşî, 1703, s.4a).

المعنى ما الذي حدث لعينيك حيث لا تقبلان النصح منك فإنك إن قلت لهما امنع الدموع أو امتنعا عنها ازدادتا دموعا وما الذي سنح لقلبك حيث لا يُنتج فيه المواعظ والنُدُرُ فإنك إن قلت له أفق من العشق يزداد هيماً وتحيراً في الحب

Bu duruma göre beytin manası “gözlerine ne oldu ki nasihati kabul etmezler, zira onlara “Gözyaşlarına engel ol veya gözyaşlarından sakın” dediğinde gözyaşları fazlalaşiyor. Kalbine ne doğdu ki öğütler onda sonuç alamıyor. Çünkü ona aşktan uyan dediğinde sevgideki hüznü ve sersemliği artıyor (Mar'aşî, 1703, s.4a).

Buradan da anlaşıldığı üzere “المعنى” bölümü ile beytin toplu anlamı verilmiş olup şârih bu düsturunu 64 beyitte devam ettirmiştir.

3- rumuzu ile işaret ettiği “تراجم” kısımları altında beyitlerin Farsça tercümesini zikretmiştir.

Örnek:

قوله: وَقَدَّمْتُكَ جَمِيعَ الْأَنْبِيَاءِ بِهَا
وَالرُّسُلِ تَقْدِيمَ مَخْدُومٍ عَلَى خَدَمِ
وَأَنْتَ تَخْتَرُقُ السَّبْعَ الطَّبَاقَ بِهِمْ
فِي مُؤَكِّبٍ كُنْتَ فِيهِ الصَّاجِبَ الْعَلَمَ

“(O gece) bütün nebi ve resûller, hizmetçinin efendiyi öne geçirdiği gibi seni öne geçirdiler.

Sen, kalabalık bir topluluk içinde sancak sahibi olarak onlara uğrayıp yedi kat gökleri yarıp gittin.”

ر ومقدم داشتند همه پیغمبران ترا یای منزله مثل بقدم داشتی مخدوم نفس خودن اند خدمت کاران و تو برمدی اسمانهفت گانه را در حالی که گذرنده بودی بانبیاء در جماعتی از ملاندان بودی تو در میان ایشان صاحب علم

(Mar'aşî, 1703, s.66a)

4- ط rumuzu ile işaret ettiği “تقطیعات” kısımları altında beyitlerin kafiye vezinlerini zikretmiştir.

Örnek:

قوله: سَرَيْتَ مِنْ حَرَمٍ لَيْلًا إِلَى حَرَمٍ
كَمَا سَرَى الْبَدْرُ فِي دَاجٍ مِنَ الظُّلَمِ
وَبَيْتَ تَرْقَى إِلَى أَنْ نِلْتَ مَنْزِلَةً
مِنْ قَابِ قَوْسَيْنِ لَمْ تُدْرِكْ وَلَمْ تُرْمَ

“Sen, zifiri karanlık bir gecede dolunayın gidişi gibi bir Harem'den diğer bir Harem'e gittin.

Sen (mirac gecesi) Kâbe-kavseyn denilen öyle bir mertebeye yükseldin ki, o mertebe (diğer peygamberler tarafından) ne istenildi ne de ona ulaşıldı.”

ط مفاعلن فعلن مستفعلن مفاعلن فاعلن مستفعلن فعلن مفاعلن فاعلن مستفعلن
فعلن مستفعلن فاعلن مستفعلن فعلن (Mar'aşî, 1703, s.65b).

5- ع rumuzu ile işaret ettiği “!عرايات” kısımları altında: beyitleri, alet ilimleri açısından ele alarak, sarf, nahiv ve belâgat ilimleri yönünden tahlil yapmıştır. Ayrıca şerhte gramer ve dil bilgisi bakımından cümlelerin öğeleri tahlil edilmektedir.

Örnek:

قوله: أَيَحْسَبُ الصَّبُّ أَنَّ الْحَبَّ مُنْكَتِمٌ مَا بَيْنَ مُنْسَجِمٍ مِنْهُ وَمُضْطَرِمٍ

“Yanıp tutuşan kalp ve akan gözyaşı karşısında âşık sevginin gizli kalacağını mı sanır?”

ع يحسب من أفعال القلوب والصب فاعله وإن مع اسمه وخبره قائم مقام مفعوليه وما موصولة ومنصوب بالإبدال من الحب أو على الصفة منه وصدر الصلة محذوف ليكون جملة إسمية اي الحب الذي هو بين كذا وكذا اي ملتبس بهما وموصوف منسجم ومضطرم محذوف اي دمع منسجم وقلب مضطرم بنار الحب ومن في قوله منه للإبتداء صفة لمنسجم وضميره للصب ومضطرم معطوف على منسجم اي مضطرم منه فحذف من الثانى اعتماداً على اليول ويجوز أن يكون ما مفعولاً فيه

بتقدير في اي في الوقت الذي هو بين كذا وكذا وأن يكون زائدة لإستقامة المعنى
بدونه

Mar'aşî bu bölümde “يحسب” fiilinin Ef'al-i Kulûb'tan (Kalbi fiillerden) olduğunu ve “الصب” kelimesinin ise fail konumunda olduğunu, ayrıca “ان” ‘nin isim ve haberiyle birlikte “يحسب” fiilinin iki mefûlünün yerine geçtiğini zikretmiştir. “ما بَيِّنَ مُنْسَجِمٌ” cümlesinin terkibine gelince mevsule olan “ما” edatının “الحب” kelimesinden bedel veya sıfat olması nedeniyle mansup olduğunu, sılanın isim cümlesi olabilmesi amacıyla sadrı sılanın (sıla cümlesinin başlangıcının) hazfedildiğini belirtmiştir. Bu duruma göre mevsulu sılası ile birlikte “الحبّ الذي هو بين كذا وكذا” şeklinde açıklamıştır. Beyitte zikredilen “منسجم ومضطرم” kelimelerinin mevsuflarının mahzuf olduğunu söylemiş ve kelamın “دمع منسجم وقلب مضطرم” manasında olduğunu ifade etmiştir. “من” edatının ibtida için kullanıldığını ve “منسجم” kelimesinin sıfatı olduğunu, ayrıca “الصب” kelimesine “ه” zamirinin “منه” kelimesine döndüğünü, “مضطرم” kelimesinin “منسجم” kelimesi üzerine atfedildiğini ve “مضطرم منه” anlamında olduğunu belirtmiş ve ikinci yerde (matuf cümlesinde) “منه” edatının hazfe gitmesinin birinci cümlede söz konusu edatın bulunmasından kaynaklandığını dile getirmiştir.

Mar'aşî ihtimaller üzerinde beytini değerlendirirken “ ما بَيَّنَّ ” ifadesindeki “ما” edatının mefûlun fih olabileceğini de zikretmiş, manasının ise “في الوقت الذي هو بين كذا وكذا” olduğunu söylemiştir. Ayrıca “ما”nın cümleden çıkarılması halinde mananın bütünlüğünün bozulmamasından ötürü “ما”nın zait olması ihtimalini de başka bir seçenek olarak değerlendirmiştir (Mar'aşî, 1703, s.5b).

Şerhi tetkik ettiğimizde; Mar'aşî'nin bütün alet ilimlerine vâkîf olduğunu anlamaktayız. Şöyle ki: ب rumuzu ile işaret ettiği “مباد” kısımlarında sarf, nahiv ve lügat ilimlerine, ر rumuzu ile işaret ettiği “تراجم” kısımları altında Farsça diline, ط rumuzu ile işaret ettiği “تقطيعات” kısımları altında şiir vezinlerine, ع rumuzu ile işaret ettiği “إعرابات” kısımları altında alet ilimleri olan sarf nahiv, belâgat ilimlerine vâkîf olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ق rumuzu ile işaret ettiği “مقاصد” kısımlarında da Mar'aşî'nin muhakeme yeteneği ön plana çıkmaktadır.

4.2. Mar'aşî'nin Hz. Muhammed'e (s.a.v.), Sahâbeye ve Selefi Salihine Olan Sevgisi

Mar'aşî mukaddimesinde, yazdığı şerhi kaleme alma gerekçesinin Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sevgisini kazanmaya çalışmak olduğunu zikretmiş, akabinde peygamberimizin ismini anarken sadece (صلاة سلام) ile yetinmeyerek

الأشرف الأكرم الأعد الأمد الأطهر الأبرّ الأزكى الأوفى الأتقى الأصدق الأكمل
الأبرك الأعلم الأحلم الأقرب الأقوى الأنفع الأفصح الأنور الأعلى الأزهد الأغنى
سيد الاولين والآخرين وأكرم السابقين واللاحقين الرسول المصطفى الأمين والصفى
المجتبى المبين عليه أفضل الصلوات وأزكاها وأطيب التسليمات وأنماها وأحسن
التحيات وأنماها ما كرر الجديدان وطلع النيران

“En onurlu, en cömert, en sözünde duran, en şerefli, en saf, en salih, en temiz, en sadık, en müttaki, en doğru, en kamil, en kutlu, en bilgin, en yumuşak huylu, en yakın, en güçlü, en faydalı olan, en sözü açık ve anlaşılır olan, en nurlu, en yücesi, en zühd sahibi, en zengini, ilklerin ve sonların efendisi, kendisinden öncekilerin ve onu takip eden sonrakilerin en şerefli, seçilmiş ve güvenilir elçi, seçilmiş saf ve herşeyi açıkça ortaya koyan, sonsuza kadar duaların en faziletli ve en safı, en güzel ve en verimli selamı, en güzel ve en bereketli övgüler onun üzerinedir.” ifadelerini içeren medhiyeler dizmesi (Mar'aşî, 1703, s.1b) ona olan sevgisinin bir tezahürüdür.

Ayrıca şerhi bir bütün olarak ele aldığımızda Mar'aşî'nin peygamberimize olan hürmet ve muhabbetini bariz bir şekilde görmekteyiz. Zira bu kitap efendimizi methetmek için telif edilmiş olan *Kasîdetü'l-bürde'yi* şerh etmek için yazılmış olsa da beyitlerde geçen methiyelerin dışında kendisinin de şerhin

birçok yerinde muhabbetle ve özlemle efendimizi (s.a.v) metheden ifadelere yer verdiği gözlemlenmektedir.

Mar'aşî'nin adının Ahmet, babasının adının Muhammed, büyükbabasının adının Ebû Bekir ve büyük dedesinin adının da Ömer olmasının bir rastlantıdan ibaret olmadığı, kendisinin Efendimizi ve Ashab-ı kiramı seven bir aileden geldiğine işaret mahiyetinde olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla Peygamber ve sahâbe sevgisinin sadece kendisiyle sınırlı olmadığı, bütün ecdadında aynı şekilde olduğu gözlemlenmektedir.

Ashab-ı kiramdan bahsedildiği yerlerde sadece bahse konu sahâbeye dua etmek yerine tümünü içine alacak şekilde “رضي الله عنهم أجمعين” duasıyla onlara rahmet dilemesi ve bunun tek bir yerle sınırlı olmaması ashab-ı kirama olan hürmetinin ve dolayısıyla muhabbetinin tezahürünün bir neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mar'aşî selefi salihine de medhiyeler dizmiştir. Örneğin İmam Bûsîrî'nin ismi ile yetinmek yerine “الإمام العلامة” lakaplarını zikretmiş, yine Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Îcî (v. ?) ile ilgili olarak şeyh, imam, allâme, ilmu'l-hüda ve'ş-şeriatî, medâru's-sünnetî'l-Muhammediyye, nûru'l-milleti ve'd-dîn, vahîdu'l-muttakîn; Fîruzâbâdî Şirâzî (v. 817/1415) için üstâzu'l-eimmeti'l-muttakîn, afsahu'l-mütekellimîn, mecdû'l-milleti ve'ş-şeriatî ve'd-dîn; el-Kennânî için de allâme, şeyh ve allâme

ifadelerini kullanmıştır. Mar'aşî bu ifadelerle hem onlara olan saygısını hem de ilimlerine olan vukufiyetini göstermektedir.

Ayrıca Mar'aşî'nin, الشيرازى ile ilgili:

“فتح الله تعالى مدته وأدام على المسلمين بركته ورحمه وأسلافه”

“Allah (c.c.) onun ömrünü uzun kılsın ve onun bereketinden müslümanları herdaim nasıpdar kılsın. Ona ve atalarına rahmetini bahşetsin.” ifadelerini kullanarak (Mar'aşî, 1703, s.1a) dua etmesi ona karşı derunî bir saygı duyduğunun göstergesidir.

4.3. Dini kavramlara ve Şefaate Yaklaşımı

Mar'aşî İslâmî kavramları zikrederken de hassasiyet göstermiştir. Bu bağlamda Şaban ayından bahsederken شعبان “المعظم” (ulu/yüce) ifadesiyle (Mar'aşî, 1703, s.81b) tazimde bulunmuş ve üç aylardan biri olan şâban ayına olan hürmetini ifade etmiştir.

Ayrıca;

وكل محمدٍ يحتاج إلي عناية وشفاعته صلى الله عليه في شئئين أحدهما لأصل
النجاة والآخر لتتميم السعادة ورفع الدرجات

“Hz. Muhammed'in ümmetinden olan her kişi, kurtuluş ve saadete erişmek için Hz. Peygamberin (s.a.v.) yardımına ve

şefaatine ihtiyaç duyar.” ifadesi ile de şefaate olan inancını, Peygamberimiz’e olan itimadını ve bütün Müslümanlar’ın Hz. Peygamberin şefaatine ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Mar'aşî'nin söz konusu cümlesinden, şefaat olmadan kulun derecesinin yükselmeyeceği ve saadetin tamamlanmayacağı, bunların eksik kalacağı düşüncesine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

4.4. *Kasîdetü'l-bürde'*ye Bakış'ı ve Sarfî Tahlil

Mar'aşî mukaddimesinde;

“Kutlu mübarek kaside rivayet olundu.”

“رويت القصيدة المباركة الميمونة”

"وهذه القصيدة بركاتها كثيرة لا تطول ذكرها فنقرأ عند طلب الحاجات ونزول المهمات فإنها عزيمة البركات ورحم الله ناظمها وكاتبها وشارحها ونفع قارئها ومستمعها وجميع المسلمين بمحمد وآله وصحبه أجمعين"

“Bu kaside ziyadesiyle bereketlidir. İhtiyaçların talebi esnasında okuruz. Zira büyük bir berekete sahiptir. Allah (c.c.) bu kasideyi bir araya getirene, yazana, şerh edene rahmetiyle muamele eylesin. Okuyanı, dinleyeni ve bütün Müslümanlar’ı faydalandırsın” (Mar'aşî, 1703, s.1a, 2a) ifadeleriyle *kasîdetü'l-bürde'*nin bereketli bir eser olduğunu özellikle ve mükerreren

vurgulayarak itikadî açıdan da bu esere karşı bakış açısını ortaya koymuştur.

Sonuç

Sonuç olarak, Ebû Bekir Mar'aşî'nin “*Kasîdetü'l-bürde*” üzerine yazdığı şerh, onun derin ilmî birikimini ve Arap dili üzerindeki yetkinliğini ortaya koyan önemli bir eserdir. Şerhi, dilbilim, fıkıh, tasavvuf ve belagat gibi çeşitli İslami ilimlerin bir sentezi olarak değerlendirilmelidir. Mar'aşî, bu eseriyle 14. yüzyıl İslam düşüncesinin bilimsel ve edebi bir örneğini sunmuş, aynı zamanda şerh yazımında özgün bir yöntem geliştirmiştir. Eserin sadece bir dil çözümlemesi olmanın ötesine geçerek, okuyuculara metinle derin bir bağ kurabilme imkânı sunması, onu döneminin önde gelen âlimlerinden biri olarak ön plana çıkarmaktadır.

Mar'aşî'nin şerhinde izlediği metodolojik yaklaşım, fıkıh, tasavvuf ve edebi sanatların nasıl harmanlandığını göstermektedir. Şerhte sıkça kullanılan gramer ve lügat tahlilleri, metnin anlamını derinleştirmekle kalmamış, aynı zamanda dönemin ilim çevrelerine önemli katkılar sunmuştur. Mar'aşî, özellikle metinlerdeki edebi sanatları ve belagat unsurlarını incelerken, İslam edebiyatının zenginliğini gözler önüne sermiştir. Bu yönüyle, onun şerhi hem dilbilimsel bir

analiz aracı olarak hem de İslamî ilimlerdeki bilgi birikimini aktaran bir eser olarak değerlendirilmektedir.

Mar'aşî'nin şerhindeki bir diğer önemli unsur ise, tasavvufi bakış açısının metinlere olan yansımasıdır. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve sahabelere duyduğu sevgi, onun tasavvufi yönünü güçlendirirken, aynı zamanda metnin maneviyatını da derinleştirmiştir. Mar'aşî'nin Hz. Peygamber'i övücü ifadeleri, bu eserin aynı zamanda dini ve manevi değer taşıyan bir eser olduğunu da ortaya koymaktadır. Mar'aşî'nin, Hz. Peygamber'e olan bağlılığı ve sahabelere duyduğu derin saygı, onun İslami ilimlerdeki pozisyonunu pekiştirmiş ve eserinin akademik değerini daha da artırmıştır.

Eser boyunca metinlerde yer alan dilsel analizler, Mar'aşî'nin klasik Arapça diline ne derece vakıf olduğunu ve derinlemesine hâkim olduğu gramer kurallarını nasıl ustalıkla ustalıkla kullandığını gösterirken, nahiv, sarf ve belagat gibi alanlardaki tahliller de onun ilmî derinliğini ispatlamaktadır. Mar'aşî, şerhinde İslam düşünce geleneğine sadık kalmış, klasik Arap filologların metotlarını benimsemiş ve geliştirmiştir.

Bununla birlikte, Mar'aşî'nin şerh metodunun İslam ilim tarihindeki yeri büyüktür. Onun şerhi, sonraki dönemlerde yazılan şerhler için bir model oluşturmuş ve İslam dünyasında

büyük bir etki yaratmıştır. Mar'aşî, metinleri sadece yüzeysel bir biçimde açıklamakla kalmamış, aynı zamanda okuyucuların metni derinlemesine anlamalarını ve özümsemelerini sağlayacak bir şerh yöntemi geliştirmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Mar'aşî'nin şerhinin sadece akademik çevrelerde değil, aynı zamanda genel okuyucu kitlesi arasında da büyük bir ilgi gördüğünü ve değerini koruduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, Mar'aşî'nin şerh metodu, İslam ilimlerinin geniş yelpazesıyla ilgilenen araştırmacılar için önemli bir kaynak sunmaktadır. Onun şerhleri, dil, fıkıh, tasavvuf ve edebiyat gibi farklı disiplinler arasında köprüler kuran zengin bir içeriğe sahiptir. Bu nedenle, Mar'aşî'nin şerhlerinin derinlemesine incelenmesi, İslam düşüncesi ve edebi eserler açısından yeni ufuklar açabileceği kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Abidin Paşa, (h. 1307). *Terceme ve Şerhü Kasîde-i Bürde*, Dersâdet.
- Armutçuoğlu, İ. (2009). *Kasîde-i Bürde*, İstanbul: Erkam Yayınları.
- Atmaca, E. (2014). *Memlûkler Dönemi'nde Halep'te Eğitim-Öğretim Müesseseleri ve Ulemâ*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dalı Doktora Tezi.
- Bağdâdî, İ. P. (1951). *Hediyyetu'l-ârifîn: Esmâu'l-müellifîn âsâru'l-musannifîn*, Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabî.

- Bûsîrî, M. (ts.). *Ummu'l-kurâ fî medhi hayri'l-verâ "el-Kasîdetü'l-Hemziyye"*, thk. Muhammed Şâzelî, Filistin: Vâhetu âli'l-beyt li ihyâi't-turâsi ve'l-ulûm.
- Bûsîrî, Ş. (1955). *Dîvânu'l-Bûsîrî*, thk. Muhammed Seyyid Kîlânî, Kahire: Matbaatu Mustafa el-Halebî.
- Bûsîrî, Ş. (2004). *Dîvânu'l-Bûsîrî*, y.y.y..
- Curâdî, A. O. (2014). *en-Nefehâtü'l-latîfe 'ale'l-bürdeti's-şerîfe*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Çelebi, E. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine*. haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman ve Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dimeşkî, A. (1993). *Şezerâtuz'z-zeheb fî ehbâri men zeheb*, thk. Mahmud el-Arnâût, Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Ebû'l-mehâsin, Y. (1984). *el-Menhelu's-sâfi ve'l-mustevfâ be'de'l-vâfi*, trc. İbrahim b. İbrahim b. Davud, vd., thk. Muhammed Muhammed Emîn, Mısır: el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-âmmeti li'l-kutub.
- Ebû'l-mehâsin, Y. (2009). *ed-Delîlu's-şâfi 'alâ'l-menheli's-sâfi*, Mektebetu'l-hâncî.
- Eren, M. (2019). *Bûsîrî'nin Kasîdetü'l-bürdesi İle Ahmet Şevkî'nin Nehcü'l-bürdesi'nin Karşılaştırılması*, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Furat, A. S. (1996). *Arap Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Halebî, M. (1977). *Durrû'l-habeb fî târihi a'yâni Haleb*, thk. Mahmud Hamd el-Fâhûrî, Dimeşk: Menşûrâtu vizâratî's-sekâfe.
- Halebî, S. (1997). *Kunûzu'z-zeheb fî târihi Haleb*, thk. Şevkî Şa's-Fatih el-Bekkûr, Haleb: Dâru'l-kalimi'-Arabî.
- Heytemî, A. (2005). *el-Minehü'l-Mekkiyye fî şerhi'l-hemziyye, el-Müsemma: Efdalü'l-kırâ li-kurrâ'i Ümmi'l-kurâ*, thk. Ahmed Câsim vd. Beyrut: Dâru'l-minhâc.

- Heytemî, A. (ts). *el-'Umde fi şerhi'l-bürde*, thk. Bisam Mahmud Bârûd, Amman: Dâru'l-feth li'd-dirâsâti ve'n-neşr.
- İbn Aşûr, M. T. (1879). *Şifâü'l-kalbi'l-cerîh bi şerhi bürdeti'l-medîh*, Kahire: y.y.y.
- İbn Haldun, (1988). *Divanu'l-mubteda ve'l-haber*, Beyrut: Dâru'l-fikr.
- İzeddin Ali, M. (1990). *el-Hareketü'l-ilmîyye fi Mısır fi Devleti'l-Memaliki'l-Cerakise*, Beyrut: Âlemü'l-kutub.
- Kalhussien, O. (2011). *Halep Hüsrev Paşa Medresesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Kâtib Çelebî, M. (2010). *Sullemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Muhammed Abdülkadir el-Arnâût vd., İstanbul: Merkezi'l-ebhâs li't-târîh ve'l-funûn ve's-sekâfeti'l-İslâmiyye.
- Kaya, M. (2001). "Bûsîrî Muhammed b. Saîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 6/468-470, İstanbul: TDV Yayınları.
- Kaya, M. (2001). "el-Kasîdetü'l-Hemziyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24/ 569-570, İstanbul: TDV Yayınları.
- Kaya, M. (2011). *Kasîde-i Bürde'yi Türkçe Söyleyiş*, üçüncü baskı, İstanbul: Damla Yayınevi.
- Kehhâle, Ö. R. (1957). *Mu'cemu'l-müellifîn: Terâcemü musannifi'l-kutubi'-Arabiyye*. Dımaşk: Müessetür'-risâle.
- Küteybî, M. Ş. (ts.). *Fevâtü'l-vefayât ve'z-zeyl 'aleyhâ*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sâdir.
- Makrîzî, T. (1991). *el-Mukaffâ'l-kebîr*, thk. Muhammed el-Ya'lâvî. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî.
- Mar'aşî, A. (1703). *Nüzhetü't-tâlibîn ve tuhfetü'r-râğibîn*, İstanbul: Millet Genel Kütüphanesi.
- Râfîî, M. (t.s.). *Târîhü âdâbi'l-Arab*, Kahire: Dâru'l-kuttâbi'l-Arabî.
- Safedi, S. H. (2000). *el-Vafi bi'l-vefeyat*, thk. Ahmed Arnaut vd., Beyrut: Daru ihyai't-turasi'l-Arabi.

- Savvâf, M. Ş. A. (2005). *el-Muhtasar fî şerhi'l-bürde*, Dimaşk: Beytu'l-hikmeti li't-tibâati ve'n-neşr.
- Sehavî, M. (1992). *ed-Dav'u'l-lami' li ehli'l-karni't-tasi'*, Beyrut: Daru'l-cil.
- Suduni, Z. K. (1992). *Tacu't-teracim*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, Beyrut: Daru'l-kalem.
- Temîmî, T. (1983). *Tabakâtu's-seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettâh Muhammed el-Hilvu, Riyad: Dâru'r-Rufâî.
- Yardım, A. (1995). "Temel Kültür Müesseselerimizden Dârülhadisler", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı*. İstanbul: İstanbul Fetih cemiyeti.
- Yıldırım, K. (2009). "İslâm Kültüründe Küttâb Eğitimi Üzerine Bir İnceleme", *Diyanet İlmî Dergi*, XLV/3.
- Zebîdî, M. M. (1972). *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. İbrahim Terzî, Kuveyt: Matbaatu hukûmeti'l-Kuveyt.
- Zencîr, M. R. (17.07.2024). *Medînetu Haleb fî turâsinâ'l-ilmî ve'l-edebî*, Şebeketu'l-elûke adresinden edinilmiştir.
- Ziriklî, H. (2002). *el-A 'lâm: Kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn*, Beyrut: Dâru'l-ilmî li'l-melâyîn.

BORU HATLARI GÜZERĐAHI YÖNÜNDEN SURIYE’NİN ENERĐİ JEOPOLİTİĞİ

Muazzez HARUNOĞULLARI

Doç. Dr.

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

muazzez@kilis.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9515-7833>

DOI: 10.31834/ortadoguvegoc.1569946

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 18 Ekim/ 18 October 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 24 Aralık / 24 December 2024

Yayın Tarihi / Published: 26 Aralık / 26 December 2024

Yayın Sezonu / Pub Season: Aralık / December

Atıf / Cite: Harunoğulları, M. (2024). Boru Hatları Güzerđâhı Yönünden Suriye’nin Enerji Jeopolitiği. *Ortadoğu ve Göç*, 14(2). ss.52-107 .

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and checked via a plagiarism detector.

Öz

Suriye, bir Orta Doğu ve Akdeniz ülkesi olarak kara ve deniz ulaşım ağlarının merkezinde yer almaktadır. Bu coğrafi konumu onu, petrol ve doğal gaz kaynaklarının transferinde ve boru hatlarının geçiş güzergâhında stratejik bir ülke haline getirmektedir. Çalışmanın amacı, Suriye'nin enerji jeopolitiği açısından transit ülke olarak önemini değerlendirmektir. Bu amaçla bölgesel boru hattı projeleri ve anlaşmaları incelenmiş, Suriye'nin enerji transferindeki rolü ile büyük güçler arasındaki rekabetin ülke üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Çalışmada nitel araştırma metodu içinde yer alan durum çalışması yöntemi kullanılmış ve doküman analizine dayalı bir yaklaşım benimsenmiştir. Araştırmanın bulguları, enerji rezervleri sınırlı olmasına rağmen Suriye'nin coğrafi konumu nedeniyle enerji transit ülkesi olarak büyük bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Suriye'nin özellikle Katar ve İran doğal gaz boru hatları üzerindeki stratejik pozisyonu, bölgesel ve küresel aktörlerin dikkatini çekmiş, bu durum enerji kaynaklarına erişimi ve kaynakların transferi üzerindeki siyasi mücadeleyi arttırmıştır. Suriye'den geçecek boru hatları anlaşmalarında ABD ve Rusya arasındaki rekabet, mutabakatların zaman zaman sekteye uğramasına ve yeni anlaşmalara yol açmaktadır. Boru hatları üzerine yaşanan çekişmeler ve mücadeleler, kimi zaman savaşlara varacak bir düzen değişikliğini de beraberinde getirebilmektedir. Suriye coğrafi konumunun avantajlı durumundan faydalanarak bölge ülkeleriyle boru hatları anlaşmalarına imza atmakta bölgedeki konumunu güçlendirmeye çalışmaktadır. Suriye'nin enerji jeopolitiğindeki önemini korumak ve konumunu güçlendirebilmek için, uluslararası yatırımları teşvik ederek iç savaşta zarar gören alt

yapısını yeniden inşa etmesi gerekmektedir. Öte yandan bölge ülkeleriyle ekonomik ve politik alanda iş birliğini geliştirmeli ve büyük güçler arasındaki bölgesel enerji rekabetinden zarar görmemek için küresel aktörlerle dengeli ve çok taraflı bir diplomasi yürütülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Jeopolitiği, Boru Hatları, Doğu Akdeniz, Suriye.

ENERGY GEOPOLITICS OF SYRIA IN TERMS OF PIPELINE ROUTES

Abstract

As a Middle Eastern and Mediterranean country, Syria is located at the centre of land and maritime transport networks. This geographical position makes it a strategic country in the transfer of oil and natural gas resources and the transit route of pipelines. The aim of this study is to evaluate the importance of Syria as a transit country in terms of energy geopolitics. For this purpose, regional pipeline projects and agreements were analysed, and the role of Syria in energy transfer and the effects of the competition between great powers on the country were discussed. In the study, the case study method, which is a qualitative research method, was used and an approach based on document analysis was adopted. The findings of the study show that Syria has a great potential as an energy transit country due to its geographical location, although its energy reserves are limited. Syria's strategic position, especially on the Qatar and Iran natural gas pipelines, has attracted the attention of both regional and global actors, and this has increased the political struggle over access and transfer of energy resources. The

rivalry between the US and Russia in the pipeline agreements that will pass through Syria leads to the interruption of these agreements from time to time and to the grounds for new agreements. Conflicts and struggles over pipelines can sometimes bring about a change of order that may lead to wars. Syria is trying to strengthen its position in the region by signing pipeline agreements with the countries in the region by taking advantage of its geographical location. In order to maintain its importance in energy geopolitics and strengthen its position, Syria needs to rebuild its infrastructure damaged by the civil war by encouraging international investments. In addition, it should develop economic and political cooperation with the countries in the region. In addition, a balanced and multilateral diplomacy should be carried out with global actors in order not to be harmed by the regional energy competition between the great powers.

Keywords: Energy Geopolitics, Pipelines, Eastern Mediterranean, Syria.

Giriş

Günümüz dünyasında enerji kaynakları, uluslararası politikada güç mücadelesinin merkezinde yer almakta bu nedenle savaşlara, bölgesel veya uluslararası çatışmalara ve politik değişikliklere yol açmaktadır. Enerji politikaları, özellikle uluslararası alanda daha fazla güç elde etmek isteyen ülkeler tarafından baskın araçlardan biri olarak kullanılmaktadır. Enerji kaynaklarının sınırlı olması, gelişmekte olan ülkelerin enerji tüketimlerinin giderek büyümesi, nüfusta meydana gelen artışlar, devletlerin kalkınma hamleleri gibi faktörler, ülkeleri ekonomik ve politik perspektiflerinde yeni enerji kaynakları aramaya ve enerji iletim güzergâhları üzerinde etkinliklerini arttırmaya yönlendirmektedir. Bu sebeple enerji politikalarının geliştirilmesinde enerji güvenliğinin sağlanması, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, tüketiciye kaliteli enerjinin düşük fiyatla sunulması, küresel enerji sektöründe temel hedefler olarak dikkat çekmektedir (Aşcı, 2018, s. 96).

Mısır, Suriye ve Lübnan; hem İsrail ve Filistin topraklarının doğrudan komşuları hem de Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu arasındaki coğrafi bağlantı imkânına sahip stratejik konumları nedeniyle Avrupa ve ABD açısından hayati roller oynamaktadır (El-Katiri ve El-Katiri, 2014, s. 2). Bu ülkelerden Suriye, coğrafi konumu nedeniyle zamanın her döneminde

önemli yerleşim alanlarından biri olmuştur. Özellikle antik çağdan günümüze değin Doğu ve Batı medeniyetlerine ait birçok kültüre beşiklik ederken, aynı zamanda Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında kültürel etkileşimin gerçekleşmesini sağlayan bir köprü vazifesi görmüştür. Kuzey Afrika-Orta Doğu ve Avrupa eksenlerinin kesişme noktasında yer alan Suriye; farklı etnik, dini ve kültürel öğeler ile bağlantısı olan bir ülkedir. Türkiye, Irak, Lübnan, İsrail ve Ürdün'e jeopolitik yakınlığı, enerji kaynakları ve transit ülke konumu Suriye'yi hem bölge ülkeleri hem de küresel güçler bakımından önemli kılmaktadır.

Suriye, 2011 yılının başlarında iç savaş başlamadan önce Doğu Akdeniz bölgesinin en büyük enerji üreticisidir. Ekonomisini büyük ölçüde tarım ve enerji sektörünün şekillendirdiği Suriye'nin iktisadi yapısında ve gelişiminde ülkedeki petrol rezervleri ve üretimi her zaman hayati bir rol oynamıştır. Suriye her ne kadar petrol rezervleri bakımından Orta Doğu petrol üretiminin son derece küçük bir bölümünü teşkil etse de, sahip olduğu petrol ve doğal gazın ülke ekonomisine katkısı göz ardı edilmemelidir. Bu katkı bilhassa arama, sondaj, nakliye (boru hatları ve tankerlerle) ve rafinaj süreçlerinde kendini göstermiştir. Suriye'de üretilen petrolün %50'si tarım ve imalat gibi sektörler tarafından ve konutlarda ısınma amaçlı kullanılırken geri kalanı ise ihraç edilmiştir. 2011

yılında devletin petrol ihracatı 3 milyar doların üstünde ve ulusal gelirin yaklaşık %25'lik kısmını oluşturmuştur. İç savaşla birlikte ülkenin enerji alt yapısı büyük ölçüde zarar görmüş, iç enerji talebinin karşılanmasındaki zorluklar da artmıştır. Ayrıca Batılı ülkeler tarafından Suriye devletine uygulanan yaptırımlar sonucu petrol ihracatı 220 milyon dolara kadar düşmüştür (Liggett, 2015, s. 3).

Ülkenin enerji sektöründe çeşitli zorluklar söz konusu olsa bile enerji geçiş güzergâhında bulunması, Suriye'ye yönelik çeşitli enerji planlarının gündeme gelmesine sebep olmuştur. İyi gelişmiş bir iç boru hattına sahip olan Suriye, bu ağı uluslararası boru hattı ağlarıyla geliştirmek için çeşitli destekleme planları yapmıştır (EIA, 2013). Suriye iç savaşı, yalnızca bir rejim değişikliği ve mezhepsel çatışmayla sınırlı görülmemelidir. 2011 yılının Mayıs ayında Irak, İran ve Suriye arasında imzalanan doğal gaz boru hattı anlaşması bölgede yaşanan sorunların nedeni olarak değerlendirilmiştir (Şen, 2013, s. 164). Krizin yaşanmasında öncelikli olmasa da boru hatlarının jeopolitiği önemli bir etkidir. İç savaş sürecinde dönem dönem yoğun çatışmaların meydana gelmesi ve savaşın süresinin uzamasının arka planında Suriye'nin enerji jeopolitiğindeki önemi vardır (Harunoğulları, 2022, s. 266).

Enerji Jeopolitiği

Ulusal ve uluslararası stratejilerin belirlenmesinde en etkili unsurlardan biri, ÷lkelerin coğrafi faktörleridir. Jeopolitik, fiziki çevreyi göz önünde bulundurarak siyasi davranışlar ve askeri kabiliyetlerle ilgili analizler ve değerlendirmeler yapmaya çalışan bir dış politika yöntemidir. Defay'ın (2005, s. 8) belirttiği gibi jeopolitik; dünya üzerindeki herhangi bir yerin fiziki ve beşeri coğrafik özellikleri, bu özelliklerden kaynaklanan etkileşimleri ve güç mücadelelerini değerlendirir. Coğrafi ortamın etkisi, ÷lkeler arasında yaşanan güç çekişmelerine sunduğu imkânlarla akseder. Jeopolitik tanımındaki ana unsurlar; güç ve mekândır. Bu nedenle temel jeopolitik zorluk, gücü artırmak için alanın nasıl kullanılacağıdır.

Jeopolitik konumdan etkilenen politik birimler “başta küresel güçler olmak üzere” birbirleriyle etkileşim içindedirler (İzzeti, 2006, s. 243). ÷lkelerin coğrafi konumları, fiziki ve beşeri özellikleri, onlara avantajlar sunabileceği gibi çeşitli güvenlik riskleri de doğurabilir. Coğrafi özellikler, siyasi ve askeri planlamalarda bazen bir tehdit, bazen de bir fırsat olarak değerlendirilebilir (Eslen, 2017, s. 21). Bazı ÷lkeler coğrafi konumlarının izole oluşu veya doğal engeller sayesinde dış saldırılardan uzak kalabilirken; Türkiye, İran, Irak ve Suriye gibi

ölkeler, jeopolitik konumları nedeniyle uluslararası güçlerin siyasi ve askeri rekabetinin merkezinde yer alır. Jeopolitik meselelerin önemini kavrayan büyük güçler, özellikle 19. yüzyıldan itibaren siyasi hedeflerini gerçekleştirmek için bölgelerin coğrafi özelliklerini stratejik bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Bu nedenle devletler, iç ve dış politikalarını şekillendirirken, özellikle enerji jeopolitiğinin önemi bağlamında, kaynaklara erişimde coğrafi faktörlerin etkisini detaylı bir şekilde ele almaya büyük ihtimam gösterir.

Enerji jeopolitiği, enerji arz ve talep merkezlerinin konumu, geçiş yolları ve enerji fiyatları gibi unsurların etkisini analiz eder. Ulusal stratejilerin dinamizmi ve ekonomik kalkınma üzerinde önemli bir etkiye sahip olması nedeniyle enerji jeopolitiği, devletler için hayati bir öneme sahiptir (Campos ve Fernandes, 2017, s. 23-24). Hidrokarbon (özellikle petrol ve doğal gaz) kaynakların rezerv alanları bu rezerv alanlarının büyüklüğü, coğrafi dağılışı, üretim durumu, üretilen kaynakların bölgesel ve küresel pazarlara ulaştırılmasını kolaylaştıran coğrafi konum gibi faktörler enerji jeopolitiğinin temel unsurlarını oluşturur. Bununla birlikte, petrol ve doğal gaz gibi kaynakların rezerv alanlarının coğrafi dağılımı kadar, bu kaynakların üretim bölgelerinden tüketim pazarlarına taşınmasını sağlayan boru hatları ve bu hatların geçtiği

güzergâhlar da günümüzde ülkeler arası enerji rekabetinde kritik bir öneme sahip hale gelmiştir.

Enerji jeopolitiğinde ele alınması gereken temel konulardan biri de enerji güvenliğidir. Enerji güvenliği genellikle dört önemli parametreyle tanımlanmaktadır:

1. Enerji kaynaklarının fiziksel olarak mevcut ve uygun fiyatla elde edilebilir olması,
2. Kaynaklara erişebilirliğin sağlanması,
3. Kaynakların üretilebilir olması,
4. Kaynakların sürdürülebilir bir şekilde tedarik edilmesi.

Bu bağlamda, enerji güvenliği yalnızca bu dört parametreye bağlı kalmayıp, aynı zamanda enerji kaynaklarının küresel enerji piyasalarına dağıtımının çevresel ve insani risklerden (örneğin savaş veya terör saldırıları) etkilenmeden kesintisiz bir şekilde gerçekleştirilmesini de kapsar (Çelikpala, 2014, s. 85).

Boru hattı jeopolitiği, küresel enerji piyasalarında etkili olmak isteyen aktörler arasında yoğun bir rekabetin yaşandığı bir alandır. Bu durum, farklı boru hattı projelerinin planlanması ve uygulanması sürecinde belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır

(Ahmed, 2018, s. 120). Uluslararası petrol ve doğal gaz taşımacılığı meselesi, doğal gaz ve petrol tedarikçilerinin mevcut statükosunu tehdit ederek, küresel ve bölgesel güçlerin çıkarlarını etkilemekte ve bu nedenle yüksek bir çatışma potansiyeli taşımaktadır. Petrol ve doğal gaz üretim merkezleri ile tüketim noktaları arasındaki coğrafi mesafeler, bu kaynakların son kullanıcıya ulaştırılmasını önemli bir sorun haline getirmektedir. Bu coğrafi boşluk, enerji tedarik ve taşıma süreçlerinde stratejik planlamaların ve rekabetin odağı olmaya devam etmektedir (Bodasiuk, 2019, s. 27).

Petrol ve doğal gaz boru hatlarının geçtiği güzergâhları kontrol eden ülkeler, bu projelerden önemli ekonomik kazançlar elde ederler. Ancak bu tür projeler, aynı zamanda uluslararası dikkatleri, rekabeti, politik stratejileri ve kimi durumlarda terörist faaliyetleri de üzerine çekmektedir. Jeopolitik ve ekonomik bir perspektiften bakıldığında, Suriye’de yaşanan iç savaş, “2016’da planlanan boru hattının açılmasına hazırlık sürecinde, jeopolitik satranç tahtasında kendilerini konumlandıran büyük uluslararası aktörlerin faaliyetlerinin bir sonucu” olarak değerlendirilmektedir (Taylor, 2014). Bu nedenle küresel ya da bölgesel güç olmayı hedefleyen ülkeler için yalnızca hidrokarbon kaynaklara sahip olmak değil, aynı zamanda enerji nakil güzergâhlarını kontrol etmek de stratejik bir öncelik haline gelmiştir. Özellikle son

yıllarda, enerji nakil hatlarının denetimi, uluslararası ilişkilerde ve jeopolitik tartışmalarda temel konulardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Amaç ve Metodoloji

Dünya devletlerinin, büyüyen ekonomilerini sürdürülebilir kılmak, sektörel yatırımları arttırmak, altyapıyı desteklemek ve halkın alıştığı refah düzeyini koruyabilmek için enerjiye olan ihtiyaç ve talepleri her geçen gün artmaktadır. Günümüzde tüketilen enerjinin yaklaşık %60'ını petrol ve doğal gaz oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, Suriye'nin coğrafi konumunun enerji jeopolitiği açısından taşıdığı önemi değerlendirmektir. Bu doğrultuda, Suriye'nin coğrafi konumunun enerji jeopolitiği açısından önemi, bölgedeki mevcut ve planlanan boru hattı güzergâhları üzerindeki etkileri ve Suriye'nin bazı bölgesel ve küresel aktörler için taşıdığı stratejik değer ele alınacaktır.

Makalede şu sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Suriye'nin coğrafi konumu, boru hattı güzergâhları açısından Doğu Akdeniz ve Orta Doğu enerji jeopolitiğini nasıl etkilemektedir?
2. Bölgesel enerji transferi bakımından Suriye'nin enerji jeopolitiğindeki önemi nedir?

3. Suriye topraklarından geçmesi düşünülen bölgesel boru hattı projeleri nelerdir?

4. Rusya ve ABD arasında, Suriye geçişli boru hatları projeleri üzerine bölgesel rekabette yaşanan gelişmeler nelerdir? Bu sorular ışığında Suriye'nin enerji jeopolitiğindeki kritik rolü incelenerek, enerji güvenliği ve uluslararası rekabet bağlamında taşıdığı stratejik önem değerlendirilecektir.

Bu çalışmanın içeriği, literatür ve raporlardan elde edilen verilerin analiz edilmesiyle oluşturulmuştur. Araştırmada, olgusal veriler temel alınmıştır. Olgusal veriler, “kişisel yargılardan bağımsız herkesin üzerinde mutabık kalabildiği, gözlemlenebilir ve ölçülebilir gerçekler” olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 1999, s. 132). Araştırmada, nitel araştırma deseni kapsamında durum çalışması ve doküman analizi yöntemleri kullanılmıştır. Nitel araştırma, belirli bir olgu veya konuya ilişkin derinlemesine bir anlayış geliştirmeyi hedefleyen, sayısal olmayan verilerin toplanmasına ve analizine odaklanan bir araştırma metodolojisidir. Bu yaklaşım, özellikle karmaşık ve çok yönlü olguların keşfedilmesi, tanımlanması veya açıklanması gerektiğinde etkili bir yöntem sunar (Creswell, 2014).

Araştırma stratejisi, ayırt edici yaklaşım olan durum çalışması (case studies) ve doküman analizi yöntemleriyle ele alınmıştır.

Durum alışması, bir olgunun mekân ve zamana bağlı olarak tanımlandığı ve özelleştirildiği bir araştırma türüdür. Bu yöntem, “bir olayın ayrıntılarını tanımlamak, olası açıklamalar geliştirmek ve olayları değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır” (Büyüköztürk, vd., 2016, s. 260). Doküman analizi ise, “kalıpları, temaları ve anlamları belirlemek için basılı ve dijital yayınları inceleyen sistematik bir yöntemdir. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak, doküman analizi, anlamı ortaya çıkarmak, anlayış geliştirmek ve ampirik bilgi üretmek amacıyla verilerin incelenmesi ve yorumlanmasını gerektirir” (Bowen, 2009, s. 27). Araştırmada, birincil ve ikincil veri kaynakları kullanılmıştır. Birincil veri kaynakları olarak haber siteleri ve raporlar, ikincil veri kaynakları olarak ise bilimsel çalışmalar incelenmiştir. Bu kaynaklardan elde edilen bilgilerle, teorik ve ampirik bir arka plan oluşturulmaya çalışılmıştır.

Enerji Transfer Ağları Bakımından Suriye'nin Enerji Jeopolitiği

Suriye; yüksek dağları, verimli ovaları ve çölleriyle dikkat çeken bir ülkedir. Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kesişim noktasında yer alan Suriye, bu coğrafi konumuyla stratejik önem taşımakta ve bu durum, ülkenin jeopolitik değerini artırmaktadır. Akdeniz'de 193 km uzunluğunda bir kıyı

şeridine sahip olan Suriye, hem Akdeniz hem de Orta Doğu ülkesi olarak bölgede Türkiye ve Akdeniz üzerinden Avrupa'ya, Doğu Akdeniz üzerinden ise Afrika'ya bağlantı sağlayan stratejik bir konumda yer almaktadır.

Suriye, bölgesel coğrafi konumu ve tarihsel özellikleriyle, sadece çevre ülkeler değil, aynı zamanda Rusya ve Batılı ülkeler açısından da jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük önem arz eder. Özellikle Suriye'nin kuzeydoğusunda bulunan petrol yatakları, bu toprakların stratejik değerini daha da arttırmaktadır. Suriye, 2013 yılına ait "U.S. Energy Information Administration" verilerine göre, Doğu Akdeniz bölgesindeki Kıbrıs, Lübnan, Ürdün ve Filistin gibi ülkeler arasında petrol üreten tek ülkedir (Karkazis, vd., 2014, s. 107).

Küresel enerji pazarında önemli bir oyuncu olmasa da, Suriye'nin coğrafi konumu, onu önemli bir enerji geçiş ülkesi yapmaktadır ve bu da enerji dağıtımını açısından jeopolitik önemini artırmaktadır. Orta Doğu'daki komşusu Irak kadar büyük petrol rezervlerine sahip olmasa da Suriye, konumu itibarıyla önemli hidrokarbon sahalarına yakın bir noktadadır (Şekil 1) . Suriye'nin başlıca petrol ihracat terminalleri, Baniyas, Tartus ve Lazkiye limanlarında bulunmaktadır (Cordesman, 1999, s. 307). Ayrıca, doğu-batı ve kuzey-güney

yönlerinde önemli bir transit geçiş ülkesi olarak öne çıkmaktadır.

Şekil 1. Suriye'nin Coğrafi Konumu

Orta Doğu'da Türkiye, Irak, Lübnan ve İsrail gibi stratejik öneme sahip ülkelere komşu olan Suriye; İran'ın dış siyasi amaçları, Türkiye ve İsrail'in güvenliği açısından hayli duyarlı bir coğrafyada yer almakta ve Lübnan'daki istikrarı doğrudan etkileyebilmekte, bölgesel dinamiklerin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır (Sandıklı ve Semir, 2012, s. 6). Suriye, aynı zamanda bölgedeki güç mücadelesinde büyük oyuncular için kilit bir ülke olarak görülmektedir. Küresel güçler olan ABD ve Rusya, Orta Doğu'daki dış politika hedeflerini gerçekleştirmek adına Suriye'ye özel bir stratejik önem atfetmektedir (Güner, 2016, s. 263). Suriye, enerji iletim

güvenliği ve enerji transfer ağları açısından stratejik bir merkez olarak enerji jeopolitiğinde kritik yer teşkil etmektedir.

Petrol ve doğal gaz taşımacılığında boru hatlarının stratejik önemi göz önüne alındığında, Suriye'nin coğrafi konumu bu alandaki jeopolitik dinamiklerde belirleyici bir faktördür. 2011 yılı öncesinde Suriye, bölgesel enerji işbirliklerine dâhil olmuş ve enerji transferi konusunda önemli planlamalar gerçekleştirmiştir. Suriye üzerinden Türkiye, Irak, İnan ve Azerbaycan'ı birbirine bağlamayı hedefleyen enerji tedarik ağlarının genişletilmesi; Mısır ve Lübnan'ı entegre eden mevcut enerji eksenlerine “katma değer” oluşturacak bir öneme sahiptir. Ayrıca, Doğu Akdeniz'de keşfedilen zengin hidrokarbon kaynakları ile Türkiye, Kıbrıs, İsrail, Suriye ve Lübnan arasında yer alan bölgede keşfedilmesi beklenen büyük hidrokarbon rezervleri, Suriye'yi enerji merkezi olarak jeoekonomik açıdan daha da önemli hale getirmektedir (Karkazıs, vd., 2014, s. 107).

Enerji sektöründeki zorluklara rağmen, Suriye'nin bir enerji geçiş ülkesi olma potansiyeli üzerine çeşitli planlar yapılmıştır. Ülke, gelişmiş bir i boru hattı altyapısına sahip olup, bu ağı uluslararası boru hattı ağıyla genişletmek için çeşitli destekleme projeleri tasarlamıştır. 2011 yılının Mayıs ayında

İran, Irak ve Suriye arasında, İran doğal gazının Irak üzerinden Suriye'ye taşınmasını öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca, Irak'ın hidrokarbon kaynaklarını Akdeniz'e ulaştırmak amacıyla iki ham petrol boru hattı ve bir doğal gaz boru hattı inşa edilmesi önerilmiştir. Diğer bir öneri ise Azerbaycan'dan gelecek doğal gaz boru hattı projesidir. Ancak Suriye'de iç savaşın çıkmasıyla birlikte, bu tür uluslararası enerji projeleri ve boru hatları geliştirme girişimleri durma noktasına gelmiştir. Bununla birlikte Suriye'nin enerji geçiş ülkesi olarak üstleneceği büyük rolü de sekteye uğramıştır (EIA, 2013).

Rusya Açısından Suriye'nin Enerji Jeopolitiği

Rusya açısından Suriye'nin jeopolitik önemi ve stratejik avantajı, Orta Doğu ve Avrupa'daki doğal gaz hatlarının kesişme noktasında yer almasında yatmaktadır. Rusya, bölgedeki ekonomik menfaatleri doğrultusunda Suriye ile uzun vadeli ekonomik ve politik işbirliği anlaşmaları yapmıştır (Bodasiuk, 2019, s. 34). Suriye'deki halk hareketlerinden önce, Rus özel enerji şirketleri SoyuzNefteGaz ve Tatneft, Suriye'de petrol ve gaz arama faaliyetlerine başlamıştır. Bu şirketler, Suriye'de faaliyet gösteren bir kısım Çinli, Hintli ve Avrupalı şirketlerle birlikte, bölgedeki enerji pazarında avantajlı bir konum elde etmiştir (Hatahet, 2019, s. 11). 2005 yılından itibaren Rus petrol şirketi Tatneft, Suriye'de yeni petrol ve gaz

yataklarını keşfetmek ve geliştirmek amacıyla anlaşmalar imzalamış ve 2009'da Stroytransgaz, Humus yakınlarında büyük bir doğal gaz işleme tesisi inşası için bir proje başlatmıştır (Allison, 2013, s. 807).

Rusya ile Suriye arasındaki deniz taşımacılığı, Türk boğazları üzerinden yapılırken, kara yolu bağlantısı Türkiye ve İran üzerinden gerçekleşmektedir. Sovyetler Birliği dönemi boyunca, Suriye ile Rusya arasındaki demiryolu bağlantısı 1960'lardan 1980'lerin ortalarına kadar Türkiye, Gürcistan ve Ermenistan üzerinden sağlanırken, günümüzde bu hatlar kapalıdır. Suriye'nin ulaşım altyapısı; Irak, Ürdün, Kuveyt, BAE, Bahreyn, Katar gibi Orta Doğu ülkeleri için önemli bir geçiş koridoru işlevi görmektedir. Demiryolları ve petrol boru hatları, bu ülkeleri Suriye ve Lübnan limanlarına bağlamakla kalmayıp, aynı zamanda Türkiye ve Avrupa'ya da ulaşım sağlamaktadır. Bu durum, Rusya'nın söz konusu ülkelerle olan ekonomik ilişkileri ağıından büyük önem taşır. Rusya'nın Suriye iç savaşına müdahil olmasında büyük ölçüde enerji temelli çıkarlar rol oynamıştır. Moskova, Suriye'nin karasularında bulunan doğal gaz rezervleri hakkında net bilgilere sahip olmaksızın keşif çalışmaları yapmaktadır (Mamedov ve Shmeleva, 2019, s. 17;19).

Rusya'nın bölgedeki bu stratejik hamleleri, Batı tarafından kendi çıkarları için bir tehdit olarak algılanmaktadır. Ayrıca Rusya ile Suudi Arabistan arasındaki işbirliğinin güçlenmesi, OPEC ve OPEC dışı petrol üreticileri arasında yeni bir ittifak oluşturacaktır. Bu durum, Orta Doğu'daki "benzer fikirli petrol üreticilerinden oluşan bir grup" ortaya çıkarmıştır. Rusya, Baltık ve Karadeniz boru hatları ile Türk Akımı üzerindeki kontrolüne Suriye hattının eklenmesiyle, Doğu Avrupa ülkelerini ve geçiş ücretlerini aşarak, Orta Doğu'dan gelen doğal gaz da dâhil olmak üzere Avrupa Birliği'nin (AB) doğal gaz ithalatının kontrolünü sağlam şekilde elde edecektir (Ahmed, 2018, s. 113).

2013 yılında, savaşın en yoğun döneminde, Rus şirketlerinden SoyuzNefteGaz, Suriye'nin 12. Blok'unda ve açık deniz doğal gaz rezervlerinde keşif ve geliştirme yapmak için özel bir ihale kazanmıştı. Ancak, güvenlik endişeleri nedeniyle her iki şirket de faaliyetlerini askıya almak zorunda kaldı. 2015 yılında, "Petrol ve Gaz Üreticileri Birliği" tarafından yapılan açıklamada, çatışmaların sona ermesi ve Suriye'de istikrarın yeniden sağlanmasıyla birlikte, iç savaş nedeniyle faaliyetlerine ara veren Rus şirketlerinin, savaş öncesi değeri en az 1,6 milyar dolar olan sözleşmelerini yerine getirmek için tekrar faaliyetlere başlayacakları belirtilmiştir. Bu dönemde Rusya'nın Esad yönetimine askeri destek vermesiyle rejim

ordusunun muhaliflere karşı saldırıları hız kazanmış, bu destek Rus şirketlerine enerji sektöründe önemli erişim fırsatları sunmuştur. Aynı yılın Şubat ayında, Suriyeli bir heyet Moskova'ya giderek Rusya'nın Enerji Bakanı ve Petrol Endüstrisi Başkanları ile görüşmeler yapmış, Suriye'nin tahrip olmuş enerji sektörünün yeniden inşası üzerine müzakereler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde, ülkenin yeniden inşasına katılacak tüm şirketlere "olası tüm teşviklerin" verileceği ifade edilmiştir (Sogoloff, 2017). Ortak projeler Suriye-Irak ve Suriye-Lübnan ulaşım ve enerji altyapısının geliştirilmesini kapsamaktadır. Irak petrolü kuzey ve orta Irak'tan Suriye'nin Tartus ve Baniyas limanlarına, Suriye üzerinden Lübnan'ın Trablus ve Sayda limanlarına uzanmakta ve Sidon'da son bulan Suudi-Irak petrol boru hattıyla kesişmektedir. Bu altyapıların güçlendirilmesi, Suriye'nin doğal gaz boru hattı ağı ile Irak, Lübnan ve Ürdün bağlantılarının genişletilmesini sağlayacaktır. Bu sebeple Rusya ile Suriye arasındaki işbirliği fırsatları enerji, tarım, altyapı ve diğer birçok alanda değerlendirilmektedir (Mamedov ve Shmeleva, 2019, s. 18).

Batılı Ülkeler Açısından Suriye'nin Enerji Jeopolitiği

Orta Doğu'daki doğal gaz üreticisi ülkelerin durumu, AB ülkeleri ve Avrasya'nın geleceği ile doğal gazın denetlenmesi açısından giderek daha kritik bir hal almıştır. Suriye'deki iç

savaş ve bu süreçteki jeopolitik rekabet, Suriye'nin geleceği üzerindeki kontrol mücadelesinin temelinde İnan, Irak ve Suriye arasında imzalanan doğal gaz boru hattı anlaşmalarının bulunduğuna dair çeşitli görüşler bulunmaktadır (şen, 2013, s. 164). Avrupa ülkeleri, enerji ihtiyaçlarını karşılamak için yeni enerji politikaları geliştirmektedir. Bu politikaların bir parçası da Orta Doğu ve Hazar bölgesindeki petrol ve doğal gaz sahalarından Avrupa'ya uzanan boru hatlarının inşasıdır (Sevim, 2010, s. 66). Batı, iç savaş öncesi yıllarda Suriye'nin boru hattı potansiyelini özellikle Avrupa'ya tedarikçi olarak harekete geçirmek için aktif bir şekilde çaba göstermiştir (Ahmed, 2018, s. 117).

Avrupa ülkelerinin, kendi doğal gaz alanlarının tükenmesini geciktiren Rus doğal gazına bağımlılığı devam etmektedir. Suriye iç savaşı doğrudan bir "boru hattı planları savaşı" olarak görünmese de, bu savaşın arka planında boru hattı projeleri ve enerji çıkarları yatmaktadır. Suriye iç savaşının bazı temel dinamikleri ise şunlardır:

1. Çatışmanın farklı tarafları, kendi çıkarları doğrultusunda tercih ettikleri boru hatlarını inşa etmeye çalışmış ve bu çatışma, ülkenin yıkımına yol açmıştır.
2. Çatışmanın tarafları, kamuoyuna yönelik yanıltıcı söylemler kullanmış ve dışarıdan destek almaya çalışmıştır.

3. Rusya ve ABD arasında yeni bir rekabet ortamı doğmuştur (Szénási, 2017, s. 196).

Suriye iç savaşı öncesinde bölgede yapılan ittifaklar, devlet başkanı Esad'ın ABD destekli boru hattı proje planının akıbetiyle ilgili aldığı kararlar doğrultusunda olduğu ileri sürülmüştür (Szénási, 2017, s. 194). İç savaş sürecinde Suudi Arabistan, Katar ve diğer bölgesel aktörler, Esad rejiminin devrilmesi için çeşitli manevralar yapmış, yeni kurulacak yönetimi kontrol altına almayı ve boru hattı gelirlerinden pay elde etmeyi hedeflemişlerdir. Bu durum, Suriye çatışmasının çevresindeki jeopolitik çıkarları daha da körüklemiş ve boru hattı projeleri, bölgedeki aktörler arasında büyük bir rekabete yol açmıştır. Boru hatlarıyla taşınacak doğal gaz akışından sağlanacak yüksek ekonomik gelir, bölgedeki güç mücadelesini daha da kışkırtmış, bölgede rekabet içinde olan bölgesel oyuncuları kendine çekmiştir (Taylor, 2014).

Batılı ülkeler ve Rusya, Suriye'nin enerji aktarım potansiyeli üzerinde mücadele içinde olmuştur. "Pipelineistan savaşı" kavramı ABD'nin Suriye'yi bombalamasının hemen ardından yeniden gündeme gelmiştir. Bu, ABD'nin Esad'ı devirmek ve Avrupa'nın Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığını bertaraf etme arzusunun bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Cochrane, 2018). Suriye iç savaşından önce İran-Irak-Suriye

boru hattını kurmayı planlayan İnan, doğal gazını TŸrkiye'ye Suriye Ÿzerinden iletmek isteyen Katar ve "Arap Gaz Boru Hattı"nı ŸrdŸn'den TŸrkiye'ye uzatmayı amaçlayan Mısır arasında sert bir rekabet yaşanmıştır (Sogoloff, 2017; Harunoğulları, 2022, s. 274).

Suriye çatışmasının Katar, İnan ve Rusya arasında enerji geçiş yolları Ÿzerindeki rekabetten kaynaklandığına dair çeşitli iddialar bulunmaktadır (San-Akca vd., 2020, s. 1). Boru hattı gŸzergâhları Ÿzerine yaşanan bu rekabet ve çatışma, Suriye iç savaşının derinleşmesine neden olmuş ve bu durum, kirli bir savaş olarak tanımlanmıştır. Boru hattı projeleri Ÿzerine yaşanan mŸcadele, farklı tarafların savaştaki rollerini etik açıdan sorgulanabilir hale getirmiştir. ABD'nin Suriye politikaları, demokratik olmayan ve yıkıcı bir doğaya sahip olduğuna dair argŸmanlar ve gerçekler savaşın en azından ABD ve Suudi Arabistan perspektifinden "kirli bir boru hattı savaşı" olduğunu Ÿne sŸrmŸřtŸr. Rusya açısından ise, Esad'a verilen destek, Suriye'nin istikrarlı bir geleceğe ve Suriye boru hatları yatırımlarına olan desteği ile doğrudan ilişkilidir (Szénási, 2017, s. 196; 198).

BŸlgesel Boru Hattı Projeleri

Enerji gŸzergâhlarının kontrolŸ, bŸyŸk gŸçler arasındaki rekabeti arttırmaktadır. Enerji arzının gŸvenliđinin

sağlanmasında bölgesel ve küresel aktörlerin stratejik çıkarları belirleyici bir rol oynamaktadır. Enerji kaynaklarına sahip ülkeler, bu kaynakları dünya pazarlarına nasıl ulaştıracakları konusunda geliştirdikleri stratejilerle, ekonomik, siyasi ve askeri açıdan önemli bir etki yaratmaktadır (Sevim, 2012, s. 4381). Petrol ve doğal gazın üretim ve tüketim alanları arasındaki taşıma, artık yalnızca ekonomik bir faaliyet olmanın ötesinde, politik ve stratejik bir boyut kazanmıştır. Enerji geçiş güzergâhlarının kontrolü açısından alternatif boru hatları projelerinin geliştirilmesi, küresel güçler arasında yoğun bir çekişmeye yol açmaktadır (Akpınar ve Başbüyük, 2011, s. 131). Mısır, Suriye ve Lübnan; İsrail ve Filistin topraklarına doğrudan komşu olmalarının yanı sıra, Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu arasında sağladıkları coğrafi bağlantı nedeniyle, stratejik konumları itibarıyla Avrupa ve ABD için önemli roller oynamaktadır (El-Katiri ve El-Katiri, 2014, s. 2).

Dört Deniz Stratejisi

Enerji sektörü, tarihsel olarak Suriye ekonomisinin en önemli stratejik unsurlarından biri olmuştur. İç savaştan önce petrol ihracatından elde edilen gelirler, devlet bütçesinin temel kaynağını oluşturarak Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) yaklaşık dörtte birini sağlamıştır. Suriye petrol ihracatının yaklaşık %95'ini Avrupa pazarlarına yönlendirmiştir. 2009-2010

yıllarında, Doğu Akdeniz’de Mısır, Kıbrıs Adası, Lübnan, Gazze, İsrail ve Suriye kıyılarında zengin petrol ve doğal gaz rezervlerinin keşfi, Suriye enerji sektörünün hem bölgesel hem de küresel önemini artırmıştır. Bu gelişme, Suriye yönetiminin yeni enerji stratejileri geliştirmesine yol açmıştır (Bodasiuk, 2019, s.27).

1952 yılında inşa edilen ve günlük yaklaşık 300.000 varil kapasiteyle işletilen Kerkük (Irak)-Baniyas (Suriye) petrol hattı, Irak ve Suriye rejimleri arasındaki politik sorunlar nedeniyle 1982’de kapatılmıştır. Hat, 2000 yılında kısa bir süreliğine yeniden açılmış, ancak ABD’nin 2003’te Irak’ı işgal etmesi sırasında ciddi hasar görerek işlevsiz hale gelmiştir. Bu hattın onarımı ve yeniden işletilmesi, Suriye’nin enerji sektörü planlamasında öncelikli projelerden biri olarak görülmüştür. Bu hattın onarımı için Rus şirketleri çeşitli girişimlerde bulunmuş ancak onarım maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle hattın değiştirilmesi kararı alınmıştır (Global Energy Monitor, 2022). 2010 yılının Eylül ayında Şam ve Bağdat, Irak’ın Akkaş ve Kerkük sahalarından petrol ve doğal gaz taşımak amacıyla iki petrol boru hattı ve bir doğal gaz boru hattı inşa edilmesi için bir anlaşma imzalamıştır. Projenin bir parçası olarak Irak, Suriye ve Türkiye arasında inşa edilecek boru hatları aracılığıyla Avrupa’ya yılda 5 milyar m³ (bcm/y) doğal gaz gönderilmesi hedeflenmiştir. AB yetkilileri, Akkaş

sahasından Avrupa'ya uzanan ihracat rotasının yalnızca Suriye ve Türkiye üzerinden geçebileceğini kabul etmiştir. Akkaş ve Kerkük boru hatlarının faaliyete geçmesi ile Avrupa'nın Rus doğal gazına bağımlılığını azaltarak stratejik bir avantaj sağlayacağı öngörülmüştür (Ahmed, 2018, s. 120).

2009 yılında açıklanan “Dört Deniz Stratejisi (Four Seas Strategy)” projesi, Suriye'nin enerji transit merkezi olma potansiyelini ortaya koymuştur. Bu proje, Kerkük'ten Akdeniz kıyısındaki Baniyas limanına uzanan bir boru hattının inşasını da içermekte ve Suriye'yi Basra Körfezi, Akdeniz, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında enerji ticaretinin merkezi haline getirmeyi amaçlamaktadır (Cochrane, 2018). Ülke genelinde 6.300 kilometrelik boru hatlarının genişletilmesi ve ülkeyi Akdeniz, Karadeniz, Hazar Denizi, Basra Körfezi ve çevresinde ham petrolü çevreleyen suların birbirine bağlanmasına izin veren yeni doğal gaz boru hatları inşası planlanmıştır (Bodasiuk, 2019, s. 27). Bu proje ile Suriye'nin dört deniz arasında ticaretin ve bölgesel hidrokarbon taşımacılığının merkezi haline gelmesi amaçlanmıştır. “Dört Deniz Stratejisi” projesi, Suriye'yi Batı'ya yönelik enerji tedarikinde kilit bir aktör haline getirmeyi hedeflemiş ve bu sebeple Batı ülkelerinin desteğini kazanmıştır (Ahmed, 2018, s. 120). Bu projeye Suriye, Türkiye, İran, Irak ve Azerbaycan arasında yapılacak işbirliği ile bu ülkeler, ekonomik olarak birbirlerine

entegre olacak ve böylece dört deniz birbirlerine bağlanarak bölge; yatırım, lojistik ve ulaşım, enerji gibi bir çok alanda küresel bir kesişim noktası haline gelecektir. Bölgesel ekonomik işbirliği ve ulaşım ağlarının geliştirilmesi, ülkeler arası ticareti kolaylaştıracak ve ekonomik büyümenin hızlanmasında kritik bir rol oynayacaktır.

Dört Deniz Stratejisi'nin ilk aşamasında üç ana proje yer almaktadır. Bunlar;

1. Irak petrol sanayisini desteklemek amacıyla Kerkük (Irak) ile Baniyas (Suriye) arasındaki petrol hattının yeniden inşası veya değiştirilmesi,
2. Mısır doğal gazını Kuzey Suriye'ye, Türkiye'ye ve en önemlisi Avrupa'ya ulaştıracak Arap Gaz Boru Hattı'nın uzatılması,
3. İran'ın Güney Pars sahasından başlayarak Irak üzerinden Suriye'ye ulaşan bir doğal gaz boru hattının inşası (Liggett, 2015, s. 4).

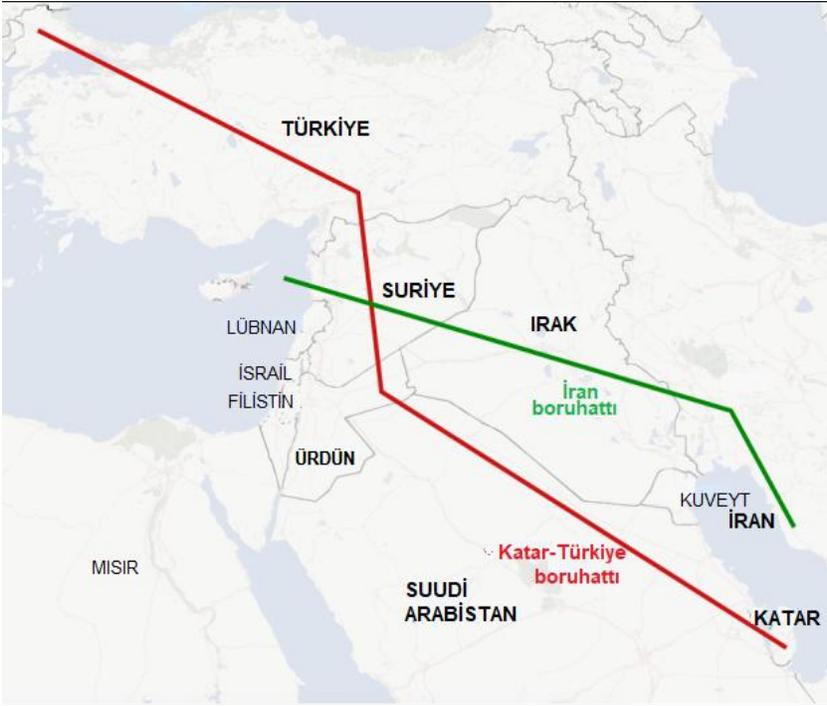
Bu projeler, Suriye'nin enerji altyapısını geliştirerek ülkeyi Orta Doğu ile Avrupa arasında bir enerji geçiş merkezi haline getirmeyi hedeflemiştir. Özellikle İran ve Mısır ile yürütülen projeler, bölgesel iş birliğini güçlendirmeyi amaçlamış ve Suriye'nin enerji sektörüne yabancı yatırımların çekilmesine

zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, İngiliz-Hollanda ortaklığıyla faaliyet gösteren Shell gibi çok uluslu petrol şirketleri, ülkenin enerji altyapısını destekleyen planlara katılım sağlamışlardır (Ahmed, 2018, s. 120; Liggett, 2015, s. 16). Ancak, Suriye ile Türkiye arasındaki siyasi anlaşmazlıklar, Dört Deniz Stratejisi'nin Karadeniz'e yönelik bağlantısını zayıflatmış ve yerine Mısır üzerinden Kızıldeniz odaklı alternatif projeler gündeme gelmiştir. Bu değişim, terörizmle mücadele kapsamında Orta Doğu'da yeni bir güvenlik koridoru oluşturulmasını da beraberinde getirmiştir (Lin, 2020, s. 3).

Katar ve İran Boru Hatları

Orta Doğu doğal gazının batıya aktarılması için bölgede etkin rol oynayan ABD, Rusya ve Avrupa ülkelerinin önemle üzerinde durduğu iki büyük doğal gaz boru hattı projesi ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu iki rakip proje, Suriye'den geçerek Basra Körfezi tabanının 3000 m derinliğinde yer alan dünyanın en büyük doğal gaz sahasını Avrupa doğal gaz piyasasına bağlamayı amaçlamaktadır. Bu boru hatlarından biri ABD tarafından desteklenen Katar boru hattıdır. Bu boru hattı projesiyle Katar'dan başlayarak Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve Türkiye üzerinden Avrupa pazarına doğal gaz iletimi planlanmıştır. Diğer proje ise Rusya'nın sübvansede ettiği İran, Irak ve Suriye üzerinden Akdeniz'e uzanacak olan İran doğal

gaz boru hattı projesidir (Şekil 2) (Szénási, 2017, s. 193; von Bernuth, 2017). Katar boru hattı, ABD, Suudi Arabistan ve Türkiye tarafından, İran boru hattı ise Rusya ve İran tarafından desteklenmiştir (von Bernuth, 2017). ABD'nin desteklediği projenin hayata geçmesi, ABD'nin müttefikleri için stratejik bir anlam taşıyacakken, Rusya'nın desteklediği proje ise Rusya'nın ve müttefiklerinin çıkarlarına hizmet edecektir. ABD tarafından desteklenen Katar boru hattının faaliyete geçmesiyle, hattın büyük bir stratejik öneme sahip olacağı öngörülmüştür (Szénási, 2017, s. 193).

Şekil 2. Suriye'den geçmesi planlanan boru hatları. Kaynak: Middle East Eye, 2024a.

Her iki projenin kaynak ülkeleri ve planlanan rotaları birbirinden farklı olsa da ortak noktaları Suriye üzerinden geçiyor olmalarıdır. Bu projelerle ilgili olarak, Suriye yönetimiyle iş birliği yapılmaya çalışılmıştır (Taylor, 2014). 2009 yılında Beşar Esad, Katar'ın kuzeyindeki sahadan Suriye (Halep) ve Türkiye dâhil birçok ülke üzerinden geçecek olan boru hattıyla Avrupa'ya doğal gaz transferini gerçekleştirecek projeyi reddetmiştir. Suriye, Rusya ile olan güçlü müttefikliğini korumak adına, Avrupa'nın en büyük doğal gaz tedarikçisi konumunu zayıflatan bu anlaşmayı kabul etmemiştir (Cochrane, 2018).

Haziran 2011'de İran, Irak ve Suriye ile İran'ın Güney Pars/ Kuzey Kubbe Gaz-Kondensat sahasından çıkarılacak doğal gazın Irak, Suriye ve Lübnan üzerinden Akdeniz'e oradan da deniz altından Avrupa'ya ulaştırılmasını amaçlayan 5600 km'lik boru hattı için mutabakat zaptı imzalamıştır. Bu projenin ana hedefi başta Irak, Suriye ve Lübnan olmak üzere bölge ülkelerine doğal gaz tedariki sağlamaktır (Alhadeff, 2016; Ahmed, 2018, s. 114). İran boru hattı ise Rusya ile olan dostluğundan dolayı "Dostluk Boru Hattı" Batılı kaynaklarda ise "İslami Doğal Gaz Boru Hattı" olarak adlandırılan bu proje, Tahran ve Moskova arasındaki yakın ilişkilere dayanarak iki ülkenin ortak çalışabileceği bir girişim olarak değerlendirilmiştir (von Bernuth, 2017). Ancak Suriye'deki iç

savaş nedeniyle projenin yapımı kesintiye uğramış ve tamamlanması 2016 yılına planlanan hattın inşası gerçekleşememiştir (Szénási, 2017, s. 193).

Arap Doğal Gaz Boru Hattı (AGP)

Akdeniz'deki ilk açık deniz doğal gaz kuyusu 1969'da keşfedilmiş ancak kapsamlı keşiflerin ardından sonucu 1992'de doğal gaz üretiminde belirgin bir artış yaşanmıştır. Mısır'daki üretim i talebi aşınca, Mısır ihracat pazarları araştırmaya başlamış ve Kasım 1993'te İsrail ile bir doğal gaz boru hattı anlaşması imzalamıştır. Bu proje, bazı uluslararası medya organlarında "Barış Boru Hattı" projesi olarak adlandırılmıştır. Ancak fiyat anlaşmazlıkları, Mısır'ın uzun vadeli taahhütlere dair tereddütleri ve bölgesel siyasi gerginlikler, müzakerelerin devam etmesine yol açmıştır. 1990'ların sonunda, Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan'ı birbirine bağlayacak bir Arap Gaz Boru Hattı (Arab Gas Pipeline - AGP) için planlar yapılmıştır (Stocker, 2012, s. 581). Bu boru hattının "Arap Boru Hattı" olarak isimlendirilmesinin arkasındaki düşünce, Suriye, Irak ve Suudi Arabistan'ın da potansiyel tedarikçi ölkeler arasında yer almasıdır. Ancak, Suriye'deki siyasi belirsizlik, Mısır ve Irak'taki istikrarsızlıklar nedeniyle bu durum uzak bir ihtimal olarak görölmektedir (Han, 2011, s. 609).

El-Ariş'ten (Mısır) Akabe'ye (Ürdün) kadar uzanan 270 km'lik boru hattı 2003'te tamamlanmış, 2004'te ise Akabe'den Ürdün'ün kuzeybatısına, ardından Suriye ve Lübnan'a kadar genişletilmiştir (Stocker, 2012, s. 581). Bu hatla, Türkiye'ye ulaşmadan önce Mısır'dan Ürdün ve Suriye'ye doğrudan gaz iletilmesi planlanmıştır. Hat, Mısır'dan Suriye ve Ürdün'e doğal gaz tedarik edecek ve Suriye, aldığı Mısır doğal gazını kendi rezervlerinden gelen doğal gazla karıştırarak kuzeye gönderecektir (Cochrane, 2018). 2005 yılında Mısır ile İsrail arasında uzun süren müzakerelerin ardından El-Ariş'ten İsrail'in Aşkelon kentine uzanan "El-Arish-Ashqelon Boru Hattı" kurulmuştur. Bu hat 2008'de faaliyete geçmiştir. Bu hattın amacı Sina'daki El-Ariş'ten Filistin, Türkiye, Suriye ve Lübnan'a doğal gaz tedarikini sağlamaktır. Ancak daha sonra Mısır; Ürdün, Suriye ve Lübnan'ı kapsayan "Arap Gaz Boru Hattı"nı inşa ederek İsrail'i bu projeden dışlamıştır (Zemach, 2016, s. 8).

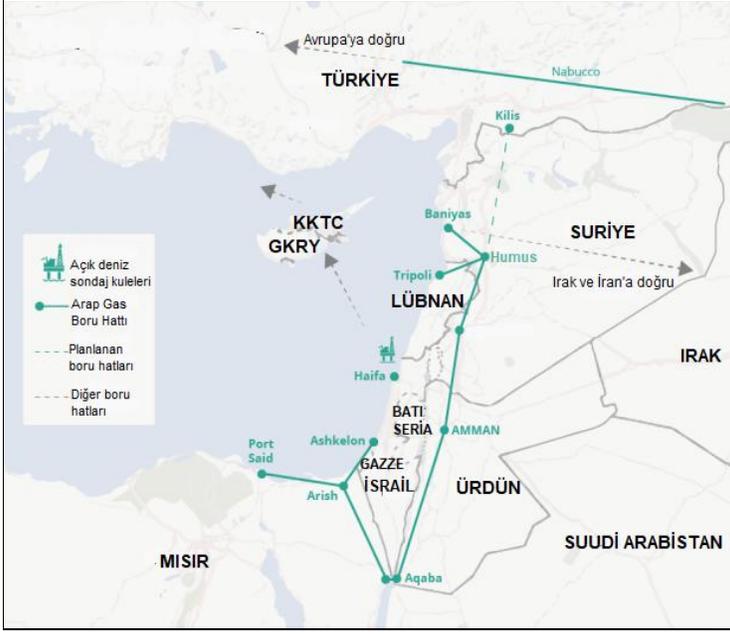
İsrail'in bu projeden hariç tutulması ve Ürdün'ün plana dâhil edilmesiyle Mısır doğal gaz ihracatı iki kola bölünmüştür. Bu kollardan biri; Ürdün üzerinden Suriye ve Lübnan'a bir kara hattı, diğeri ise Akdeniz'e dönecek boru hattı üzerinden Aşkelon'a (İsrail) giden bir açık deniz hattıdır. Mısır aynı zamanda başlangıçta Akdeniz altından Lübnan'ın Trablus limanına erişen bir doğal gaz boru hattı inşa etmek istemiştir.

İsrail'in Münhasır Ekonomik Bölgesi'nden kaçınacak hat, El-Ariş'te başlayarak 400 km uzunluğunda olması öngörülmüştür. Planlanan bu koridorlar hem bölge içi hem de bölge dışındaki enerji pazarlarına doğal gaz taşıyacak potansiyel ihracat yollar olmayı sürdürecektir (Zemach, 2016, s. 8). Yıllık 10 bcm kapasiteye sahip Arap Gaz Boru Hattı ile Mısır'dan doğal gaz ihracatı; 2003'te Ürdün'e, 2008'de Suriye'ye, 2009'da Lübnan'a gerçekleştirilmiştir (Stanič ve Karbuz, 2020, s. 11).

Rusya, ekonomik entegrasyon sağlamak için coğrafi ve politik engelleri aşmayı amaçlayan ve Mısır'ı Türkiye'ye bağlayacak ve Suriye'yi enerji geçişi açısından stratejik kılacak AGP hattının inşasını desteklemiştir. Ancak Suriye rejimini desteklemesi, Rusya'yı Orta Doğu ve Körfez'deki (İran hariç) büyük enerji üreticisi ülkelerden uzaklaştırmıştır (Allison, 2013, s. 807).

2004 yılında ABD, Türkiye'nin "Orta Doğu ve Hazar Havzası doğal gazının Avrupa'ya geçiş merkezi" olmasını desteklese de Avrupalı şirketler İran doğal gazını tercih etmeye daha istekli olmuştur. Bununla birlikte, yetkililer uzun vadeli bir strateji kapsamında "Türkiye, Irak, Suriye, Katar ve Mısır üzerinden gelecek doğal gaz seçeneklerini" de değerlendirmiştir. 2005 yılında Suriye'de yaşanan petrol

Üretim krizi ABD tarafından tespit edilse de ülkenin petrol ve doğal gaz potansiyeli dikkate alınmıştır. “Suriye’nin 3 ila 5 yıl içinde kayda değer bir üretim artıŐı gerçekleŐtireceĐi” ngrlmŐ ve “orta ve küçük ölçekli enerji Şirketleri için cazip bir bölge olabileceği” ABD’li yetkililer tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca, evre ve düzenleyici politikalar nedeniyle Suriye’nin enerji yatırımları için uygun bir yer olabileceği vurgulanmıŐtır. Batılı enerji Şirketleri, Suriye’deki geliŐmeleri yakından takip etmiş, ancak 2007’de Suriye’nin petrol endüstrisini yönetememesi ABD’nin, yerel üretimi canlandırma kapasitesine olan inancını azaltmıştır. Bununla birlikte, Suriye’nin enerji ss olma potansiyelinin farkına varılmıŐtır. Suriye’deki doğal gaz açığının, AGP (Şekil 3) vasıtasıyla "Mısır doğal gazının Ürdün, Suriye ve Türkiye zerinden Avrupa’ya taŐınmasıyla" giderileceği belirtilmiştir (Ahmed, 2018, s. 118).

Şekil 3. Arap Doğal Gaz Boru Hattı. Kaynak: Middle East Eye, 2024b.

AGP'nin Türkiye'ye bağlanabilmesi için Suriye, önemli bir geçiş ülkesi konumundadır (Ahmed, 2018, s. 112). El-Arish'ten Humus'a (Suriye) uzanacak Arap Doğal Gaz Boru Hattı'ndan Mısır doğal gazının 2-4 milyar m³'ünün, Türkiye'ye getirilerek Türkiye'de inşa edilecek Nabucco doğal gaz boru hattıyla (yüksek maliyeti gerekçe gösterilerek 2013 yılında bu projeden vazgeçilmiştir) Avrupa'ya ihracı için Humus ve Halep üzerinden Kilis'e 323 km'lik bir boru hattıyla ulaştırılması hedeflenmiştir. Kurulacak boru hattı için BOTAŞ ve Doğu Akdeniz Gaz Şirketi 2001'de bir sözleşme imzalamıştır (Han, 2011, s. 609). Ancak 2011'de Suriye'de iç savaşın başlamasıyla

Türkiye'ye Kilis üzerinden girmesi planlanan Humus-Kilis hattı proje aşamasında kalmıştır.

Bölgede doğal gaz ihracat altyapısının inşası bölge ülkelerinin doğal gaz ihracatı için hayati öneme sahiptir. Üretilen doğal gazın bölgesel pazarlara, AB veya Asya'daki uzak pazarlara taşınabilmesi için uygun ihracat altyapısının varlığı gerekmektedir. Mısır ve İsrail dışında bölgedeki diğer ülkelerin doğal gaz ihracat altyapısı bulunmamaktadır. Mısır, Dođu Akdeniz doğal gazı için hem pazar hem de ihracat rotası açısından önemli bir konumdadır. LNG ve boru hattı altyapısına sahip olması onu avantajlı bir duruma getirmektedir (Stanič ve Karbuz, 2020, s. 9-11). 2011 yılında Mısır'da yaşanan siyasi gerilimler nedeniyle 2012'de doğal gaz akışı durmuştur. Ancak Arap Doğal Gaz Boru Hattı'ndan Ürdün'e olan doğal gaz ticareti Ekim 2019'da yeniden başlamıştır. Başlangıçta Mısır doğal gazını İsrail'e taşımak amacıyla inşa edilen Mısır (El-Arish)- İsrail (Aşkelon) iletim sistemi (kapasite 7 bcm) İsrail'in Tamar ve Leviathan açık deniz sahalarındaki gazın Mısır'a taşınma rotası olarak hizmet vermektedir (Stanič ve Karbuz, 2020, s. 9). Mısır, ciddi doğal gaz rezerv fazlasına sahip olmasına rağmen, Dolphinus Şirketi aracılığıyla İsrail'den Tamar ve Leviathan sahalarından gelen doğal gazı El-Arish-Ashkelon boru hattı üzerinden ters akışla ithal etmek için 15 milyar dolar değerinde, 64 bcm'lik doğal

gaz alımını kapsayan 10 yıllık bir anlaşma yapmıştır. Eylül 2018’de Mısır ve Kıbrıs, Kıbrıs’taki Aphrodite gaz sahasından Mısır’a doğal gaz taşımak amacıyla bir deniz altı boru hattı inşası için anlaşma sağlamıştır. Mısır’ın mevcut doğal gaz fazlasına rağmen bu ithalatlar, Mısır’ın bölgesel doğal gaz işbirliğindeki payını artırma ve bir enerji merkezi olma hedefinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Boustros, 2018, s. 11).

2019’da Tamar ve Leviathan sahalarındaki ortaklar ile Mısırlı özel şirket Dolphinus Holdings Ltd. ile (Ocak 2020 ila Aralık 2034 yılları arasında 85 bcm doğal gaz satışı için) bir sözleşme imzalamıştır. Aynı zamanda, Leviathan ve Tamar sahalarının ortakları, Ürdün’deki şirketlerle yılda yaklaşık 7 bcm doğal gaz ihracatı için anlaşmalar yapmıştır. Tamar sahasından Arap Potas Şirketi’ne ve Ürdün Brom Şirketi’ne yapılan ihracatlar (15 yıl boyunca yıllık 1.8 bcm doğal gaz sağlayacak), Ocak 2017’de başlamıştır. Ayrıca, Leviathan ortaklarının, Ürdün Ulusal Elektrik Enerjisi Şirketi ile Eylül 2016’da imzaladığı anlaşma doğrultusunda, Ocak 2020’de Ürdün’e doğal gaz ihracatı başlatılmıştır (Stanič ve Karbuz, 2020, s. 10-11).

Pan-Arap Doğal Gaz Boru Hattı

Mısır ve Irak doğal gazını AB’ye taşımayı hedefleyen Pan-Arap doğal gaz boru hattı projesi, 2009 yılında Mısır, Suriye, Irak,

Lübnan, Ürdün ve Türkiye'yi kapsayacak şekilde planlanmıştır. Ancak 2010'da Mısır'ın Sina Yarımada'sındaki güvenlik sorunları, ardından tüm Orta Doğu'yu etkisi altına alan Arap Baharı gösterileri ve 2011'de Suriye'de iç savaşın başlamasıyla proje kesintiye uğramıştır. Bu projenin yeniden canlandırılması amacıyla 9 Eylül 2021'de Mısır, Lübnan, Ürdün ve Suriye arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Aralık 2021'de ise ABD, projeyi desteklediğini ve ilerlemesi için onay verdiğini açıklamıştır. Ancak tüm bu girişimlere rağmen, projeye ilgili somut gelişmeler beklenen seviyeye ulaşamamıştır (AA, 2022). Ayrıca Doğu Akdeniz'de Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Mısır ve hatta Filistin Yönetimi arasındaki anlaşmazlıklar, boru hattı projelerinin gerçekleştirilmesini zorlaştıran önemli engeller arasında yer almaktadır.

Rusya ve ABD'nin Suriye'deki Enerji Rekabeti ve Jeostratejik Hamleleri

Rusya, önemli bir doğal gaz üreticisi olup, ürettiği doğal gazın yaklaşık %80'ini Avrupa ülkelerine ihraç etmektedir. Bu durum, Rusya'nın Avrupa doğal gaz piyasasında etkisini sürdürmesini stratejik bir zorunluluk haline getirmektedir. Ancak, ABD ve AB ülkeleri, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak amacıyla çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Bu çabalar

kapsamında, Katar'dan Avrupa'ya doğal gaz taşınmasını sağlayacak yeni bir boru hattının inşası planlanmıştır. Söz konusu proje, Avrupa enerji pazarına alternatif bir doğal gaz tedarik kanalı oluşturacaktır. Ayrıca bu projenin, Rusya'nın Gazprom aracılığıyla sahip olduğu tekelci konumunu zayıflatma potansiyeli de bulunmaktadır (von Bernuth, 2017). Katar boru hattının tamamlanması, Avrupa'ya doğal gaz arzını çeşitlendirerek, Rusya'nın küresel enerji piyasalarındaki konumunu savunmasız hale getirebileceğinden söz konusu proje, Rusya tarafından potansiyel bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Rusya, bu tür projelerin gerçekleşmesini kendi stratejik çıkarlarına aykırı bulmuş ve projelerin iptali için siyasi ve ekonomik nüfuzunu kullanmıştır (Ahmed, 2018, s. 112).

Rusya, bölgede inşa edilecek boru hatlarını yalnızca kendi menfaatlerine hizmet edecek şekilde desteklemektedir. Orta Doğu'da Rusya'nın çıkarlarına uygun boru hattı projelerinin hayata geçirilmesi, Moskova'nın hem Avrupa'ya enerji tedarikindeki rolünü güçlendirecek hem de bölgedeki nüfuzunu artıracaktır. Rusya'nın Suriye, Irak ve İran üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, Türkiye, Irak, Lübnan ve Suriye üzerinden geçecek boru hatları ve bu ülkelerdeki doğal gaz arama haklarını satın alarak Avrupa'ya bir kara köprüsü inşa etmeyi hedeflemektedir. Bu stratejik

hamlelerle Rusya, Avrupa'nın birincil doğal gaz tedarikçisi olma konumunu pekiştirmenin yanı sıra Orta Doğu'daki etkisini de genişletecektir. Ancak bu durum, ABD ve Avrupa'nın Orta Doğu'daki çıkarları açısından ciddi riskler doğuracaktır (Alhadeff, 2016).

Rusya, Avrupa pazarına petrol satışında Suudi Arabistan ve Katar ile yaşadığı rekabeti dengelemek amacıyla Suriye üzerindeki jeopolitik etkisini güçlendirmektedir. Bu strateji doğrultusunda Rusya, Avrupa pazarına ulaşmak için İran ile işbirliği yapmayı stratejik olarak daha faydalı bir adım olarak görmektedir (Aşçı, 2018, s. 102). Rusya, İran ve Suriye açısından doğal gaz boru hattı projeleri, aynı zamanda Rusya'nın Suriye petrolü ve Esad rejimi üzerinden bölgeye olan enerji bağlantılarını daha da güçlendirme imkânı sunacaktır (Taylor, 2014). Rusya'nın Suriye'deki jeostratejik hamlelerinin bir diğer hedefi, öngörülen boru hattı projeleri ve Golan Tepeleri ile Akdeniz'deki doğal gaz ve petrol rezervleri bağlamında Levant bölgesindeki muhtemel enerji merkezini baskı altına almaktır (Bodasiuk, 2019, s. 37).

Suriye'de vekâlet savaşı sürerken Rusya, bölgedeki enerji potansiyeline dayalı nüfuzunu artırmaya çalışmıştır. Aralık 2013'te Rus petrol şirketi SoyuzNefteGaz, yapılan 25 yıllık bir anlaşmayla Suriye'nin Akdeniz kıyılarında petrol arama

faaliyetlerini başlatmıştır. Mayıs 2016'da Suriye, diğer Rus enerji şirketleri olan Lukoil, Gazprom Neft ve Zarubezhneft'i ülkenin enerji altyapısını yeniden inşa etmek ve yeni boru hatları inşası başlatmaları için davet etmiştir. Rusya; Suriye, Irak ve Kuzey Irak yönetimleri ile yaptığı anlaşmalarda bölgedeki nüfuzunu arttırmıştır (Ahmed, 2018, s. 113).

Bu dönemde Suudi Arabistan, Yemen (Hadramawt) üzerinden Körfez kıyısında bir limana ulaşacak ve tamamen kendi kontrolünde olacak bir boru hattı inşa etmek istemiştir. Bu amaçla, Rusya'nın Arap dünyasındaki nüfuzunu artırma vaadiyle Putin'e, Avrupa'ya doğal gaz taşınmasına ve Rus gazıyla rekabet edilmesine yol açacak herhangi bir anlaşmaya karşı duracağını garanti etmiştir. Ancak Putin, bu teklifi reddetmiştir (Szénási, 2017, s. 195).

ABD, Orta Doğu bölgesinde Rusya dâhil tüm rakip güçleri zayıflatmayı amaçlayan bir strateji izlemektedir. Avrupa'ya enerji ihracatı, Rusya'nın temel gelir kaynaklarından biri olduğundan, ABD destekli bir doğal gaz boru hattının faaliyete geçmesi, Rusya için önemli ekonomik kayıplar anlamına gelecektir. Böyle bir durumda Rusya'nın Avrupalı müşteriler üzerindeki pazarlık gücü azalacak ve doğal gazdaki yarı-tekelci statüsü sona erecektir. Rusya, ABD destekli boru hattı projelerine karşı çıkararak, Suriye'deki müttefiki Esad

üzerinden alternatif çözümler geliştirmiştir (Szénási, 2017, s. 193). Bu bağlamda, Suriye yönetimi 2011 yılında İran ile bir mutabakat imzalayarak İran, Irak ve Suriye'yi kapsayan doğuya yönelik bir boru hattı inşa etme kararı almıştır. Bu anlaşma, İran ve Rusya'nın ardından dünyanın en büyük üçüncü doğal gaz rezervine sahip olan Katar'a büyük bir darbe olmuştur (San-Akca vd., 2020, s. 1).

Suriye yönetiminin ABD'nin projeyi finanse etmesine karşı çıkması; ABD, Suudi Arabistan ve Katar'ın tepkisine yol açmıştır. Bu durum, ABD ve müttefiklerinin milyarlarca dolarlık kazanç sağlayacak projeden dışlanmasına neden olmuş ve ABD'nin Rusya'ya ekonomik olarak karşı koyma stratejisini de sekteye uğratmıştır. Ayrıca, bu gelişme Avrupa'nın enerji güvenliği ve çeşitliliği açısından yanlış bir adım olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple güvenilir bir Rus müttefiki olarak görülen Esad'ın devlet başkanlığından düşürülmesi fikri ABD ve Batı açısından önem kazanmıştır. Katar doğal gaz boru hattı, Avrupa'nın Rus gazına olan bağımlılığını azaltma potansiyeline sahiptir. Bu proje hayata geçtiğinde, Rus doğal gaz fiyatları üzerinde baskı oluşturulacak ve Avrupa'daki Rus enerji tekeli sona erecektir. Ayrıca, Orta Doğu'daki Rus müttefikleri Avrupa'ya bağlanarak enerji dengesi yeniden şekillenecektir. Böylece, Rusya'nın enerji pazarındaki hâkimiyeti ciddi şekilde zayıflayacaktır

(Szénási, 2017, s. 193-194). Bu enerji rekabeti bağlamında, Esad'ın Rusya'nın güvenilir bir müttefiki olarak iktidarda kalması, ABD ve Batı için stratejik bir tehdit olarak görülmüştür.

ABD Ordusu Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SSI) tarafından yayımlanan 2014 tarihli bir raporda; Suriye'nin İsrail, Mısır, Lübnan, Kıbrıs, Yunanistan ve Türkiye gibi Akdeniz güçlerinin karasuları ile örtüşen kullanılmayan açık deniz doğal gaz kaynaklarını güvence altına almanın gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Suriye'de siyasi istikrar sağlandığı takdirde açık deniz bölgelerinde yeni keşiflerin yapılacağı ve bunun büyük bir beklenti yaratacağı ifade edilmiştir. ABD'nin ordu raporunda, Suriye'nin açık deniz kaynaklarının, Levant havzasında bulunduğu tahmin edilen 1,7 milyar varil petrol ve 122 trilyon m³ doğal gaz yataklarının bir parçası olduğu belirtilmiştir. Raporda ayrıca, "Doğu Akdeniz'deki çatışmalar ve gerilimler ile Suriye'deki iç savaşı yönetme konusunda ABD'nin siyasi ve askeri desteğinin rolü"nü öneme de vurgu yapılmıştır (Ahmed, 2018, s. 114).

Suriye'deki iç savaş, ülkenin stratejik topraklarından geçmesi planlanan boru hatları üzerinde uluslararası bir çıkar çatışmasına yol açmıştır. ABD, Orta Doğu'da kendi çıkarlarına hizmet etmeyen yönetimleri devirmek ve yerine kendi

ıkarlarını koruyacak liderleri getirmek amacıyla darbe girişimlerini desteklemiş veya başlatmıştır. Suriye ve Yemen'de yaşanan çatışmalar, boru hatları projelerinin, ekonomik ve jeopolitik mücadelelerin bir parçası haline geldiğini göstermektedir (von Bernuth, 2017). Avrupa'nın enerji güvenliği açısından, Suriye'nin enerji geçiş merkezi olma potansiyeli önem arz etmiştir. Suriye'nin de yer aldığı bölge ülkelerinden (İran, Irak, Suriye) geçecek yeni boru hatları ve ulaşım ağları, Avrupa'nın enerji güvenliği açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda Batı, Suriye'nin enerji merkezi olma potansiyelini, Rusya'nın doğal gazına olan bağımlılığın azaltılması ve İsrail'in enerji bağımsızlığının güçlendirilmesi açısından bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Ancak Suriye'deki iç savaş, ülkenin Irak, Akdeniz ve Avrupa'ya enerji iletimini sağlayacak bir transit ülke olma olasılığını ciddi şekilde düşürmüştür (Ahmed, 2018, s. 112; 114). Maliyeti 10 milyar dolar olarak hesaplanan ve günlük 110 milyon m3 kapasiteli hattın 2016 yılında tamamlanması ve devreye alınması planlanmıştır. Ancak Suriye'deki iç savaş bu projelerin gerçekleştirme ihtimalini neredeyse imkânsız hale getirmiştir (Cochrane, 2018; Ahmed, 2018, s. 112).

Sonuç

Günümüz küresel enerji politikaları, büyük ölçüde petrol ve doğal gaz rezervleri ile bu kaynakların taşınma güzergâhları üzerine şekillenmektedir. Hidrokarbon kaynakların keşfi, üretimi ve uluslararası pazarlara iletimi, dünya genelinde yoğun bir rekabete neden olmaktadır. Enerji üretim alanları ve hidrokarbon boru hatlarının geçtiği güzergâhlar, ülkeler arası yeni politikaların geliştirilmesine ve jeopolitik dengelerin yeniden şekillenmesine yol açmaktadır.

Orta Doğu, dünyanın en büyük petrol ve doğal gaz rezervlerini barındırması nedeniyle, jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük öneme sahiptir. Bölge, zengin enerji kaynakları nedeniyle küresel güçlerin çıkar çatışmalarının odağında yer almaktadır. Bölge üzerinde geniş bir denetim şemsiyesi oluşturan ABD, ulusal güvenliğini enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde tedariki üzerinden tanımlamaktadır. AB enerji güvenliği kaygıları ve Rusya'nın artan etkisi, bölgedeki rekabeti derinleştirmektedir. ABD yanında AB'nin enerji güvenliği ve Rusya'nın etki alanını genişletmesi bakımından da bölge, küresel rekabete açık ve çatışma merkezi haline gelmiştir. Bu bağlamda Suriye, coğrafi konumu nedeniyle Orta Doğu ile Akdeniz enerji kaynaklarını Avrupa'ya ulaştırabilecek stratejik bir geçiş noktası olma potansiyeli

taşımaktadır. Bu durum onu enerji jeopolitiğinde önemli bir aktör haline getirmiştir.

Suriye'nin enerji kaynakları ve ÷lke toprakları üzerinden geçecek boru hatları projeleri üzerinde ABD ve batılı müttefikleri ile Rusya arasında büyük bir rekabet yaşanmaktadır. Suriye üzerinden geçmesi planlanan projelerin başarılı bir şekilde geręekleřtirilmesi, Rusya'nın Avrupa'ya doğal gaz ihraç eden ÷lke konumundan çıkartılarak ekonomik ve politik konumunun zayıflatılması ABD'nin bölgedeki en hayati jeopolitik hedeflerinden biri olarak gör÷lmektedir. Bu husus, Rusya'nın Suriye'deki/bölgedeki çıkarlarını büyük ölçüde tehdit etmiştir.

ABD, bölgedeki enerji güzergâhlarının kontrolünü stratejik bir hedef olarak belirlerken, Rusya ise Avrupa'nın kendisine olan enerji bağımlılığını azaltma potansiyeline sahip projelere karşı durmaktadır. Bununla birlikte Moskova, bölgedeki müttefiklerini güçlendirecek projelere destek vermeyi tercih etmektedir. Moskova, Suriye ile kurduğu derin siyasi, ekonomik ve askeri ilişkiler sayesinde bölgedeki etkisini artırmış ve ABD'nin desteklediği boru hatları projelerini engellemeyi başarmıştır. Ancak, Suriye üzerinden geçecek boru hatlarının inşası, Rusya'nın Orta Doğu'daki müttefiklerini

güçlendirmesi durumunda Moskova böylesi boru hatları projelerini destekleyecektir.

Suriye'nin enerji kaynakları, Levant Havzası'nın önemli bir parçasıdır. Tahmini olarak 1,7 milyar varil petrol ve 122 trilyon m³ doğal gaz rezervine sahip olan bu havza, bölgedeki enerji kaynaklarının stratejik değerini artırmaktadır. ABD Ordusu Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün 2014 yılı raporunda, bu kaynakların güvence altına alınması gerektiği belirtilmiştir. Bölgedeki siyasi istikrarın sağlanması durumunda, enerji kaynaklarının keşfi ve uluslararası pazarlara entegrasyonu konusunda büyük fırsatlar yaratılabileceği öngörülmektedir.

Suriye, küresel enerji pazarında doğrudan bir oyuncu olmamakla birlikte, coğrafi konumu nedeniyle önemli bir geçiş ülkesi olma potansiyeline sahiptir. Mısır, İsrail ve Lübnan gibi ülkelerin doğal gaz rezervlerini uluslararası pazarlara entegre etme çabaları, Suriye'nin enerji geçiş güzergâhı olarak önemini artırmaktadır. Ancak, iç savaşın yarattığı siyasi güvensizlik ortamı, bu potansiyelin tam anlamıyla kullanılmasını engellemektedir.

Bölgedeki siyasi istikrarsızlık, Suriye'nin enerji taşımacılığında önemli bir geçiş ülkesi olma kapasitesini sınırlamaktadır. Bununla birlikte, Suriye'nin jeopolitik önemi, enerji taşımacılığında kilit bir rol oynama potansiyeli nedeniyle

dikkat çekmeye devam etmektedir. Siyasi istikrarın sağlanması durumunda, Suriye'nin bu potansiyelini gerçekleştirme şansı artabilir.

Öneriler

1. Suriye, enerji geçiş güzergâhı olarak konumunu sağlamlaştırması için komşu ülkelerle ekonomik ve politik işbirliği içinde hareket ederek ülkeler arası ilişkilerini geliştirmelidir. Suriye'nin özellikle Türkiye ve Irak ile ilişkilerinin istikrara kavuşturması gelecekteki boru hattı projelerinin yolunu açacaktır.

2. Türkiye, stratejik konumuyla bir enerji merkezi olma hedefi doğrultusunda ilerlerken, bölgedeki enerji stratejilerini hayata geçirebilmek için Suriye ile enerji alanında iş birliği yapma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ancak, Irak'tan Suriye'ye uzanacak bir boru hattı projesi, Irak petrolünün Türkiye yerine Suriye üzerinden ihraç edilmesine neden olabileceği için Türkiye'nin enerji çıkarlarını olumsuz etkileyebilir. Bu tür bir projenin Türkiye dışında planlanması, Irak'ın kuzeyindeki hidrokarbon kaynaklarının geçiş yollarını kontrol etme avantajını Türkiye'nin kaybetmesine yol açacaktır. Böyle bir senaryo, Ceyhan'ın uluslararası bir enerji merkezi olma hedeflerini sekteye uğratabilir ve bölgede faaliyet gösteren Türk petrol şirketlerinin stratejik konumunu zayıflatabilir.

Dolayısıyla, Türkiye'nin enerji güvenliğini ve bölgesel etkinliğini koruyabilmesi için, Suriye ile koordinasyon sağlayarak bu tür projelerde etkin bir rol üstlenmesi kritik öneme sahiptir.

3. Suriye, iç savaş nedeniyle zarar gören enerji altyapısını yeniden inşa etmek için uluslararası yatırımları teşvik edebilir. Suriye'yi enerji geçiş merkezi yapacak projelerin petrol şirketleri açısından karlı bir yatırım olması gerekmektedir. İstenen kar oranına erişilememesi enerji şirketlerinin yeni boru hattı projelerini onaylama konusunda isteksiz olmaları projelerin kabulünü zorlaştırabilir. Bunun yanında Şam rejiminin politika değişimi Suriye'de planlanan doğal gaz ve petrol boru hattı projelerine yabancı yatırımcıların ilgilerini arttırabilir.

4. Suriye, uzun vadeli bir enerji stratejisi oluşturarak enerji geçiş merkezi olma potansiyelini en üst düzeye çıkarmalıdır. Bu strateji, yeni boru hattı projelerine dâhil olmayı ve enerji transferinden elde edilecek gelirlerin artırılmasını içermelidir. Bu tür projeler, enerji koridorlarının ve ticaret rotalarının güvenliğini artırarak bölgesel barışa da katkıda bulunacaktır.

5. İnşa edilecek boru hatlarının işletmeye alınmasıyla Suriye, enerji iletimi vasıtasıyla ekonomisini güçlendirecek ve ülkeye uzun süreli refah sağlayabilecektir.

6. Bölge ülkeleri arasında yapılması önerilen entegrasyon hem devletler arası ekonomik bağları güçlendirecek hem de jeopolitik işbirliği fırsatlarını arttırarak bölgenin uluslararası sistemdeki stratejik konumunu pekiştirecektir. Bu durum, bölgedeki ülkelerin enerji kaynakları ve altyapı projelerine olan erişimini arttırarak hem yerel hem de küresel ölçekte ekonomik faydalar sağlayabilir.

7. Suriye, topraklarında küresel güçler arasındaki enerji konusu başta olmak üzere çeşitli alanlarda yaşanan rekabetten zarar görmemek adına, Rusya ve ABD gibi aktörlerle dengeli ve çok taraflı bir diplomasi yürütmelidir. Boru hatları inşası hususunda Suriye ile uyumlu bir politika izleyecek bir karar verici, bölgenin gelecekteki enerji haritasını belirleyecek bir aktör haline gelecektir.

8. Suriye'nin yeniden siyasi istikrara kavuşması ve önemli ölçüde fon sağlanması halinde enerji geçiş merkezi potansiyeli açığa çıkarılacaktır. Bölgede enerji altyapılarının ve uluslararası ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesiyle, ülkenin sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunulacaktır.

9. Bölgesel ve uluslararası enerji arz güvenliğini sağlayarak, Suriye'nin enerji kaynaklarının ve geçiş güzergâhlarının kesintisiz bir şekilde işletilmesi sağlanmalıdır. Bu durum, hem ekonomik istikrar hem de uluslararası iş birliğini arttıracaktır.

Kaynakça

- AA. (2022). Lübnan, Mısır ve Suriye, 'Arap Doğal Gaz' Hattında Gaz Akışı İçin Anlaşma İmzaladı, [https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnan-misir-ve-suriye-arap-dogal-gaz-hattin_da-gaz-akisi-icin-anlasma-imzaladi/2619026](https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnan-misir-ve-suriye-arap-dogal-gaz-hattin-da-gaz-akisi-icin-anlasma-imzaladi/2619026)
- Ahmed, N. (2018). *State Propaganda in Syria: From War Crimes to Pipelines*. London: International State Crime Initiative.
- Akpınar, E., Başbüyük, A. (2011). Jeoekonomik Önemi Giderek Artan Bir Enerji Kaynağı: Doğalgaz, *Turkish Studies*, 6 (3), 119-136,
- Alhadeff, I. (2016). *The Myth of the Iran-Iraq-Syria Pipeline*, <https://iakal.wordpress.com/2016/08/14/the-myth-of-theiran-iraq-syria-pipeline/>
- Allison, R. (2013). Russia and Syria: Explaining Alignment With a Regime in Crisis, *International Affairs*, 89: 4, 795–823.
- Aşçı, M. E. (2018). The Energy Policies of EU, Russia, Turkey and Syria, *International Journal of Commerce and Finance*, Vol. 4, Issue 1, pp. 96-106.
- Bodasiuk, K. (2019). *Change in Russia's Energy Geopolitics: The Cases of Ukraine and Syria*, Vytautas Magnus University Faculty Of Political Science And Diplomacy Department Of Political Sciences, Final Master's Thesis, Kaunas.
- Bowen, Glenn A., (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method, *Qualitative Research Journal*, vol. 9, no. 2, pp. 27-40. DOI 10.3316/QRJ0902027.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.
- Campos, A. ve Fernandes, C. P. (2017). *The Geopolitics of Energy*, Chapter in the Book *Geopolitics of Energy and Energy Security*, Instituto da Defesa Nacional, Lisboa – Portugal, pp. 23-40.

- Cochrane, P. (2018). *The 'Pipelineistan' Conspiracy: The War in Syria Has Never Been About Gas*, Middle East Eye French edition. <https://www.middleeasteye.net/big-story/pipelineistan-conspiracy-war-syria-has-never-been-about-gas>
- Cordesman, A. H. (1999). *Geopolitics and Energy in the Middle East*, Center for Strategic and International Studies, 1800 K Street N.W. Washington.
- Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Sage Publications.
- Çelikpala, M. (2014). Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı, *Uluslararası İlişkiler*, 10(40), ss.75-99.
- Defay, A. (2005). *Jeopolitik*. (Çev. İsmail Yerguz). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- EIA (U.S. Energy Information Administration). (2013). *Syrian Unrest Threatens Potential Role as an Energy Transit Country*, Today in Energy, March 12, 2013. [https://www.eia.gov/todayin-energy/detail.php?id=10331#February 20, 2013](https://www.eia.gov/todayin-energy/detail.php?id=10331#February%20,2013).
- El-Katiri, L. ve El-Katiri, M. (2014). *Regionalizing East Mediterranean Gas: Energy Security, Stability, and the U.S. Role*, Strategic Studies Institute and US Army War College Press, <http://www.jstor.com/stable/resrep11631>
- Esen, N. (2017). *Küresel Güç Mücadelesi 21nci Yüzyılda Jeostrateji*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Flint, C. ve Taylor, P.J. (2014). *Siyasi Coğrafya Dünya-Ekonomisi, Ulus-Devlet ve Yerellik*. (Çeviren, Ereker, Fulya). Ankara. Nobel Yayınevi.
- Global Energy Monitor. (2022). *Kirkuk-Baniyas Oil Pipelines*, https://www.gem.wiki/Kirkuk-Baniyas_Oil_Pipelines#Articles_and_resources
- Günel, K. (2008). *Coğrafyanın Siyasal Gücü*. İstanbul: Çantay Kitapevi.

- Güner, R. (2106). *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika, Bitmeyen Kavga: Suriye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü*. Ankara: Nobel yayınevi.
- Han, A. K. (2011). Turkey's Energy Strategy and the Middle East: Between a Rock and a Hard Place, *Turkish Studies*, 12:4, 603-617, DOI: 10.1080/14683849.2011.622511.
- Harunoğulları, M. (2022). İç Savaşlarda Enerji (Petrol ve Doğal Gaz) Faktörünün Etkisi: Suriye Örneği, *Ege Coğrafya Dergisi*, 31(2), s. 265-287, DOI: 10.51800/ecd.1118079
- Hatahet, S. (2019). *Russia and Iran: Economic Influence in Syria*, Middle East and North Africa Programme | March 2019, Chatham House The Royal Institute of International Affairs.
- İzzeti, İ. (2006). *İran ve Bölge Jeopolitiği*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karkazis, J., Vidakis, I., Baltos, G. (2014). The Syrian Energy Policies of the “Four Seas” and Their Geopolitical Repercussions, *Sosyo-Ekonomi*, 2014-2, ss.105-116.
- Liggett, A. (2015). *Cheap Oil and the Impact on Rebuilding Syria*, Naval War College Newport, Rhode Island.
- Lin, C. (2020). *China's Silk Road meets Syria's Four Seas Strategy*, ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security, Issue No. 716.
- Mamedov, R. ve Shmeleva, T. (2019). *Post-war Rebuilding of Syria Russia's Perspective*, Russian International Affairs Council. Report No. 48 / 2019, Moscow.
- Middle East Eye. (2024a). *How Qatar and Iran Pipelines Across Syria Might Look*, <https://www.middleeasteye.net/big-story/pipelineistan-conspiracy-war-syria-has-never-been-about-gas>.
- Middle East Eye. (2024b). *The Arab Gas Pipeline*, <https://www.middleeasteye.net/big->

story/pipelineistan-conspiracy-war-syria-has-never-been-about-gas.

- San-Akca, B., Sever, S. D. ve Yılmaz, S. (2020). *Does Natural Gas Fuel Civil War? Rethinking Energy Security, International Relations, and Fossil-Fuel Conflict*, *Energy Research & Social Science* 70, 101690. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101690>.
- Sandıklı, A. ve Semin, A. (2102). *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye*, BİLGESAM (Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi), Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Rapor No: 52, İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Sevim, C. (2010). Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD, AB, Çin Ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 11, s. 53-72.
- Sevim, C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği, *Journal of Yasar University*, 26 (7) 4378 – 4391.
- Sogoloff, N. (2017). *Russia's Energy Goals in Syria*, Washington Institute, <http://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/russias-energy-goals-in-syria>.
- Stanic, A. ve Karbuz, S. (2020). The commercial challenges facing Eastern Mediterranean gas, *OGEL 3 Oil, Gas & Energy Law*, pp. 1-18. www.ogel.org. Retrieved July 02, 2020.
- Stocker, J. (2012). No EEZ Solution: The politics of oil and gas in the Eastern Mediterranean. *Middle East Journal*, 66(4). 579-597.
- Szénási, E. (2017). Syria: Another Dirty Pipeline War, *International Security*, Volume 145, Special Issue 2017/1, pp.188-204.
- Şen, A. F. (2013). Medyanın Savaş Söylemleri: Barış Gazeteciliği Perspektifinden Anaakım ve Alternatif Haber Medyasında Suriye Sorunu, *Selçuk İletişim*, 164-175.

- Taylor, R. (2014). *Pipeline Politics in Syria*, *Armed Forces Journal*, March 21, 2014, <http://www.armedforcesjournal.com/pipeline-politics-in-syria>
- Von Bernuth, L. (2017). *Syria: It's all About the Gas Pipelines*, *Citizen Truth Alternative News for Free Thinkers, Independents, and Political Misfits*. April 8, 2017, <https://citizentruth.org/syria-oil-pipelines/>
- Zemach, S. (2016). *Toward an Eastern Mediterranean Integrated gas Infrastructure?*, *Foreign and Security Policy Paper*, No:20, <http://www.gmfus.org/listings/research/type/publication>

SOCIOSPATIAL SEGREGATION AND CLUSTERING IN URBAN AREA

Deniz CENGİZ

Dr. Öğr. Üyesi

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

dcengiz@kilis.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8954-7883>

DOI: 10.31834/ortadoguvegoc.1481222

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 9 Mayıs/ 9 May2024

Kabul Tarihi / Accepted: 26 Eylül / 24 September 2024

Yayın Tarihi / Published: 26 Aralık / 26 December 2024

Yayın Sezonu / Pub Season: Aralık / December

Atıf / Cite: Cengiz, D. (2024). Sociospatial Segregation and Clustering in Urban Area. Ortadoğu ve Göç, 14(2). ss. 108-152.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and checked via a plagiarism detector.

Öz

Bu çalışma, ulusaşırı göçlerle birçok ülkede gözlenen sosyo-mekânsal kümelenme ve buna bağlı gelişen sosyo-mekânsal ayrışmayı farklı boyutlarıyla teorik bir perspektiften incelemektedir. Göçmenler, yeni geldikleri kentlerde genellikle hemşerilik, etnik köken veya inanç gibi ortak özellikler aracılığıyla belirli mekânsal alanlarda bir araya gelerek kümelenme eğilimi gösterirler. Bu sosyo-mekânsal kümelenme, göçmen grupların kentin diğer sakinlerinden mekânsal olarak ayrışmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak, kentsel alanda farklı toplumsal grupların yaşadığı sosyo-mekânsal ayrışma desenleri ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada, farklı etnik, inançsal veya kültürel yapılara sahip toplumsal grupların kentlerde oluşturduğu sosyo-mekânsal kümelenme ve ayrışma olgusunun, literatürdeki tartışmalar üzerinden kapsamlı bir değerlendirmesi sunulmuştur. Sosyo-mekânsal ayrışmanın olumlu ve olumsuz yönleri irdelenmiş, bu ayrışmanın kent yaşamına etkileri üzerine tahliller yapılmıştır. Ayrıca, kentte farklı toplumsal grupların bu tür sosyo-mekânsal tercihlerini etkileyen arka plan süreçleri analiz edilerek, bu tercihlerin toplumsal dinamikler üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyomekânsal ayrışma, Kümelenme, Kentsel mekân

Abstract

This study examines socio-spatial clustering and the ensuing socio-spatial segregation, observed in many countries with transnational migration, from a theoretical perspective across different dimensions. In urban settings, immigrants

often gather in specific spatial units based on shared characteristics such as hometown ties, ethnicity, or religious beliefs. This socio-spatial clustering results in the spatial segregation of immigrant groups from other urban residents, leading to distinct patterns of socio-spatial separation among different social groups in urban areas.

This study provides a comprehensive evaluation of the phenomenon of socio-spatial clustering and segregation formed by social groups with various ethnic, religious, or cultural backgrounds in cities, drawing from discussions in the literature. Both the positive and negative aspects of socio-spatial segregation are analyzed, with insights into its impacts on urban life. Additionally, the study investigates the background processes influencing these socio-spatial preferences among different social groups in cities, examining how these preferences affect social dynamics.

Keywords: Sociospatial segregation, Clustering, Urban area

Introduction

Space is inherently a social construct that frames the way ideas and meanings are conceptualized and experienced. Definitions of space shape individuals' relationships and interactions within it, while the construction of space is deeply influenced by social power dynamics (Kaya, 2013). Spatial concentration has long been a key topic in discussions of space, as social groups tend to cluster in urban areas based on factors such as income, social status, beliefs, or ethnicity (Duncan and Duncan, 1955; Massey and Denton, 1988; Folch and Rey, 2014). When a particular social group is densely represented within a specific area, this spatial concentration often leads to separation or segregation from other social groups in the city, highlighting the concept of spatial segregation. Bógus (2013) defines spatial segregation as the physical separation of a migrant group that, while integrated into urban life, remains concentrated in certain districts, distinguishing them from other residents of the city. This segregation is shaped not only by the internal dynamics of the group but also by external pressures and societal factors (Gregory et al., 2009).

Early discussions of spatial segregation and concentration emerged within the urban sociology of the Chicago School, as

scholars sought to explain settlement patterns in American cities in the early 20th century (Gregory et al., 2009; Bógus, 2013). Migrants typically foster intergroup interaction by learning the language and adapting to the host society's norms, facilitating smoother integration and enabling movement to neighborhoods where other ethnic groups reside (Gregory et al., 2009). Park (1926), a key figure in human ecology theory, described this process as a "cycle of race relations," linking integration closely with migrant groups' involvement in economic, social, and political processes. His theory outlines four stages of integration: (1) initial contact and building relationships with other groups, (2) competition with these groups for resources, (3) gradual integration into the public sphere, and (4) assimilation or adaptation, whether voluntary or enforced (Beshers, 1962; Hamnett and Cross, 1998; Wessel, 2000; Grannis, 2002; Fielding, 2004; Li and Wu, 2006; Firidin-Özgür, 2006; Castles and Miller, 2008). Numerous studies have analyzed these stages, focusing on factors such as income level, social and occupational status, lifestyle, and educational background (Ogden and Winchester, 1975; Morrill, 1991; Murdie and Borgegard, 1998; Ellis et al., 2004; Li and Wu, 2006; Castles and Miller, 2008; Musterd and Ostendorf, 2009; Knox and

Pinch, 2010; Wong and Shaw, 2011; Wang et al., 2012; Lin and Gaubatz, 2017).

The rapid urban transformations driven by transnational migration often present integration challenges for immigrants, stemming from socio-economic and cultural differences. These challenges frequently result in the clustering, differentiation, or polarization of less-integrated populations within specific urban areas (Knox and Pinch, 2010). Such socio-spatial differentiation, encompassing clustering, segregation, and polarization, has a significant impact on urban issues, particularly in Western cities (Knox and Pinch, 2010). There are various theoretical explanations for spatial segregation and clustering, especially in cities with high concentrations of transnational migrants or refugees. A central aspect of group identity formation often involves defining the “other” through discriminatory or stereotypical judgments, constructing identity within a framework of “us” versus “them” (Knox and Marston, 2014; Van Dijk et al., 2015).

Urban environments exert a significant influence on socio-cultural groups within society, reshaping them within a complex urban context. Consequently, cities frequently foster clustering of social groups in specific areas, often based on factors such as income, social status, lifestyle, and

neighborhood affiliations (Beshers, 1962; Wirth, 2002; Li and Wu, 2006). As socio-cultural and economic differences intensify, urban segregation deepens, producing significant socio-spatial differentiation (Yörükan, 1968). Clustering often emerges from a desire to protect group identity or lifestyle, as perceived threats from other groups encourage “in-group cohesion.” This process strengthens cultural and social bonds within the group. Four primary motivations drive social groups to cluster in urban spaces: defense, mutual support, preservation of cultural heritage, and establishing an area of resistance (Knox and Pinch, 2010). Historical examples, such as the medieval Jewish ghettos in European cities, demonstrate these clustering motivations. Likewise, minority clusters offer networks for mutual support and cultural preservation, exemplified by neighborhoods like Harlem in New York, a prominent area for minority cultural expression.

Clustered spaces may also serve as centers for dissent, providing physical locations for political expression and group solidarity. For instance, ethnic clusters in cities often attract political attention due to their concentrated voting potential, as seen in African American neighborhoods in U.S. cities or Kurdish communities in Turkish metropolises. These areas represent spaces of influence, shaping local and national elections and impacting urban policy considerations.

Economic Class Dimension of Spatial Segregation

Spatial segregation encompasses multiple dimensions, with economic class playing a significant role. Beyond income level alone, Jürgen (1998) identifies systemic inequalities and discrimination in education and income as key factors that shape the extent of segregation. He argues that explaining the processes that generate social segregation requires a multi-layered approach, with both micro and macro-level influences and an intermediary level linking them (Firidin-Özgür, 2006). According to Jürgen (1998), while residential segregation and its resulting spatial inequalities reflect macro-level influences, factors such as lifestyle, income level, and ethnic identity operate at the micro level. Within this framework, social segregation can be divided into two primary categories: one based on religious or ethnic identity and the other on income level and social status. Segregation rooted in religious or ethnic identity emerges from group-based discrimination, while income- and status-based segregation aligns closely with employment, educational opportunities, and lifestyle patterns (Firidin-Özgür, 2006). Such ethnic or religious segregation often stems from the majority's exclusion of minorities, either through overt or covert processes of assimilation. Meanwhile, economic

segregation reflects personal choices as well as the influence of local and national policies (Firidin-Özgür, 2006).

The dynamics that produce socio-spatial segregation in urban environments are most frequently examined through the lens of low-income communities and marginalized urban populations, including immigrants and refugees (Musterd and Ostendorf, 1998; Andersen, 2003). Key indicators of urban socio-spatial differentiation include labor market participation, occupational clustering, and income levels (Knox and Pinch, 2010). Andersen (2003) contends that segregation is driven not only by social inequality but also by spatial differentiation. Urban populations tend to self-segregate by income, with high- and low-income groups stratifying vertically within the urban space (Hancioğlu, 2015). This stratification is marked by the rise of gated communities and fortified enclaves, where high-income and middle-class residents live in spatial separation, enjoying privileged lifestyles within elite environments (Caldeira, 1996; Bali, 1999; Marcuse and Van Kempen, 2000; Enlil, 2003; Hancioğlu, 2015). By contrast, marginalized urban groups often include single-parent households, the unemployed, the poor, individuals with low educational attainment or illiteracy, and certain ethnic groups facing exclusion. These groups reflect the

defining characteristics of urban socio-spatial segregation (Knox and Pinch, 2010).

With neoliberal restructuring and new social and economic conditions in capitalist cities, social and cultural segregation has intensified, widening the income gap in major urban areas. This divide results in an urban landscape fragmented into high- and low-quality “islands,” where quality of life is strongly tied to factors such as ethnicity, citizenship, immigration status, occupation, demographics, education, and income level (Knox and Pinch, 2010). Consequently, as the disparity between lower- and higher-income groups widens in urban spaces, class polarization permeates the city, and high-income groups increasingly gain privilege. Ethnic diversity, the profile of incoming migrants, and family size interact to shape the socio-spatial organization of urban areas (Knox and Pinch, 2010). For migrant groups, individual initiatives often contribute to the clustering process, reinforcing solidarity and opening employment opportunities within the ethnic community, thereby easing integration into an economy otherwise controlled by the host society.

Ethnic businesses, especially those established by immigrants in countries like England and Germany-such as restaurants, bakeries, butcheries, markets, and clothing shops-serve as

cultural and economic hubs that strengthen social solidarity. These businesses help to preserve and showcase the culinary and clothing traditions of communities like Asian immigrant groups, offering services tailored to the community while supporting its members economically and culturally (Knox and Pinch, 2010). Thus, the spatial organization of these businesses not only caters to the cultural needs of the group but also bolsters group cohesion and provides a degree of independence from the dominant society's market conditions, creating a resilient framework for community identity and solidarity

The Role of Economic Class in Spatial Segregation

Spatial segregation manifests in multiple dimensions, with economic class being one of the most prominent. Jürgen (1998) identifies factors like income inequality and disparities in education as primary drivers of segregation, arguing for a layered analytical model to fully grasp the dynamics of social segregation. This model involves both macro-level Forces- such as systemic inequalities and social structures-and micro-level factors, such as individual lifestyle choices, income levels, and housing decisions, which together mold the spatial configuration of urban segregation (Firidin-Özgür, 2006). Consequently, social segregation can be broadly

categorized into two forms: segregation based on religious or ethnic identity and segregation based on income level and social status.

Economic segregation typically stems from income disparities that influence access to critical resources, including education, employment, and housing. Jürgen (1998) observes that while ethnic and religious segregation often arises from discrimination and exclusion, economic segregation is more intricately tied to lifestyle and employment conditions, which directly shape residential patterns and mobility. Additionally, social segregation is often reinforced by governmental policies, both local and national, that further deepen divisions within the urban space (Firidin-Özgür, 2006).

Urban areas populated by lower-income groups—such as immigrants, refugees, or other disadvantaged populations—frequently display distinct patterns of socio-spatial segregation, creating visible social and spatial divides (Musterd and Ostendorf, 1998; Andersen, 2003). Indicators of this socio-spatial differentiation include labor market participation, occupational clustering, and income distribution (Knox and Pinch, 2010). Andersen (2003) argues that segregation is driven not only by income differences but

also by spatial distinctions. High-income groups and middle-class residents often establish exclusive residential spaces, such as gated communities or luxury enclaves, which serve as physical representations of their elevated status and lifestyle preferences (Caldeira, 1996; Bali, 1999; Marcuse and Van Kempen, 2000; Enlil, 2003; Hancıoğlu, 2015). These spaces are typically fortified with security measures and amenities that create a sense of exclusivity, underscoring the spatial and symbolic distance from lower-income neighborhoods.

As cities undergo neoliberal restructuring, economic and social segregation intensifies, further widening the divide between income groups. This transformation results in a fragmented urban landscape composed of “islands” that differ significantly in quality of life. These islands are often defined by a range of factors—such as citizenship, immigration status, occupation, and education—which become markers of social and spatial exclusion (Knox and Pinch, 2010). As a result, socio-spatial differentiation deepens, generating urban environments that mirror the class-based stratification within society. Wealthier groups enjoy enhanced privileges and security within their exclusive neighborhoods, while marginalized populations remain confined to lower-quality housing, frequently lacking basic services and infrastructure. Ethnic diversity, migration flows, and family structures

further influence the spatial organization of cities, often reinforcing these class-based divides (Knox and Pinch, 2010).

In response to these dynamics, many immigrant communities develop ethnic businesses, including restaurants, bakeries, and clothing stores, which not only provide economic support but also function as hubs of cultural preservation. These enterprises help sustain the community by offering goods and services that reflect shared traditions and heritage, contributing to a sense of belonging and cultural continuity. Such businesses create self-sustaining ethnic enclaves within urban settings, allowing community members to circumvent some of the economic barriers posed by the dominant society (Knox and Pinch, 2010). However, these enclaves often remain spatially segregated from the more affluent areas inhabited by higher-income groups, highlighting the persistent socio-economic and cultural divisions within urban spaces.

Ethnic enclaves often serve not only economic functions but also social and cultural roles, promoting solidarity and mutual support among group members. This clustering reinforces social networks and allows immigrant groups to navigate an urban environment that might otherwise be inhospitable. By supporting each other through employment opportunities

and shared resources, these communities resist full assimilation into the broader socio-economic fabric, creating resilient networks that thrive independently from the host society's economic and cultural structures. Despite the limitations imposed by socio-spatial segregation, ethnic businesses enable these communities to cultivate a sense of place and identity within the city, fostering resilience and cohesion amidst broader patterns of urban inequality.

Degree of Spatial Segregation and the Invasion Process

Spatial segregation refers to the uneven distribution of minority groups across different areas within a city, often leading to high concentrations of these groups in specific neighborhoods or districts (Yüceşahin, 2017). One of the primary metrics for assessing segregation levels is the dissimilarity index, a measure comparable to the Gini index used for income inequality. This index ranges from 0, which represents perfect integration, to 100, indicating complete segregation (Knox and Pinch, 2010). In the United States, for instance, census data reveal persistently high segregation levels for African American communities, with dissimilarity index values often surpassing 80 in many urban areas. Other minority groups, such as Puerto Ricans, Asians, and Mexicans, show somewhat lower levels of segregation, typically around

60 on the index (Knox and Pinch, 2010). In European cities, segregation levels are generally lower, though there are notable exceptions; for example, in certain areas of the United Kingdom, segregation values for the Bangladeshi community can approach 80. Particularly in smaller spatial units-such as neighborhoods or even streets-extreme segregation levels with index values nearing 90 have been recorded (Knox and Pinch, 2010).

Segregation is not homogenous within minority communities, and internal variations can influence the degree and nature of segregation across neighborhoods. For instance, in British cities, subgroups within larger communities-such as Muslims and Hindus, Gujarati speakers and Punjabi speakers-often show distinct residential patterns, sometimes even in public housing units (Knox and Pinch, 2010). This phenomenon, referred to as layered segregation, introduces additional complexity into urban spaces, as neighborhoods become internally differentiated along religious, linguistic, or cultural lines, further intensifying the intricacy of socio-spatial landscapes.

The concept of “invasion” often accompanies spatial segregation and refers to the process by which a growing concentration of a minority or ethnic group within a

neighborhood triggers the departure of original residents. This migration of previous residents, known as “succession,” accelerates as the minority group reaches a certain threshold, leading to a demographic shift in which the new group becomes the predominant population in the area. This “invasion-succession” cycle has been extensively studied by researchers in the Chicago School of urban sociology. Scholars like Park (1925) used ecological metaphors to describe these patterns, likening the influx of new groups in urban neighborhoods to the introduction of a new species into an ecosystem. As the incoming group establishes a presence, longstanding residents may feel displaced and seek housing elsewhere, leading to an intensification of spatial segregation and a reshaping of community structures (Bolt et al., 2008).

An important concept in this context is the “tipping point,” a threshold at which the demographic balance in a neighborhood prompts significant residential mobility. Although the specific tipping point can vary, studies in the U.S. have found that when a minority population reaches around 30% within a neighborhood, many original residents begin to leave en masse (Knox and Pinch, 2010). This tipping point highlights the complex social and cultural dynamics that influence migration patterns within cities, as

communities continually reshape residential areas in response to evolving demographics. Thus, understanding spatial segregation, along with the processes of invasion and succession, is essential for analyzing the transformative effects of demographic diversity on urban landscapes. As cities become more multicultural and diverse, these dynamics play an increasingly central role in the spatial organization and socio-cultural evolution of urban environments.

The Role of Urban-Rural Politics in Spatial Segregation

In urban contexts, the demographic concentration of specific social groups often creates a formidable political force, enabling these communities to secure formal representation and wield substantial influence over urban policy decisions (Knox and Pinch, 2010). Through this collective presence, communities such as African Americans and Asian Americans in the United States actively participate in municipal and state politics, leveraging their numbers to advocate for policies that address the unique needs of their neighborhoods. In some cases, these ethnic and minority groups establish political “power spaces” by forming a strong, unified voting identity within specific urban areas, further amplifying their impact on political and social dynamics (Knox and Pinch, 2010).

However, residential segregation is not merely an outcome of demographic clustering but is also shaped by structural inequalities in the housing market. These inequities often restrict ethnic and minority groups to particular, limited urban spaces, effectively narrowing their residential choices and reinforcing patterns of spatial segregation. In the United Kingdom, for example, minority groups face numerous obstacles within the public housing sector. They are often subject to restrictive policies and poor housing conditions, pushing them into less desirable areas. This forced clustering not only limits access to high-quality urban spaces but also perpetuates socio-economic disparities between minority communities and the broader society (Knox and Pinch, 2010).

In Europe, the spatial segregation of minority communities is increasingly viewed as an obstacle to social integration and national cohesion, even in countries known for their commitment to multiculturalism, such as the United Kingdom and the Netherlands. Policymakers express concern that the physical separation of ethnic minorities restricts their full participation in society, exacerbating social exclusion. In some cases, neighborhoods with high concentrations of marginalized groups become difficult to monitor or police effectively, creating potential refuges for individuals engaged in illicit activities. For example, during the 20th century, the

concentration of Irish communities in British cities such as Birmingham and London provided operational bases for the Irish Republican Army (IRA) during periods of political unrest (Knox and Pinch, 2010).

The political dynamics of urban and rural segregation reveal underlying issues of inequality, class stratification, and systemic exclusion that extend far beyond immediate residential patterns. Spatial segregation is often reinforced by a complex interplay of socio-economic, ethnic, ideological, cultural, and religious factors, each contributing to the distinct configurations of the urban landscape (Alver, 2010). According to Marcuse (2001), a significant driver of spatial segregation is the social exclusion of migrant communities by established groups. This exclusion manifests physically as different social groups, defined by distinct cultural, economic, and socio-political characteristics, become concentrated in specific urban zones. For members of minority communities, this spatial exclusion can foster feelings of alienation from the broader urban environment, creating a reluctance to engage with the dominant culture and deepening divides with other social groups. Such isolation often leads to disconnection, potential conflict, or forms of cultural resistance as these communities seek to assert their identity in the face of exclusion (Parekh, 2002).

Spatial segregation, therefore, is more than just a pattern of settlement; it reflects the entrenched social and economic divides that define urban societies. The concentration of marginalized communities within designated areas not only limits their opportunities for upward mobility but also reinforces social hierarchies, impacting everything from local governance to access to resources and public services. As cities become increasingly diverse, addressing the challenges posed by spatial segregation will be essential for fostering inclusive, cohesive urban communities that embrace the full participation of all residents.

Theoretical Discussions on Integration (Culturization-Social Integration)

Berry (2006), who studies acculturation, has explored the strategies that ethno-cultural communities adopt when they come into contact with the host society (Berry, 1992; 1998; 2001). In this context, Berry (2001) argues that acculturation can be experienced in different ways, both at the individual and group levels. These strategies, which operate at the socio-cultural level, consist of a combination of two basic dimensions: the preference for maintaining one's culture and identity, and the preference for establishing relationships

with the local society and other cultural groups (Göregenli & Karakuş, 2014).

In multicultural societies, ethnic cultural groups can be observed living alongside others while maintaining the core of their own culture, which constitutes their differences (Şeker, 2006). For instance, ethnic cultural groups such as the Breton communities in France and the Basque communities in Spain, or the French living in Canada, descendants of ancient migration, have successfully preserved their cultural structures (Berry & Sam, 1997). Refugees and newcomers, however, often face more difficulties in the acculturation process and encounter psychological risks (Berry, 1998). The emergence and diversification of acculturation among cultural groups in multicultural societies can be attributed to three factors: displacement, readiness, and continuity (Berry & Sam, 1997).

Immigrants or members of a minority group may adopt an assimilation strategy when they prefer to interact with the host community/culture instead of maintaining their own cultural identity within the society in which they are integrating (Göregenli & Karakuş, 2014). Faist (2003) considers assimilation as the final stage or one of the possible outcomes of the integration process. In other words,

individuals who adopt the assimilation strategy prefer to merge their cultural identity in the dominant society's "melting pot." Berry (2001) states that minority group members may prefer the separation strategy when they refrain from interacting with mainstream society and exhibit behaviors aimed at maintaining and protecting their cultural identity. If they continue in this manner, it indicates they have adopted an integration strategy. During the integration process, both the host society and the members of the immigrant/ethnic group tend to accept or respect each other's truths while preserving their differences (Turut & Özgür, 2018).

An individual who opts for a separation strategy avoids building relationships with the host cultural community, draws cultural boundaries, and distances themselves from other cultural communities. Consequently, they cluster with other group members in a specific location, creating a living space that is spatially separated from others. Conversely, individuals who adopt an integration strategy strive to be part of a broad social network within the host society while also maintaining their cultural integrity and adapting it to the host society (Şeker, 2006). According to Berry (1992), individuals acculturate according to the strategy they choose based on their attitudes and behaviors within their cultural

environment. He states that minority group members prefer the strategy of marginalization when their interaction with other cultures is limited and their desire to maintain their cultural identity is minimal (Berry, 2001).

These strategies may vary depending on individual preferences and the characteristics of the society, and can differ from person to person, society to society, or through the interaction of strategies between two societies (Berry, 2006). For example, Şeker's (2006) study titled "Acculturation Processes in a Sample of Migrants to the City" indicates that immigrants coming to Izmir from Southeast and East Anatolia wish to protect and maintain their own cultural identity while also interacting with new cultural groups. It has also been observed that immigrants from Bulgaria predominantly follow an assimilation strategy.

In ethno-cultural communities, orientations toward protecting cultural heritage and identity increase the community's resistance against assimilation, preventing their cultural identity from being absorbed by the host society. At the same time, these orientations reduce the degree of marginalization among members of the ethno-cultural group by allowing them to maintain their cultural identity. Furthermore, these strategies enhance motivation for

integration and reduce separation from the host society. In large societies, while these tendencies toward preserving cultural heritage and identity contribute to the construction of a multicultural society in urban areas, they also decrease the level of cultural loss within the melting pot. Conversely, any approach involving exclusion fosters segregationist behavior, while tendencies toward integration facilitate the formation of a multicultural structure in urban environments.

An acculturation model is expected to come into play when an ethnic or immigrant group interacts with other communities. This acculturation process can lead to changes within the communities involved, including a network of psychological, biological, cultural, and physical changes as well as new social relationships (Berry et al., 1987). Psychological changes generally refer to alterations experienced by group members in their behavior or mental states. Biological changes occur when the host society encounters new diseases or modifies its dietary habits. Cultural changes involve transformations in beliefs, language, ideological worldviews, and economic contexts. Physical changes result from exposure to a new location, different demographics, and unfamiliar environments. New social relationships encompass the in-group and out-group

interactions of the immigrant/ethnic group (Göregenli & Karakuş, 2014).

In general, different cultural communities are mobile within the spatial environment for various reasons. Factors such as the pursuit of better living conditions or forced migration due to natural disasters and wars lead to migration. This mobility allows for interaction among different cultures. Individuals, groups, and communities representing diverse cultural structures influence each other's cultures based on their interactions, leading to intercultural flows and transitions. This phenomenon is known as acculturation, which refers to the social, cultural, and psychological changes experienced by members of a community sharing a common culture as a result of contact with other cultural communities (Berry, 1998; Bilgin, 2003; Şeker, 2006).

According to Esser (2000), who conducted research on the social integration of cultural groups immigrating to Germany and introduced the theory of social integration to the literature, the dimensions constituting social integration include acculturation, identity, interaction, and socio-economic factors. He argues that these dimensions represent a political position that will evolve over time, leaning towards assimilation as generations renew themselves (Şahin, 2010).

Esser (2000) states that acculturation, socio-economic and political positions, interaction, and identity are the fundamental elements determining the realm of social integration, collectively constituting its four dimensions. In this context, social integration occurs depending on these four dimensions and the interactions among them (Esser, 2000; Şahin, 2010). Acculturation, the first dimension of social integration, refers to the interaction of the ethnic society with the settled society's culture regarding their beliefs, language, and traditions. The socio-economic-political position encompasses income levels, ideologies, political differences, and rights that exist between the settled society and the immigrant society. Interaction represents the set of relationships formed through contact between two groups belonging to different cultures. Identity is framed in the context of belonging to the social structure in which the individual exists and gains meaning as it relates to the society to which the individual feels they belong (Şahin, 2010).

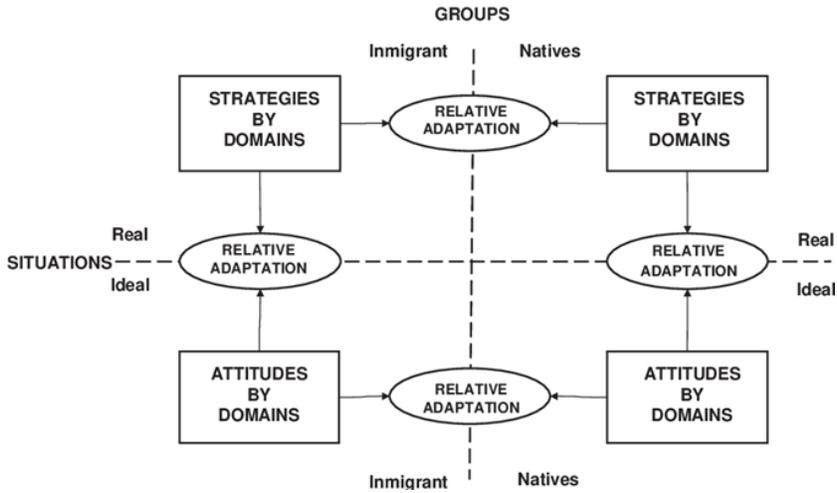
These dimensions emphasized by Esser create four distinct aspects of integration, akin to Berry's context. These are segregation, assimilation, multiple integration, and marginalization. In this framework, when immigrant communities act to protect their cultural identity, this leads to segregation; when adaptation to the settled society's

culture prevails, it results in assimilation; when they maintain their own culture while adapting to the settled culture, it is termed multiple integration; and when they reject both their own and the settled culture, it is marginalization. Among these strategies, social integration is most manifest as assimilation and segregation (Esser, 2000). It can be observed that Berry and Esser point to two distinct theories in the mutual interaction process of two cultural communities.

Berry's acculturation theory aligns with Esser's social integration theory. Although Berry (2001; 2006) asserts that immigrant/ethnic groups prefer separation, assimilation, integration, and marginalization strategies during the acculturation process, Esser contends that immigrant/ethnic groups adopt separation, assimilation, multiple integration, and marginalization strategies in the context of social integration. Notably, while both theorists agree that immigrant/ethnic groups may prefer assimilation and marginalization strategies in their interactions with the host society, Berry's concept of integration is distinct from Esser's notion of multiple integration. Additionally, the separation strategy articulated by Berry parallels Esser's separation. However, the strategies of separation and integration

proposed by both theorists ultimately lead to the same outcome for immigrant/ethnic groups.

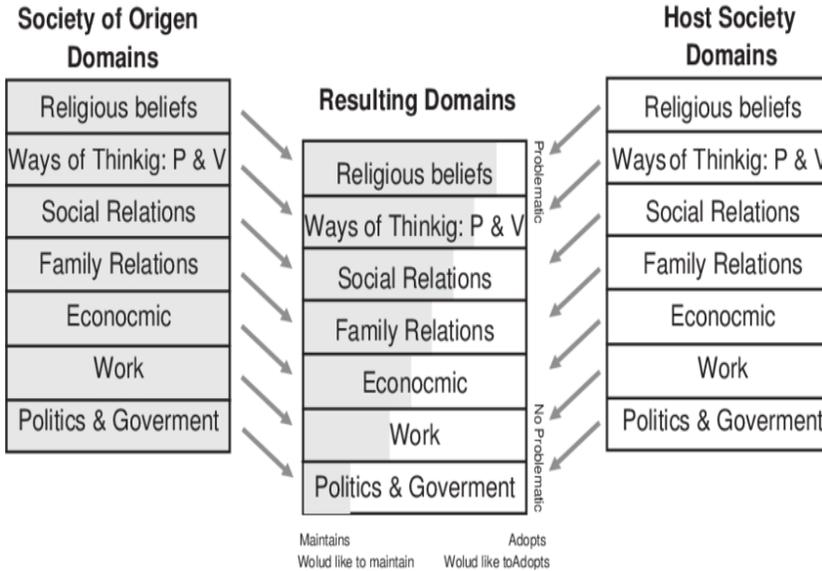
Indeed, it is evident that immigrant/ethnic groups favoring the preservation of their cultural identity tend to concentrate in specific areas within the city, thereby separating themselves from the host society. An individual member of an ethno-cultural community may sometimes adopt a strategy independent of their group based on their experiences during the acculturation process and personal interests. In such cases, the group member might conclude that a strategy they have discovered, based on their experiences, better meets their needs than the strategy previously adopted (Kim, 1988). However, individuals may prioritize the preservation and continuity of cultural identity within their ethnic group (private sphere) over their workplace or political environments (public sphere) (Berry & Sam, 1997; Zick et al., 2001; Arends-Toth & Van de Vijver, 2004; Navas et al., 2005; Navas et al., 2007; Göregenli & Karakuş, 2014).

Figure 1: Relative Acculturation Extended Model (RAEM) (Navas et al., 2005)

Navas et al. (2005) argue that the strategies and levels of preference for acculturation among ethno-cultural individuals depend on their environment and lifestyle (Figure 1). They named the model they developed the Relative Acculturation Extended Model (RAEM). This model posits that although ethno-cultural groups have coexisted with different communities for an extended period, the focus should be on aspects that remain stable or can change quickly. In this regard, Navas et al. (2005) stated that community members adopt multiple strategies depending on the changing conditions of the acculturation process, with a dialectical process occurring between them (Göregenli & Karakuş, 2014). For example, a study found that Moroccan ethno-

cultural groups who immigrated to Spain adopted the assimilation strategy in public spheres while employing the separation strategy in their private lives (Navas et al., 2007).

Figure 2: Acculturation process of immigrants as relative adaptation between the origin society and host society in different domains (Navas et al., 2005)

The adaptation process is complex and relative. The same strategies may not always be employed, and interactions with other cultures may be preferred in different domains. Consequently, the socio-cultural space is divided into areas where various acculturation strategies and attitudes can be chosen. This idea is not novel; many researchers studying acculturation have acknowledged that individuals can adopt different acculturation strategies, emphasizing the

importance of segmenting the overall acculturation context into different domains. The innovation introduced by RAEM is significant for understanding how immigrants adapt to their new environments and how the host society perceives this adaptation (Navas et al., 2005). Based on the classification by Leunda (1996), RAEM identifies seven secondary areas (Navas et al., 2005). As illustrated in Figure 2, these areas include:

- 1. Political and Governmental System:** This area regulates power relations and formally guarantees social order.
- 2. Labour or Work:** This encompasses employment and professional interactions.
- 3. Economic Sphere:** This includes the distribution of goods, economic transactions, and consumption habits.
- 4. Family:** This sphere relates to reproduction, children, marital relations, and the cultural transmission of rules and values.
- 5. Social:** This involves social relationships and networks based on friendships maintained outside the family.

6. Ideological: This represents the world through ideological, philosophical, or religious lenses, incorporating beliefs, traditions, principles, and values.

As in any system, the various domains are interrelated, meaning that any change in one area will impact the others. Consequently, adaptation strategies within these domains cannot be uniform. Instead, individuals may follow the patterns of their heritage culture in some cases while embracing innovations and contributions from the host society’s culture in others.

		Non-Dominant Group Acculturation Attitudes			
		Integration	Assimilation	Seperation	Marginalization
Host	Integration	<i>Consensual</i>	<i>Problematic</i>	<i>Conflictual</i>	<i>Problematic</i>
Community	Assimilation	<i>Problematic</i>	<i>Consensual</i>	<i>Conflictual</i>	<i>Problematic</i>
Acculturation	Seperation	<i>Conflictual</i>	<i>Conflictual</i>	<i>Conflictual</i>	<i>Conflictual</i>
Attitudes	Marginalization	<i>Conflictual</i>	<i>Conflictual</i>	<i>Conflictual</i>	<i>Conflictual</i>

Figure 3: Interactive Acculturation Model (Bourhis et al., 1997)

The “Interactive Acculturation Model” proposed by Bourhis et al. (1997) highlights integrationist, transformational integrationist, individualist, assimilationist, segregationist, and exclusionist tendencies between immigrant groups and the settled society. This model assesses the acculturation

tendencies favored by ethno-cultural and immigrant communities in the host society alongside the host society's expectations of these groups and the intergroup interactions that emerge from these acculturation tendencies (Göregenli & Karakuş, 2014).

Bourhis et al. (1997) expanded upon Berry's (1992) approach by introducing individualism and transformation-integration strategies, emphasizing the significance of individual evaluations. According to this model (Figure 3), the expectations of the host society, ethnic group, or immigrant communities regarding the acculturation process manifest in six different ways:

- 1. Integrationist Approach:** Immigrants maintain their heritage culture while adopting fundamental characteristics of the dominant culture, establishing a bicultural life.
- 2. Transformational Integration Approach:** Settled societies may change some of their cultural elements to integrate with immigrant groups.
- 3. Individualism:** This approach highlights individual orientations, independent of group identity, where the immigrant acts independently from their group.

4. Assimilation Approach: This involves abandoning the heritage culture in favor of adopting the cultural elements of the settled society.

5. Separation Approach: Immigrants maintain their cultural identity without adopting the culture of the settled society.

6. Exclusion Approach: This attitude, displayed by the host society, implies ignoring immigrants to uphold its own culture and disregarding the potential for immigrant adaptation to the established culture (Bourhis et al., 1997).

Bourhis et al. (2016) generally view integrationist, transformational integrationist, and individualist approaches as accepting, while rejecting assimilationist, exclusionist, and segregationist approaches. The Host Community Acculturation Scale, developed to measure these tendencies, was applied in the Quebec region of Canada, revealing that university students whose mother tongue is French exhibited high individualistic and integrationist tendencies towards French immigrants, alongside high discriminatory, exclusionary, and assimilationist orientations towards Haitian immigrants (Montreuil & Bourhis, 2001; Göregenli & Karakuş, 2014).

Additionally, in a study by Arends-Toth and Van de Vijver (2004) on “Acculturation Models in Turks and the Dutch,” it was observed that Turks immigrating to the Netherlands adopted a separation strategy in private spheres and integration in public spheres, while the Dutch host society maintained an assimilationist approach towards immigrants in all aspects of their lives, equating culture in both the public and private spheres (Göregenli & Karakuş, 2014).

Conclusion

In conclusion, socio-spatial segregation represents a complex and often nuanced phenomenon in the settlement patterns of ethnic groups within urban environments. Initially, this segregation can serve as a vital support system for newly arrived migrants, providing a sense of community, mutual assistance, and cultural preservation. First-generation migrants commonly settle in densely populated, segregated urban areas where they are geographically close to one another, fostering social networks that offer valuable resources and support as they navigate their new host society (Peach, 1996b). This clustering, when voluntary, can reinforce cultural bonds, as seen among certain Pakistani Muslim communities in the UK, where close family ties

encourage neighborhood-based living arrangements (Peach, 2007).

However, as migrant communities advance through generations, many begin a gradual spatial dispersion from city centers to suburban areas, indicating a shift in their integration journey. This centrifugal movement underscores the role that time, generational change, and socio-economic mobility play in transforming the spatial and social dynamics of ethnic communities. For instance, second- and third-generation migrants often experience increased interaction with the host society and broader social structures, which can reduce reliance on ethnic clustering and foster integration into more diverse neighborhoods.

Despite its potential benefits in preserving cultural identity and offering solidarity, socio-spatial segregation often bears negative connotations and presents significant challenges. Ethnic clusters in neighborhoods like Harlem in New York, Brixton in London, and Kreuzberg in Berlin are frequently associated with poverty, crime, and social isolation, fostering stereotypes and public mistrust that impede integration efforts (Peach, 1996a). When segregation is enforced—due to systemic barriers in housing or discrimination—it restricts minority groups' access to resources, quality housing, and

employment opportunities, perpetuating social and economic inequities. This isolation not only obstructs migrants' ability to engage with the broader society but also deepens divisions that challenge social harmony (Bolt et al., 2010; Özgür, 2019).

To cultivate inclusive urban environments that balance cultural diversity with social cohesion, it is essential to understand and address the multifaceted dynamics of socio-spatial segregation. Policies should aim to support integration efforts that respect cultural identities while promoting equitable access to resources, housing, and opportunities for all urban residents. By actively working to dismantle barriers to integration and enhance the quality of life in ethnically concentrated areas, cities can mitigate the adverse effects of segregation, reduce social divides, and create communities where diversity and inclusion reinforce one another. Ultimately, fostering inclusive urban spaces requires a balanced approach that values the benefits of cultural clustering while addressing the structural challenges that contribute to enduring socio-spatial divides.

References

Aksu, G. (2013). *Kentsel yoksulluk bağlamında mekânsal ayrışma Tokat Sulusokak örneği* (Unpublished master's

- thesis). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
- Alver, K. (2010). *Siteril hayatlar: Kentte mekânsal ayrışma ve güvenli siteleri*. Ankara: Hece Yayınları.
- Arends-Toth, J. V., & Van de Vijver, F. J. R. (2004). Dimension and domains in models of acculturation: Implicit theories of Turkish-Dutch. *International Journal of Intercultural Relations*, 28, 19-35.
- Bali, R. N. (1999). Çılgın kalabalıktan uzak. *Birikim*, 123, 35-46.
- Berry, J. W., Kim, U., Minde, T., & Mok, D. (1987). Comparative studies of acculturative stress. *International Migration Review*, 21, 491-511.
- Berry, J. W. (1992). Acculturation and adaptation in a new society. *International Migration*, 30, 69-85.
- Berry, J. W. (1998). Intercultural relations in plural societies. *Canadian Psychology*, 40(1), 12-21.
- Berry, J. W. (2001). A psychology of immigration. *Journal of Social Issues*, 57, 615-631.
- Berry, J. W. (2006). Contexts of acculturation. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology* (pp. 27-42). Cambridge: Cambridge University Press.
- Berry, J. W., Kim, U., Power, S., Young, M., & Bujaki, M. (1989). Acculturation attitudes in plural societies. *Applied Psychology: An International Review*, 38, 185-206.
- Berry, J. W., & Sam, D. L. (1997). Acculturation and adaptation. In J. W. Berry, M. H. Segall, & Ç. Kağıtçıbaşı (Eds.), *Handbook of cross-cultural psychology: Social behaviour and applications* (Vol. 3, pp. 291-326). Boston: Allyn & Bacon.
- Beshers, J. M. (1962). *Urban social structure*. New York: The Free Press of Glencoe.
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal psikoloji sözlüğü*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Bógus, L. M. M. (2013). Urban segregation: A theoretical approach. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=5AEFFC22D66E6309489A899FE0658DB1?doi=10.1.1.581.780&rep=rep1&type=pdf>
- Bolt, G., Van Kempen, R., & Van Ham, M. (2008). Minority ethnic groups in policy: The Dutch housing market, spatial segregation, relocation dynamics and housing. *Urban Studies*, 45(7), 1359-1384.
- Bolt, G., Özüekren, A. Ş., & Phillips, D. (2010). Linking integration and residential segregation. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(2), 169-186.
- Bourhis, R. Y., Moise, L. C., Perreault, S., & Senecal, S. (1997). Towards an interactive acculturation model: A social psychological approach. *International Journal of Psychology*, 32, 369-386.
- Bourhis, R. Y., & Montreuil, A. (2016). Methodological issues related to the host community acculturation scale (HCAS) and the immigrant acculturation scale (IAS): An update. UQAM Working Paper, Département de Psychologie, Université du Québec à Montréal.
- Caldeira, T. P. R. (1996). Fortified enclaves: The new urban segregation. *Public Culture*, 8(2), 303-328.
- Castles, S., & Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cook, S. (2015). *Rural-urban migration and social exclusion among Cambodian youth* (Unpublished master's thesis). Utrecht University.
- Duncan, O. D., & Lieberson, S. (1959). Ethnic segregation and assimilation. *American Journal of Sociology*, 64, 364-374.
- Duncan, O. D., & Duncan, B. (1955). A methodological analysis of segregation indices. *American Sociological Review*, 20, 207-217.
- Ellis, M., Wright, R., & Parks, V. (2004). Work together, live apart? Geographies of racial and ethnic segregation at

- home and at work. *Annals of the Association of American Geographers*, 94(3), 620-637.
- Enlil, Z. M. (2003). 1980 sonrası İstanbul'da toplumsal ayrışmanın mekânsal izdüşümleri. *Mekân İstanbul*, 8, 84-89.
- Esser, H. (2000). Integration and ethnic stratification: Towards emerging ethnic classes in Europe. *Project conclusions, integration and ethnic stratification, ethnic economy and social exclusion, Germany*.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası göç ve ulusaşırı toplumsal alanlar* (Trans. A. Z. Gündoğan-Can Nacar). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Fielding, A. J. (2004). Class and space: Social segregation in Japanese cities. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 29(1), 64-84.
- Firidin-Özgür, E. (2006). Sosyal ve mekânsal ayrışma çerçevesinde yeni konutlaşma eğilimleri: Kapalı siteler, İstanbul, Çekmeköy örneği. *Planlama*, 4.
- Folch, D. C., & Rey, S. (2014). The centralization index: A measure of local spatial segregation. *Papers in Regional Science*, 95(3).
- Göregenli, M., & Karakuş, P. (2014). Göç araştırmalarında mekân boyutu: Kültürel ve mekânsal bütünleşme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34), 101-115.
- Grannis, R. (2002). Discussion: Segregation indices and their functional inputs. *Sociological Methodology*, 32, 69-84.
- Gregory, D., Johnston, R., Pratt, G., Watts, M., & Whatmore, S. (2009). *The dictionary of human geography* (5th ed.). Chichester: Wiley.
- Hamnet, C., & Cross, D. (1998). Social change, social polarization and income inequality in London, 1979-1993. *Geojournal*, 46, 39-50.
- Hancıoğlu, F. (2015). Kentsel mekânda "öteki"nin ayrışması Cihangir örneğinde "LGBT" kimliğinin mekânsal ayrışma

- deneyimi (Unpublished master's thesis). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Harrison, M., Law, I., & Phillips, D. (2005). *Migrants, minorities and housing: Exclusion, discrimination and anti-discrimination in 15 member states of the European Union*. Vienna: EUMC.
- Jürgen, F. (1998). Social inequality, segregation and urban conflict: The case of Hamburg. In S. Musterd & W. Ostendorf (Eds.), *Urban segregation and welfare state* (pp. 168-190). Routledge
- Kaya, A. (2014). Türkiye'de göç ve uyum tartışmaları: Geçmişe dönük bir bakış. *İdeal Kent Dergisi*, 14, 11-28.
- Kaya, İ. (2013). Coğrafi düşüncede mekân tartışmaları. *Possible Düşünme Dergisi*, 4, ISSN: 2147-1622.
- Kim, U. (1988). Acculturation of Korean immigrants to Canada (Unpublished doctoral dissertation). Queen's University, Kingston, Ontario.
- Knox, P., & Marston, S. A. (2014). *Human geography: Places and regions in global context*. Essex: Pearson.
- Knox, P., & Pinch, S. (2010). *Urban social geography*. London: Pearson Education Ltd.
- Li, Z., & Wu, F. (2006). Socio-spatial differentiation and residential inequalities in Shanghai: A case study of three neighbourhoods. *Housing Studies*, 21(5), 695-717.
- Lin, S., & Gaubatz, P. (2017). Socio-spatial segregation in China and migrants' everyday life experiences: The case of Wenzhou. *Urban Geography*, 38(7), 1019-1038.
- Littlewood, P., Glorieux, I., Herkommer, S., & Jönsson, I. (1999). *Social exclusion in Europe: Problems and paradigms*. Aldershot: Ashgate.
- Marcuse, P., & Van Kempen, R. (2000). *Globalizing cities: A new spatial order*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Massey, D., & Denton, N. A. (1988). The dimensions of residential segregation. *Social Forces*, 67(2), 281-315.

- Maydell-Stevens, E., Masgoret, A. M., & Ward, T. (2007). Problems of psychological and sociocultural adaptation among Russian speaking immigrants in New Zealand. *Social Policy Journal of New Zealand*, 30, 178-198.
- Morrill, R. L. (1991). On the measure of geographical segregation. *Geography Research Forum*, 11, 25–36.
- Murdie, R. E., & Borgegard, L. E. (1998). Immigration, spatial segregation and housing segmentation of immigrants in metropolitan Stockholm, 1960-95. *Urban Studies*, 35(10), 1869-1888.
- Musterd, S., & Ostendorf, W. (1998). Urban segregation and the welfare state: Inequality and exclusion in western cities. New York: Routledge.
- Musterd, S., & Ostendorf, W. (2009). Residential segregation and integration in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35(9), 1515-1532.
- Navas, M., Garcia, M., Sanchez, J., Rojas, A., Pumares, P., & Fernandez, J. (2005). Relative acculturation extended model. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 21-37.
- Navas, M., Fernandez, R., Rojas, A. J., & Garcia, M. C. (2007). Acculturation strategies and attitudes according to the relative acculturation model (RAEM): The perspectives of natives versus immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 31, 67-86.
- Ogden, P. E., & Winchester, S. W. C. (1975). The residential segregation of provincial migrants in Paris in 1911. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 65, 29-44.
- Özgür, E. M. (2019). Mülteciler/göçmenler, ikametgâh ayrışması ve bütünleşme: Türk kentleri bağlamında bir değerlendirme. Ege University First International Symposium on Arts and Humanities (EGE-ISAH),

- International Migration and Migrant Experience Throughout History, İzmir.
- Parekh, B. (2002). Çokkültürlülüğü yeniden düşünmek: Kültürel çeşitlilik ve siyasal teori (Trans. B. Tanrıseven). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Park, R. E. (1926). The urban community as a spatial pattern and moral order. In E. W. Burgess (Ed.), Urban community. Chicago: University of Chicago Press.
- Peach, C. (1996a). Good segregation, bad segregation. *Planning Perspectives*, 11(4), 379-398.
- Peach, C. (1996b). The meaning of segregation. *Planning Practice and Research*, 11(2), 137-150.
- Peach, C. (2007). Sleepwalking into ghettoisation? The British debate over segregation. In K. Schönwälder (Ed.), Residential segregation and the integration of immigrants: Britain, the Netherlands and Sweden (Discussion Paper No. SP IV 2007-602).
- Sherif, M., Harvey, O. J., White, B. J., Hood, W. R., & Sherif, C. W. (1961). Intergroup conflict and cooperation: The Robber's Cave experiment. Norman: University of Oklahoma Institute of Intergroup Relations.
- Şahin, B. (2010). Almanya'daki Türk göçmenlerin sosyal entegrasyonunun kuşaklar arası karşılaştırması: Kültürleşme. *Bilig*, 55, 103-134.
- Şahin, T. (2009). Sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi (Unpublished Social Assistance Expertise Thesis). T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Şeker, D. (2006). Kente göç etmiş bir örnekte kültüre uyum (Kültürleşme) süreçleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. ISSN: 1303-5134.
- Turut, H., & Özgür, E. M. (2018). Bir kente göçün hikâyesi: Süreçler, bütünleşme ve aidiyet. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16(1), 153-180.
- Tümtaş, M. S. (2012). Kent, mekân ve ayrışma: Kentsel mekânda ayrışma dinamikleri. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Ulutaş-Ünlütürk, Ç., & Kamber, A. (2016). İç göç ve mekânsal dışlanma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Wang, D., Li, F., & Chai, Y. (2012). Activity spaces and sociospatial segregation in Beijing. *Urban Geography*, 33(2), 256-277.
- Ward, C., & Kennedy, A. (1999). The measurement of sociocultural adaptation. *International Journal of Intercultural Relations*, 23, 659-677.
- Ward, C., & Rana-Deuba, A. (2000). Home and host culture influences on sojourner adjustment. *International Journal of Intercultural Relations*, 24, 291-306.
- Wessel, T. (2000). Social polarisation and socioeconomic segregation in a welfare state: The case of Oslo. *Urban Studies*, 37(11), 1947-1967.
<http://www.jstor.org/stable/43196472>
- Wong, D. W. S., & Shaw, S. L. (2011). Measuring segregation: An activity space approach. *Journal of Geographical Systems*, 13, 127-145.
- Van Dijk, T., Wilson, J., Fairclough, N., Graham, P., Çoban, B., Ataman, B., Springer, S., Nail, T., & Köse, D. (2015). *Söylem ve ideoloji* (2nd ed.). İstanbul: Su Yayınları.
- Van Kempen, R. V., & Özüekren, A. Ş. (1998). Ethnic segregation in cities: New forms and explanations in a dynamic world. *Urban Studies*, 35(10), 1631-1656.
- Yörükân, A. (1968). *Şehir sosyolojisinin teorik temelleri*. Ankara: İmar ve İskân Bakanlığı Yayınları.
- Yüceşahin, M. M. (2017). Uluslararası göç, kimlik ve mekânsal kümelenme ayrışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, Göç Özel Sayısı, 1303-1315.
- Zick, A., Wagner, U., Van Dick, R., & Petzel, T. (2001). Acculturation and prejudice in Germany: Majority and minority perspectives. *Journal of Social Issues*, 57, 541-557.

GÖÇMENLER VE ŞİDDET: “UMUDUN ÖTEKİ YÜZÜ” FİLMİ ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

Gökhan Alper ATAŞER

Dr. Öğr. Üyesi

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

gataser@selcuk.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6275-740X>

Nuh AKÇAKAYA

Dr. Öğr. Üyesi

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

akcakayanuh@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1457-1379>

DOI: 10.31834/ortadoguvegoc.1596497

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 4 Aralık / 4 December 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 23 Aralık / 23 December 2024

Yayın Tarihi / Published: 26 Aralık / 26 December 2024

Yayın Sezonu / Pub Season: Aralık / December

Atıf / Cite: Ataşer, G.A. ve Akçakaya, N. (2024). Göçmenler ve Şiddet: “Umudun Öteki Yüzü” Filmi Üzerinden Bir Analizi. Ortadoğu ve Göç, 14(2). ss. 153-176.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and checked via a plagiarism detector.

Öz

11 Eylül saldırılarından sonra ortaya çıkan ve toplumsal etkileri olan gelişmeler, ulusaşırı göç dalgasını farklı bir boyuta taşımıştır. Batı dünyasına doğru başlayan göç dalgası, artık pek çok ulusu ilgilendiren bir dizi sosyolojik problemi ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte ulus devletler, göçmen özneye karşı temkinli bir yaklaşım sergilemiş ve bunun için göçmenler çeşitli türden şiddet biçimleri ile karşılaşmıştır. Ulusaşırı göç ve bu sürecin içerdiği şiddet olgusu, artık akademik çalışmaların ötesinde sanat yapımlarına ve filmlere de konu olmaya başlamıştır. Bu bağlamda, ulusaşırı göç ve şiddet arasındaki ilişkiyi “Umudun Öteki Yüzü” adlı film üzerinden inceleyen bu çalışma, göçmenlerin temelde hangi türden şiddet biçimleri ile karşılaştığını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak bu çalışmada görülmüştür ki belirtilen filmde göçmenler genellikle psikolojik, sembolik ve fiziksel şiddet türlerini deneyimlemektedirler. Çalışmada bu şiddet türlerinin içerisinde, en yaygın olanın sembolik şiddet olduğu ortaya çıkmıştır. Sembolik şiddet, pek çok konuda gizlenebilen bir şiddet olduğu için Batılı otoritelerin bunu daha fazla uygulayabildiği anlaşılmıştır. Nitekim sembolik şiddet ona maruz kalan kişiler tarafından bile zor anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ulusaşırı Göç, Şiddet, Göçmen, Umudun Öteki Yüzü

IMMIGRANTS AND VIOLENCE: AN ANALYSIS OF “THE OTHER SIDE OF HOPE”

Abstract

New developments with social ramifications following the attacks of 11 September have given the wave of transnational migration a new dimension. The wave of migration that began towards the Western world has revealed sociological problems that now concern many nations. In this process, nation-states have adopted a cautious approach to the migrant subject, and migrants have been subjected to various forms of violence. Transnational migration and the phenomenon of violence it entails have now begun to be the subject of artistic productions and films that go beyond academic studies. This study, which examines the relationship between transnational migration and violence through the movie “The Other Side of Hope,” aims to identify the types of violence the migrants encounter. Furthermore, the study determined that immigrants tend to experience psychological, symbolic, and physical types of violence. The study found that among these types of violence, symbolic violence is the most common. Since symbolic violence is a violence that can be hidden in many issues, it was understood that the Western authorities can use it more. Symbolic violence is hardly understood even by those who are subjected to it.

Keywords: Transnational Migration, Violence, Migrant, The Other Side of Hope

Introduction

The relationship between international migration and violence has recently become the focus of academic studies (Pries, 2019; Vogt, 2013). Rising far-right political trends, political strategies, and populist discourses at the global level affect the attitudes of local societies towards immigrants, and this situation is reflected in academic studies (Ağırđır, 2020). Violence against immigrants has not been limited to academic studies, but it has also been the subject of many artistic events and films. In these productions, violence against immigrants by local communities is widely discussed, and the way Western subjects interact with immigrants is handled in striking perspectives.

Although discriminatory attitudes towards immigrants and foreigners have been a common trend throughout history (Campbell, 2020), there is a belief that these attitudes have spread to a broader base than ever before (Vogt, 2012). In particular, new sociological developments that emerged after the September 11 attacks and the political tendencies that emerged as a result of these attacks seem to have placed anti-immigrant and xenophobia on an institutional basis (Tahincioğlu, 2020). Unlike in the past, the issue of transnational migration and anti-immigration has become the

raison d'être of many political actors. In many cases, sections of the local population that feel threatened by certain aspects of globalisation are prone to political discourses that include reactionary reflexes'. For example, Donald Trump's attitudes towards immigrants, especially during the US presidency, are of critical importance in terms of showing how xenophobia and anti-immigrant sentiment can be transformed into an election campaign (Ağırdır, 2020).

The image of immigrants used by political organizations to mobilize the electorate influences the behavior of locals towards immigrants in daily life, and the tendency of social actors towards violence against immigrants is shaped by these discourses (Vogt, 2013; 2012). In this sense, the attitudes of both political subjects and ordinary people towards immigrants are formed violently. Recently, this situation has become such a widespread reality that the violence that immigrants are exposed to has become the subject of movies (İlbuğra, 2013). One example is "The Other Side of Hope", directed and produced by Aki Kaurismäki. The film tells the story of Khaled, a Syrian forced to flee the civil war in his country, and his process of seeking asylum in Finland.

Khaled experienced various types of violence during his transnational migration journey (Engür & Elmacı, 2023). The process experienced by Khaled, who frequently experiences symbolic, psychological, and physical violence, explicitly reveals the relationship between the Western subject and the migrant (Kalender, 2019). Based on this relationship, this article examines the violence that immigrants are exposed to during international migration processes through Khaled. The study primarily focuses on the fictional personal experiences of an asylum seeker through “The Other Side of Hope.” The primary purpose here is to reveal the main types of violence that migrants are exposed to. This article analyzes three forms of violence through dialogues and images representing symbolic, psychological, and physical violence in the movie using the qualitative content analysis method.

Plot of the “The Other Side of Hope”

The film begins with Syrian Khaled arriving in Finland. Khaled has lost his entire family in a missile attack in Syria, the perpetrators of which are unknown. His sister is the only survivor. After the missile attack, he and his sister first pulled their deceased family members out of the rubble and then buried them with their own hands. Then, Khaled, who wants to build a new life for himself and his sister, makes a choice

and, like many actors who have experienced the reality of the Middle East, determines Europe as their destination. To do this, he borrows money from his boss, who is also the father of his fiancée, whom he lost in the war.

While the two siblings are travelling to Europe, there is a panic at the Hungarian border, and Khaled loses his sister in the chaos. This is the beginning of serious tension for him and Khaled's story takes a different turn (Engür & Elmacı, 2023). After losing his sister, Khaled continues his journey alone and reaches Finland, where he applies for asylum. After lengthy interviews with the authorities, Khaled's asylum application is rejected, and it is decided that he will be sent back to Syria via Turkey. However, he escapes the authorities in the hope of finding his lost sister in Europe and starting a new life. While Khaled arrives in Europe full of hope, he encounters another reality. Forced to wander around without an identity card, Khaled begins to live like a lost soul in the backstreets of Finland.

Lying in front of the garbage containers in the back alley of a restaurant, Khaled resists the restaurant owner Wickström's decision to throw him out. He even attacks Wickström. The restaurant owner responds to Khaled and beats him up. However, Wickström's conscience prevails, and he feels

remorse for his violence, so he decides to show mercy to Khaled. Later, Wickström gives Khaled a job at the restaurant, shows him a place to stay, and even helps him get a fake ID so he can move around freely. In addition, Wickström helps Khaled find his sister. Thus, Wickström makes serious efforts to help him get a foothold in Finland, and a mutual relationship of gratitude and friendship develops between them beyond the employer-employee relationship.

Despite receiving help and support from many people in Finland, Khaled cannot escape the harassment of a racist gang that calls itself the Finnish Liberation Army. This group has followed Khaled closely since the first day he arrived in Finland. This group, which sometimes corners Khaled in isolated places, misses him due to the interventions of other minorities, blacks, and people who look like lunatics living on the streets. However, one day, Khaled is stabbed on a desolate street by a member of the Finnish Liberation Army, who mistakes him as a Jew (Engür & Elmacı, 2023). Thus, Khaled sees the other side of Europe, where he travels with great hope. Khaled understands that even in Finland, where Western standards are high, hope has another side.

Symbolic Violence

Although types of violence and how violence is practiced are studied in the literature, there are fewer studies on the definition of violence. Violence are classified the subject or context, such as violence against women and children (Polat, 2016). There are many forms of violence, such as sexual violence, pedagogical violence, or peer bullying. An examination of the movie “The Other Side of Hope” allows us to say that three types of violence target Khaled. These are symbolic violence, psychological violence, and physical violence. Among these types of violence, the most common form of violence that Khaled is subjected to is symbolic violence.

According to Bourdieu and Passeron (2015), symbolic violence is the imposition of particular specific meanings on the human subject, where power relations are contained. In other words, the effort of a power to dominate the subject using any symbol can be seen as an example of symbolic violence. Khaled and other characters in the movie who have experienced transnational migration, in general have frequently been exposed to symbolic violence. Symbolic violence makes itself felt in all kinds of actions and behaviors aimed at dominating migrants. Such manifestations of power

in migrants' destination countries are implicit instruments to dominate and transform them.

Foucault (2013, p. 213) defines this form of domination as disciplinary power. Those who exercise this form of power often attempt to establish dominance over minority groups such as migrants and criminals. Essentially, disciplinary power operates for the rehabilitation and control of certain minorities and prevents and rejects these minorities at many points through the power they hold. Therefore, the form of disciplinary power can be evaluated as a mechanism that reflects the pressure and control over minorities, both symbolically and physically.

All of the bureaucratic procedures, negotiations with the migrant, and interactions that make the migrant feel like a stranger in the place he or she is going can be read as victims of violence, because symbolic violence appears to be a highly naturalised form of violence (Demirci, 2018). In other words, perpetrators of symbolic violence are almost always unaware that they are exercising power over other people. Symbolic violence is often so embedded in the normative order that even the targets are unable to distinguish it from the functioning of everyday life. In this sense, it is possible to encounter many elements of symbolic violence that are

commonplace in “The Other Side of Hope” and that even Khaled, the film’s main character, does not find strange. Such forms of violence are generally processed by Khaled as attitudes and behaviours aimed at pacification within the system. Each example of symbolic violence that he is exposed to is a significant challenge to his personality and causes him to lose his self-esteem.

At the beginning of the film, Khaled’s entry into Finland inside the boiler room of a dry cargo ship is a clear example of symbolic violence. The attempt to enter another country irregularly causes Khaled to encounter bureaucratic obstacles and, as a natural result, bureaucratic violence (Kalender, 2019). Therefore, the efforts of each nation to prevent immigrants and the normal processes that immigrants are subjected to can include symbolic violence in this sense. Here, Khaled’s obligation to travel in the boiler room, rather than as a normal passenger, appears as an example of bureaucratic violence. Because Khaled is reminded of the existence of a society and the normative order that he cannot simply join.

At this point, it is helpful to refer to Bauman’s concept of the “other.” Indeed, the most apparent form of symbolic violence developed against immigrants is othering and exclusion. Bauman has sociologically addressed

conceptualizations that can be discussed within a similar framework, such as othering or social exclusion. According to Bauman (2015), the phenomenon of the other is the discrimination of a person, class, or community in social, cultural, and political contexts. Almost everything that is outside of what is considered “normal” by society is defined as “other” (Özensel, 2020 p. 373). Basically, everything that sets the rules, that has clearly defined limits, that is rational and strict, represents the “normal”, while the person who has to follow the rules, whose limits are vague, and who is expected to comply with the sanctions set by the power, is the “other” (Kundakçı, 2013 p. 69). According to Bauman, the instrumental reason of modernity includes self-centeredness aimed at destroying the other. Therefore, the oppression and domination that Khaled is exposed to shows that he is positioned as the other in society.

In the first days when Khaled settled in Finland, he asked the receptionist at the hotel where he was staying if he could go to the police station and apply for asylum. ‘Where is the nearest police station here?’ he asked, to which the receptionist replied, ‘Are you sure?’ Getting an answer can be presented as another form of othering. The receptionist’s approach to Khaled, both condescending and warning, is a form of symbolic violence applied to remind him of the

power of the established order. Here, Khaled is implicitly reminded of the existence of a power whose grandeur should be feared. It is also striking that the receptionist who reminds him of this is black. The receptionist, who happens to be black and an immigrant, seems to have experienced the grandeur of power and felt the need to remind Khaled of this.

Khaled continues to be subjected to symbolic violence when he goes to the police station. Upon telling the police officer “I want asylum in Finland,” he receives the officer’s response, “It is okay to ask for it. You are not the first to ask.” This encounter is important in that it indicates that Khaled is not approached as a subject but is seen as a minor detail. On the other hand, there are other different manifestations of symbolic violence at the police station. The police measure his height and weight. He cooperation to fully cooperate in the face of several requests and instructions, all of which are in a militaristic fashion. Officers always handle him with a superior attitude and tell him what to do using hand gestures only.

A more obvious example of symbolic violence is related to the act of smiling. While talking to an Iraqi friend he met in Finland, his friend tells Khaled that he always looks unhappy. Khaled is surprised and tells his friends how he “always looks

happy and content,” implying that looking happy is difficult because of the stressful situation they encounter as irregular migrants. His friend responds “I am faking it. They send back the ones who look sad first; all the sad ones are sent away.” This dialogue reveals an important dimension of the perception of acceptable immigrants in European societies. Moreover, such an expectation makes itself felt as symbolic violence for the subjects of transnational migration. The dominant power’s demand for smiling immigrants is a highly oppressive expectation for actors with traumatic experiences like Khaled. Indeed, Khaled presents himself to the audience with a very troubled and melancholic image throughout the movie.

It is possible to see a sign of symbolic violence even under the polite dialogue of the woman on duty at Khaled’s temporary accommodation: “You have your first meeting with the immigration center today at 1 o’clock. This is very important! Are you ready, Khaled?” Because here, with the polite question of “Are you ready?”, Khaled is given implicit information about the power of the system he is dealing with. Accordingly, a meeting with any government representative requires willingness, and here not being willing can be seen as a simple form of disrespect. Although Khaled may not be aware of the violence that the system is

applying to him, his obligation to adopt a passive position can always be read as an element of violence. As an immigrant, he is expected to be more passive than everyone else while he is deprived of various rights, even in ordinary matters where citizens have a say. Indeed, while citizens have the right to appeal court decisions, he does not. Each of these emerges as a separate example of symbolic violence.

Psychological Violence

Although there are various definitions of psychological violence in the literature, in the most general sense, any psychological aggression is presented as an example of psychological violence (Winstok & Sowan-Basheer, 2015). While some of these attacks are malicious, some may occur independently of the intentions of the person committing the violence. Therefore, although one of the parties does not intend to wear the other person down psychologically, their actions may have such a consequence (Orbay, 2022). In this sense, there are many signs in “The Other Side of Hope” that Khaled is directly or indirectly subjected to psychological violence. Indeed, throughout the movie, Khaled is seen to be melancholic and smiles only in one scene. This psychological reality he is in can be read not only as a product of the trauma

he has experienced but also as a product of the psychological violence he is constantly exposed to.

The first example of psychological violence that Khaled experiences in the movie is seen after he gets off the ship. 'Due to traveling in the ship's boiler room, Khaled ends up on the streets in a state resembling a mineworker. In the meantime, at midnight, he accidentally experiences tension with Wickström, who later becomes his boss. Wickström, driving in his car on the road, narrowly avoids hitting Khaled, who suddenly appears in front of him at a corner. Wickström, who brakes suddenly, looks at Khaled, whose face is black and looks like a madman, with the utmost contempt. This happens due to Khaled's poor appearance. Thus, Khaled experiences a psychologically humiliating experience.

After the accident, Khaled meets Wickström again, fights with him, and starts working at his restaurant, where he experiences both symbolic and psychological violence. One day, while Khaled was working at the restaurant, officers from the Regional Control Center visited the restaurant for an inspection. Khaled is locked in the restroom by the other restaurant staff on Wickström's orders. Khaled, who is made to feel that he is exceptionally highly worthless compared to other restaurant employees, also experiences this situation

as an example of symbolic violence. On the other hand, although Khaled leaves the restaurant after the officers finish their inspection, he is forgotten in the restroom. After Khaled leaves the room, the staff recommends to the boss that Khaled should be sent out of the restaurant. Because for Khaled's safety, the restaurant had to be closed. In the face of all this, Khaled, who waits silently and passively for the decision to be made for him, is sometimes put under, severe psychological pressure during the process.

Physical Violence

The most obvious form of violence is physical violence. The term is used to express actions ranging from limited use of force to murder another person. This type of violence involves much more than beating and can lead to dramatic results (Polat, 2016). Khaled has also been subjected to physical violence as well as other forms of violence. Both the police and far-right skinheads have occasionally used or attempted to use physical violence on him. Although official authorities in Europe are relatively more cautious against violence, extremist groups can be more daring in terms of violence. Indeed, as far as is represented in the film, the physical violence Khaled is subjected to is carried out by civilians rather than official authorities. In this sense, while

Khaled experiences symbolic and psychological violence through official authorities, he experiences physical violence through ordinary people.

In the relatively less developed regions of Europe, official authorities do not hesitate to use physical violence against Khaled. At the same time, there are no signs of physical violence in developed countries like Finland. This is very important not to judge Western societies in a monological way. In fact, the first violence Khaled was exposed to during the trial was when he lost his sister at the Hungarian border. Khaled loses his sister in the chaos that ensues, and then he loses his sister in the chaos that ensues. Afterwards he realises that she has remained on the other side of the border. In the meantime, when he tried to return, two policemen put him on the ground, handcuffed him and took him to prison. Khaled was beaten for four days in prison and then released. During this time he was subjected to constant violence by those who wanted to take his sister away from him. On the other hand, he is also subjected to less severe violence by police officers when he goes to the police station to apply for asylum, where he is treated like a criminal.

Although Khaled was subjected to psychological violence by official authorities, especially on the borders that could be

seen as the outback of Europe, he was subjected to actual violence by extremist groups. During this process, the first physical violence of a civilian nature he experienced was in Poland. Skinhead Nazis attacked him in front of the port in a Polish city. His arrival in Finland came after this violence. Khaled, who hides on a cargo ship to escape the neo-Nazis, infiltrates the ship and comes to Finland. Later, the physical violence experiences that would leave a much deeper mark on his life also took place in Finland. Although he did not experience any significant violence from official authorities in Finland, he experienced the most lethal physical violence during his transnational migration process here.

After Khaled arrived in Finland, while he was waiting at the bus stop one day, a racist group calling themselves the Finnish Liberation Army approached him and teased him by saying “Give us a cigarette”. Although Khaled tried to defuse the situation by saying “I don’t understand”, he was pushed and stood up. In the midst of the chaos, a public transport bus with a black driver arrives and he rushes on board. The racists threw a beer bottle at the window of the bus and shouted at the driver: ‘See you later, camel driver’.

Another time, members of the same group cornered Khaled in the street at midnight and tried to burn him with petrol.

This time, however, some homeless men in tattered clothes came to Khaled's rescue and saved him from the racist group. Unable to escape the harassment of this group, at the end of the film Khaled is stabbed by a member of the same group and then told "I warned you, Jewish boy". It can be said that Khaled was subjected to various levels of physical violence by official authorities, the police, racists and even Wickström, with whom he would later develop a close friendship and who would become his boss. It is understood that Khaled did not react to any of the violence during all these processes and only used violence against his boss, Wickström, during his dialogue with him. Khaled, who was lying on the street when he hit Wickström, had no expectations from the official authorities or the local people during this process. Khaled did not retaliate even when he was subjected to violence during the days when he was seeking asylum or trying to start a new life. However, when he completely lost hope and realised that he could not be included in the system, he did not refrain from responding to those who used violence against him. This situation is critical because it illustrates when physical violence can be seen as a way out by migrants.

Conclusion

It is possible to talk about immigrants being a part of various types of violence in the process of transnational migration. Transnational migration, which immigrants see as a journey of hope, causes them to experience various forms of violence. During this process, locals believe that one way to get rid of immigrants is to disturb them and, if necessary, to intimidate them by using violence. Frankly, it is possible to make sense of such a primitive motivation for the person on the street. However, the fact that policymakers and official authorities act with a similar motivation creates an image contradictory to Western civilization's narratives. Indeed, in the movie "The Other Face of Hope," it is seen that official authorities also apply various forms of violence against immigrants.

The most common type of violence applied by official authorities is symbolic and psychological violence. The fact that physical violence directly contradicts the principles of civilization causes authorities to avoid it. However, since symbolic violence and psychological violence are less noticeable types of violence, immigrants are generally subjected to these types of violence. Thus, it becomes more possible for Western countries to claim that no type of

violence is applied. In the final analysis, symbolic or psychological violence may not be perceived even by the victims of violence. Individuals are controlled with symbolic elements of violence and attempts are made to render subjects passive with the biopolitical norms of the government.

As a result, immigrants appear to be the subjects of many types of violence even when they do not seem to have experienced any violence in the transnational migration process. Thus, Western authorities show their so-called loyalty to their narratives by resorting to physical violence rarely. However, it is seen that violence has changed form in the transnational migration process and that immigrants are now being intimidated by a new form of violence. The violence applied here is of a type that can cause immigrants to lose their self-esteem and completely obey the dominant rules and ideas. A decision-making process begins for the immigrant subject because of the violence they are exposed to. Here, the subject must either take a stance to think, live and believe in the way the government wants them to or pretend to be a compliant subject for a while. The subject who pretends creates the necessary sociological conditions for other types of problems to arise.

References

- Ağırdır, B. (2020). Hikâyesini arayan gelecek. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bauman, Z. (2015). Sosyolojik düşünmek. (Trans. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bourdieu, P. & J-C, Passeron (2015). Yeniden üretim: Eğitim sistemine ilişkin bir teorinin ilkeleri (Trans. A. Sümer, L. Ünsaldı, Ö. Akkaya). Ankara: Heretik Yayınları.
- Campbell, C. (2020). Günah keçisi başkalarını suçlamanın tarihi. (Trans. G. Kastamonulu) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Demirci, Z. (2018). Avrupa’da sembolik şiddet ve göçmenler. 4. *Uluslararası Farklı Şiddet Boyutları ve Toplumsal Algı Kongresi*. 16-21
- Engür, M., & Elmacı, T. (2023). The ‘other’in the context of everyday life in Kaurismäki’s Le Havre and The Other Side of Hope. *OPUS Journal of Society Research*, 20(53), 375-384.
- Foucault, M. (2013). Hapishanenin doğuşu. (Trans. M. A. Kılıçbay). Ankara: Metis Yayınları.
- Goffman E. (2020). Damga örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar (Trans. Ş. Geniş, L. Ünsaldı ve S.N. Ağırnaslı) Ankara: Heretik Yayınları.
- İlbuğra, E. U. (2013). Sinemada göçün öteki yüzü: “Bilinmeyen kod, cennet batıda, işte özgür dünya, 40 ve biutiful” filmlerinde illegal göçmen kimlikleri. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 37, 87-106.
- Kalender, A. B. (2019). Göç sineması bağlamında sınıfsal bir değerlendirme Aki Kaurismäki ve mülteci filmler. *Uluslararası Sinema ve Gençlik Kongresi*. 1-16.
- Kundakçı, F. S. (2013). Heteroseksizm ve ötekileştirme eleştirisi. *Liberal Düşünce Dergisi* (71), 65-79.
- Orbay, İ. (2022). Görünmeyene ışık tutmak: Psikolojik şiddet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 267-290.

- Özensel, E. (2020). Farklılıkların bir arada yaşamasında bir sorun alanı olarak ötekinin ötekileştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (43).
- Polat, O. (2016). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 1(22), 15-34.
- Pries, L. (2019). The interplay of organized violence and forced migration: A transnational perspective. *New Migration Patterns in the Americas: Challenges for the 21st Century*, 27-55.
- Tahincioğlu, N. D. (2020). Avrupa'daki sağ popülist partilerin göçmen karşıtı söylemleri üzerine bir değerlendirme. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 282-291.
- Vogt, W. A. (2012). Ruptured journeys, ruptured lives: Central American migration, transnational violence, and hope in southern Mexico. The University of Arizona.
- Vogt, W. A. (2013). Crossing Mexico: Structural violence and the commodification of undocumented Central American migrants. *American Ethnologist*, 40(4), 764-780.
- Winstok, Z., & Sowan-Basheer, W. (2015). Does psychological violence contribute to partner violence research? A historical, conceptual and critical review. *Aggression and Violent Behavior*, 21, 5-16.
- Yardım, M., & Dalkılıç, M. (2018). Nefret söylemi ve ifade özgürlüğü tartışmaları çerçevesinde İslamofobyaya: L'Express dergisi örneği. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 89-109.

YABANCI UYRUKLULARA EĞİTİM VEREN ÖĞRETMENLERİN MANEVİ VE İNSANİ DEĞERLERİ*

Mehmet KAHRAMAN

Bilim Uzmanı

Milli Eğitim Bakanlığı

kahraman44km@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0934-7070>

Muhammet Aykuthan ULUSOY

Dr. Öğr. Üyesi

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

aykuthan.ulusoym@kilis.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0045-3942>

DOI: 10.31834/ortadoguvegoc.1569437

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 17 Ekim/ 17 October 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 2 Aralık / 2 December 2024

Yayın Tarihi / Published: 26 Aralık / 26 December 2024

Yayın Sezonu / Pub Season: Aralık / December

Atıf / Cite: Kahraman, M. ve Ulusoy, M.A. (2024). Yabancı Uyrukululara Eğitim veren Öğretmenlerin Manevi ve İnsani Değerleri. Ortadoğu ve Göç, 14(2). ss. 177-212.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and checked via a plagiarism detector.

* Bu çalışma, Mehmet KAHRAMAN'ın Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nde Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Aykuthan ULUSOY'un danışmanlığında 2024 yılında tamamladığı “Suriyeli öğrencilere eğitim veren sosyal bilgiler öğretmenlerinin manevi ve insani değer eğilimlerinin incelenmesi: Gaziantep örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanarak hazırlanmıştır.

Öz

Bu çalışmanın amacı sınıfında yabancı uyruklu öğrenci bulunan sosyal bilgiler öğretmenlerinin manevi ve insani değerlerinin incelenmesidir. Çalışma özelinde yabancı uyruklu öğrencileri, ülkelerinde meydana gelen iç savaşın ardından Türkiye'ye sığınmış ve geçici koruma statüsünde bulunan Suriye uyruklu öğrenciler temsil etmektedir. Çalışma, tarama yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunu Gaziantep ili Şehitkamil ve Şahinbey ilçesindeki ortaokullarda görev yapan sosyal bilgiler öğretmenleri oluşturmaktadır. Yapılan çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu ve Güneş (2015) tarafından geliştirilen manevi insani değerler ölçeği (MİDÖ) kullanılmıştır. Elde edilen bulguların analizi neticesinde çalışmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetleri ile MİDÖ puanları arasında kadın öğretmenler lehinde anlamlı farklılıklar görülmüştür. Öğretmenlerin muhatap olduğu sınıflardaki yabancı uyruklu öğrenci sayısı arttıkça MİDÖ puanlarında azalma olduğu belirlenmiştir. Lisansüstü eğitim alan, değerler eğitimi ile alakalı kitap okuyan ve değerler eğitimi ile ilgili hizmetiçi eğitim alan öğretmenlerin MİDÖ puanları lisansüstü eğitim almayan, değerler eğitimi kapsamında kitap okumamış olan ve değerler eğitimi ile ilgili hizmetiçi eğitime katılmamış öğretmenlere göre daha yüksektir. Türkiyede mevcut bulunan yabancı uyrukluların ülkelerine gitme ve kalma durumlarına ilişkin kanaatlerle MİDÖ puanları arasında anlamlı farklılıklara rastlanmış, “Yabancı Uyruklular hemen gitsinler” şeklinde kanaat bildiren katılımcıların puanları “Yabancı Uyruklular uygun zamanda gitsinler” diyen katılımcılara göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmüş bu durumun olası nedenleri literatür bağlamında tartışılmıştır. Elde edilen

sonuçlar literatür yardımı ile tartışılmış bunun sonucunda politika yapıcılara, alanda çalışan öğretmenlere ve daha sonra konu ile ilgili çalışma yapmak isteyen araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göç, Suriyeli Öğrenci, Yabancı Uyruklu Öğrenci, Değer, Değerler Eğitimi.

SPIRITUAL AND HUMAN VALUES OF TEACHERS TEACHING FOREIGN NATIONALS

Abstract

The aim of this study is to examine the spiritual and human values of social studies teachers who have foreign students in their classrooms. Foreign students refer to Syrian students. Survey method was used in the research. The study group consists of social studies teachers working in secondary schools in şehitkamil and şahinbey districts in Gaziantep. In the study, the personal information form developed by the researcher and the spiritual human values scale (MİDÖ) developed by Güneş (2015) were used as data collection tools. According to the results of the study, female teachers had higher scores on the MİDÖ than male teachers. As the number of foreign students in the classes increases, the scores on the MİDÖ decrease. Teachers who received postgraduate education, read books related to values education, and received in-service training on values education had higher scores on the MİDÖ. There are significant differences between the teachers' opinions about the foreign nationals' going or staying and the scores of MİDÖ. The scores of the participants who stated that “Foreign nationals should leave immediately” were higher

than the scores of the participants who stated that “Foreign nationals should leave at the appropriate time”. After explaining the results obtained, recommendations were made to policymakers, teachers, and researchers.

Keywords: Migration, Syrian Student, Foreign Student, Value, Values Education.

Giriş

Kıymet hükümlerinin (değerler) insan davranışının ortaya çıkmasında önemli bir faktör olduğu ifade edilebilir. Güngör (2010), insan davranışlarının gerisinde değer olarak ifade edilen bir takım zihni yapıların bulunduğunu ifade ederken insanın bilişsel olarak anılarla, sosyal olarak öğrenmelerle, davranışsal olarak cezadan kaçınıp ödülü arayarak kendi dünyasında oluşturduğu değer sisteminin etkileri ile davranışı ortaya koyduğuna işaret etmiştir. Farabi ise, değer sahibi insanı tanımlarken bilgili ve idrakli olmak üzerinde durmuştur (akt. Karacoşkun, 2013). Bu tanımlama insanın kıymet hükümlerini tecrübeler sayesinde edindiğini ve diğer canlılardan farklı olarak idrak mekanizması sayesinde bilgiyi içselleştirip davranış haline getirdiğini göstermektedir. Gerçekten de durum öyledir. İnsan çeşitli etkilerle kendisine bir sınır çizer ve bu sınır onun kıymet hükümlerini kapsamaktadır. İçinde bulunduğu toplumun kıymetleri ile kendi oluşturduğu kıymetler uyum gösterirse hayatını mutlu bir şekilde devam eder. Toplumun kıymetleri ile kendisinin kıymetleri arasındaki muhtemel uyumsuzluk ise problem yaşamaya açık alanlar oluşturabilir. Uyum olarak ifade edilen bu kavram, çatışmalar ortaya çıksa bile bu çatışmalarla birlikte yaşayabilme becerisini muhtevasında barındırmaktadır. Bununla birlikte değerlerin bireyin içinde yaşadığı toplumun

değerlerini yansıttığı da göz ardı edilmemelidir (Hökelekli, 2013). Meselenin bu denli girift oluşu, değerlerin önemini gözler önüne serer. İnsan, etkilenen ve etkileyen bir varlıktır. Onun birtakım değerlere sahip olması, sahip olduğu bu değerlerin toplumun normları ile uygunluk göstermesi halinde medeniyetin oluşmasında insanın etkisini akıllara getireceği ifade edilebilir. Milletlerin insanlardan müteşekkil topluluklar olması münasebetiyle de insanların değer mekanizmalarının millet oluşumunda etki ettiği ifade edilebilir.

İnsanın kıymet hükümlerini oluştururken maneviyatından, kendisine ve diğer kimselere sevgi ve saygısından, çevresinde olup bitenlere karşı duyarlılığından etkilenmektedir. Maneviyat olarak ifade edilen kavram, insanın kendinin üstünde bir gücün varlığına inanması ve hayatını bu güç önünde sebil etmesi olarak ifade edilebilir. Nitekim her birey bir şeyler elde etmek için yaşar. Bireyin elde etmek için çaba sarf ettiği ve davranışlarını elde etmek istediği şey için ortaya koyduğu durumlar o bireyin maneviyatını oluşturmaktadır. “Neyi en çok seviyorsanız tanrınız odur” genel kabulü, insanların manevi değerleri olduğuna işaret etmektedir. İnsan, elde etmek istediği şeyi ülkü edinir ve davranışlarını bu çerçevede şekillendirir. Yapılan bir araştırmada insanın yaşamına yön veren başlıca değerlerin manevi değerler olduğu

ifade edilmektedir (Yazar, 2016). Literatür incelendiğinde manevi değerin dini değerle karıştırılması gibi bir durum söz konusudur. Dini değerler manevi değer kapsamına girerken her manevi değer dini değer değildir. Literatürde manevi değerlerin sorumluluğu arttırdığı (Özdem vd., 2020) çok kültürlülük, demokratik vatandaşlık ve insan haklarına ilişkin tutumların oluşumunda önemli faktörlerden olduğu ifade edilmektedir. (Ünal ve Kartopu, 2022). Bütün insanlığı ilgilendiren değerlerin de olduğu söylenebilir. Misalen ahlaklı olmak değeri, kadim geleneklerden tutun da vahye dayalı dinlere kadar bütün sistemlerde önemli görülmüş ve kazanılması gereken bir haslet olduğu bilinmektedir. Yıldız'ın (2017) yaptığı çalışmada, değerler eğitimi grup rehberliğinin üniversite öğrencilerinin ahlaki gelişim düzeylerini anlamlı bir biçimde arttırdığının ifade edilmesi ise insani değer kazandırmanın ahlaki olumlu olarak etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu sonuca ek olarak insani değerlerin siber zorbalığı (Peker ve İskender, 2015) ve teknoloji kullanımını azalttığı (Erses ve Müezzın, 2018), öz yeterliliği (Yılmaz vd. 2022), dostluk ve çocuk sevmeye düzeylerini arttırdığı (Gadan ve Küçükali, 2018) ifade edilmektedir.

Göç meselesinin çağdaş dünyada önemli bir sorun alanı olduğu ve bu nedenle bilimsel araştırmaların konusu içerisine girdiği ifade edilmektedir (Güloğlu, 2021). Bu durum son

yıllarda daha fazla gündem haline gelmiştir. Ülkemizde mevcut bulunan yabancı uyruklu kimselerin hayatın birçok noktasında fark edilir bir halde olduğu görölmektedir. Bu durum hem göç eden kimseleri hem de yerel unsurları etkilemektedir. Göç eden kimselerin sayılarının azımsanmayacak derece fazla oluşu, göçün üzerinden uzun zaman geçmiş olması, göçle ilgili istihdam politikalarının millet üzerindeki olumlu/olumsuz etkileri konu hakkındaki merakı artırdığına işaret olabilir. Göç gerçeğinin ön planda olduğu illerden biri de Gaziantep'tir. Nitekim yabancı uyruklu kimselerin yaşadığı şehirlerarasında ikinci sırada Gaziantep'in olduğu (430.129) sınır bölgesine yakınlık ve sanayinin gelişmişliği sayesinde ekonomik fırsatlar ve iş imkânları sunduğu bu sebeple fazlaca göç aldığı ifade edilmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2023). Bu sıklık istihdamdan barınmaya, alt yapıdan ulaşım, sağlıktan eğitime kadar, birçok alanda olumlu ya da olumsuz etkisini gösterebilir. Efe vd. (2022) yaptıkları çalışmada göçün bahsi geçen konu alanları üzerinde olumlu ya/ya da olumsuz etkileri olduğunu ifade etmektedir. Eğitim yoluyla elde edilen kazanımların nesilden nesle aktarılması, millete ait hasletlerin öğretilmesi yani eğitimin geleceği etkilemesi durumu münasebetiyle bu alanların arasından eğitim meselesinin daha ön planda olması beklenmektedir. Araştırmaya esas konular insanın değer

sistemi, göç, kültür, millet ve davranış değişimi olunca eğitim ortamlarının bu konular ile ilişkisi araştırma mecrasını eğitim faaliyetlerine daha fazla çekmektedir. Nitekim eğitimin, bahsi geçen durumlar üzerinde yürütölen faaliyetler olduğu ifade edilebilir. Göç konusu değerler ve eğitim kapsamında değerlendirildiğinde öğretmenlerin manevi ve insani değerlerinin ne düzeyde olduğu daha fazla önem taşıır hale gelmektedir. Nitekim değerlerin aktarımı ve davranışlara kazandırılması aile, toplum ve eğitim üçgeninde sürdürölmektedir. Göç sonucunda farklı kültürlerin bir arada olması değerlerin davranışları şekillendirmesi sayesinde sürmektedir. Asar vd. (2022), değerler eğitimi uygulamalarının öğrenciler üzerinde kişisel gelişimlerine katkı sağlama, çevreye karşı hoşgörölü olma, ahlaki duyarlılığı artırma gibi birçok olumlu etkisinin olduğunu ifade ettikleri görölmektedir. Türkiye yüzyılı maarif modeli ile birlikte değerlerin aktarımı her ne kadar bütün alanları ilgilendirse sistemli biçimde verilmesi sosyal bilgiler dersi ile sürdürölmektedir. Bu meselenin ayırıcı hususu sosyal bilgiler dersindeki öğrenme alanlarının bir arada yaşamak ve ortak mirasa yani kültüre duyarlı olmaktan kaynaklandığı ifade edilebilir. Nitekim bu durum yeni öğretim programında öğrencilerin kendilerini, toplumu, çevreyi ve geçmişi keşfederek anlamalarını sağlamak şeklinde ifade edilmiştir

(MEB, 2024). Bu vesile ile Sosyal bilgiler dersi de, toplum içerikli bir ders olması ve değerlerin aktarılması bakımından önemli bir yere sahiptir (Kan, 2010)

Yapılan çalışma ile sınıfında yabancı uyruklu öğrenci bulunan sosyal bilgiler öğretmenlerinin manevi ve insani değerleri incelenmiştir. Bu genel amaç çerçevesinde bazı alt problemler ortaya çıkmaktadır. Bunlar,

- 1- Öğretmenlerin cinsiyetleri ile manevi ve insani değer eğilimleri arasında farklılık var mıdır?
- 2- Muhatap olunan sınıflardaki mevcut yabancı uyruklu öğrenci sayısı ile öğretmenlerin manevi ve insani değer eğilimleri arasında farklılık var mıdır?
- 3- Öğretmenlerin lisansüstü eğitim yapma durumlarına göre manevi ve insani değer eğilimleri arasında farklılık var mıdır?
- 4- Öğretmenlerin değerler eğitimi kapsamında kitap okumuş olma durumuna göre manevi ve insani değer eğilimleri arasında farklılık var mıdır?
- 5- Öğretmenlerin değerler eğitimi kapsamında hizmetçi eğitim alıp almama durumuna göre manevi ve insani değer eğilimleri arasında farklılık var mıdır?

6- Öğretmenlerin uyruklu kimselerin ülkelerine geri dönme durumları hakkındaki kanaatleri ile manevi ve insani değer eğilimleri arasında farklılık var mıdır?

Yöntem

Yapılan çalışma nicel araştırma yöntemi kullanılarak tasarlanmıştır. Nicel araştırmalar, gerçekliği araştırmacıdan bağımsız olarak gören, kendi dışında olan gerçekliğin nesnel olarak gözlenip ölçülüp analiz edilebileceğine kabul eden araştırma türüdür (Büyüköztürk vd., 2022).

Araştırma Modeli

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin değerleri kazandırılması kapsamındaki önemli rollerinden hareketle hali hazırdaki değer sistemlerinin ne durumda olduğu önem kazanmaktadır. Bu sebeple sosyal bilgiler öğretmenlerinin manevi ve insani değerlerinin incelenmesi amacıyla yapılan çalışma, tarama araştırması yöntemi kullanılarak modellenmiştir. Tarama araştırmaları bir konuya ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşlerinin ya da ilgi, beceri, yetenek, tutum vb. özelliklerinin belirlendiği genellikle diğer araştırmalara görece daha büyük örneklem üzerinde yapılan (Büyüköztürk vd., 2022), olayı olduğu gibi araştırmaya ve var olan durumu belirlemeye çalışan araştırmalardır (Tanrıoğen, 2009). Bu modelin tercih

edilmesindeki amaç, manevi ve insani değerlerin sosyal bilgiler öğretmenlerinde ne düzeyde olduğunun belirlenmesidir.

Çalışma Grubu

Yapılan çalışmada çalışma grubunun belirlenmesi için Milli Eğitim Bakanlığı istatistiklerinden hareket edilmiştir. Bu amaçla <https://mebbis.meb.gov.tr/kurumlistesi.aspx> adresindeki veriler kullanılmıştır. Bahsi geçen verilere göre Gaziantep ili Şehitkamil ve Şahinbey ilçesinde 293 ortaokul olduğu ifade belirtilmektedir. Ek olarak Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sayısının tespiti için İl Milli Eğitim Müdürlüğünden 815 öğretmenin istihdam edildiğine ilişkin bilgi alınmıştır. Bu iki veriden hareketle Cohen ve arkadaşlarının (2018) örneklem büyüklüğü hesaplama tablosu kullanılmış %95 güven aralığı kullanılmak suretiyle asgari ulaşılması gereken okul sayısının 168, örneklem sayısının 269 olması gerektiğine karar verilmiş çalışma sonucunda evrenin %43'üne ulaşılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Görev Yaptığı İlçe

	N	%
Görev Yaptığı İlçe	Şahinbey	163 46,8
	Şehitkamil	81 53,2
Total	348	100

Katılımcıların görev yaptığı ilçe dağılımları incelendiğinde %46,8'inin Şahinbey ilçesinde, %53,2'sinin Şehitkamil ilçesinde görev yaptığı görülmektedir. Dağılımın birbirine yakın olması iki merkez ilçesi bulunan Gaziantep ilinin birbirine yakın düzeyde temsil edildiğini göstermektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyetleri

	N	%	
Cinsiyet	Erkek	196	56,3
	Kadın	152	43,7
	Total	348	100

Katılımcıların cinsiyetleri incelendiğinde %56,3'ünün erkek, 43,7'sinin kadın olduğu görülmektedir. Sonuçlar her iki cinsin birbirine yakın düzeyde temsil edildiğini göstermektedir.

Tablo 3. Katılımcıların Muhatap Oldukları Sınıflardaki Yabancı Uyruklu Öğrenci Mevcudu

	N	%	
Mevcut	0-50	173	49,7
	51-100	81	23,3
	100'den Fazla	94	27,0
	Total	348	100

Katılımcıların muhatap oldukları sınıflardaki yabancı uyruklu öğrenci mevcudu incelendiğinde %49,7'sinin sınıfında 0-50

arasında, %23,3'ünün sınıfında 51-100 arasında yabancı uyruklu öğrenci bulunduğu görülmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Lisansüstü Eğitim Yapma Durumu

		N	%
Lisansüstü Eğitim	Lisansüstü Eğitim Yaptı	58	16,7
	Lisansüstü Eğitim Yapmadı	290	83,3
	Total	348	100

Katılımcıların lisansüstü eğitim yapma durumları incelendiğinde %16,7'sinin lisansüstü eğitim yaptığı, buna karşın %83,3'ünün lisansüstü eğitim yapmadığı görülmektedir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin büyük bir kısmı bir üst öğretim basamağını görmemiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Değerler Eğitimi ile İlgili Kitap Okuma Durumu

		N	%
Değerler Eğitimi	Okudum	253	72,7
Kitap Okuma Durumu	Okumadım	95	27,3
	Total	348	100

Katılımcıların değerler eğitimi ile ilgili kitap okuma durumları incelendiğinde %72,7'sinin konu ile ilgili kitap okuduğu buna karşın %27,3'ünün değerler eğitimi kapsamında bir kitap okumadığı görülmektedir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin

büyük bir kısmı değerler eğitimi kapsamında bir kitap okumuştur.

Tablo 6. Katılımcıların Değerler Eğitimi ile İlgili Hizmetiçi Eğitime Katılma Durumu

	N	%	
Değerler Eğitimi	Katıldım	274	78,8
	Katılmadım	74	21,2
Hizmetiçi	Total	348	100

Katılımcıların değerler eğitimi kapsamında hizmetiçi eğitim alma durumları incelendiğinde %78,8'inin konu ile ilgili hizmetiçi eğitim aldığı buna karşın %21,2'sinin değerler eğitimi kapsamında hizmetiçi eğitim almadığı görülmektedir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin büyük bir kısmı değerler eğitimi kapsamında hizmetiçi eğitime katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların demografik durumlarının ve yabancı uyruklu kimselerin ülkelerine geri dönme durumları hakkındaki kanaatlerinin belirlenmesi amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Bu kapsamda görev yaptıkları ilçe, cinsiyetleri, muhatap oldukları sınıflarda bulunan yabancı uyruklu öğrenci sayısı, lisansüstü eğitim yapma durumları, değerler eğitimi ile ilgili kitap okuma

durumları ve yabancı uyruklarının ülkelerine geri dönme durumları hakkındaki görüşleri ile ilgili bilgi toplanmıştır.

Manevi İnsani Değerler Ölçeği

Manevi ve insani değerler ölçeği Güneş (2015) tarafından geliştirilmiştir. 23 maddesi ve 4 alt boyutu bulunan ölçeğin ters maddesi bulunmamaktadır. Manevi değerler, sevgi, duyarlılık ve saygı alt boyutlarının bulunduğu ölçeğin puanlaması, alt boyutların kendi içinde veya bütün maddelerden elde edilen puanların toplanması şekliyle yapılmaktadır. Her bir alt boyuttan veya ölçeğin toplamından alınan puanlar yükseldikçe ölçülmek istenen özelliğe ait puanların yükseldiği ifade edilmektedir. Ölçek geliştirilme aşamasında Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları manevi değerler için 0,86, sevgi için 0,73, duyarlılık için 0,70 ve saygı için 0,65, ölçeğin tamamı için 0,84 olarak bulunmuştur.

Bulgular

Tablo 7. Katılımcıların Cinsiyetleri ile Manevi İnsani Değer Puanları Arasındaki Farklılıklar

		N	X	t	df	p
Manevi Değerler	Erkek	196	50,1888	-	346	,224
	Kadın	152	51,4605	1,218		
Sevgi	Erkek	196	14,1020	-	346	,047
	Kadın	152	14,4342	1,992		
Duyarlılık	Erkek	196	23,2041	-	346	,044
	Kadın	152	23,7632	2,023		
Saygı	Erkek	196	17,0408	-	346	,586
	Kadın	152	17,2237	-,545		
Toplam	Erkek	196	104,5357	-	346	,115
	Kadın	152	106,8816	1,579		

Cinsiyet değişkeni ile MİDÖ puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız değişkenler için t testi yapılmış olup yapılan analiz neticesinde MİDÖ'nün sevgi alt boyutunda kadın katılımcılar lehinde anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Kadın katılımcıların sevgi puanları erkek katılımcılara nazaran anlamlı biçimde daha yüksektir.

Tablo 8. Öğrenci Mevcudu ile Manevi İnsani Değer Puanları Arasındaki Farklılıklar

		df	F	p	Post Hoc
Manevi Değerler	Grupiçi	2			
	Gruplararası	345	3,702	,026	1<2,3
	Toplam	347			
Sevgi	Grupiçi	2			
	Gruplararası	345	8,980	,000	1<2,3
	Toplam	347			
Duyarlılık	Grupiçi	2			
	Gruplararası	345	10,028	,000	1<2,3
	Toplam	347			
Saygı	Grupiçi	2			
	Gruplararası	345	3,185	,043	1<2
	Toplam	347			
MİDÖ Toplam	Grupiçi	2			
	Gruplararası	345	7,196	,001	1<2,3
	Toplam	347			

Katılımcıların muhatap oldukları yabancı uyruklu öğrenci mevcudu ile MİDÖ puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla varyans analizi testi yapılmış olup hem alt boyutlar hem de ölçek toplam puanı bakımından anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Ortaya çıkan farklılığın hangi

gruplar arasında olduğunu belirlemek için LSD analizleri yapılmış (Post Hoc) muhatap olduğu sınıflarda 0 ile 50 arasında yabancı uyruklu öğrenci bulunan öğretmenlerin MİDÖ puanlarının anlamlı olarak diğer gruplardan daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu duruma ek olarak muhatap olduğu sınıflarda 51 ile 100 arasında yabancı uyruklu öğrenci bulunan öğretmenlerin MİDÖ puanları da sınıflarda 100'den fazla arasında yabancı uyruklu öğrenci bulunan öğretmenlerden daha düşüktür.

Tablo 9. Lisansüstü Eğitim Alma Durumu ile Manevi İnsani Değer Puanları Arasındaki Farklılıklar

	N	X	t	df	p
Lisansüstü					
Eğitim	132	14,4848			
Sevgi			2,251	346	,025
Yaptı					
Lisansüstü					
Eğitim	216	14,1019			
Yapmadı					

Katılımcıların lisansüstü eğitim alma durumu ile MİDÖ puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız değişkenler için t testi yapılmış olup yapılan analiz neticesinde MİDÖ'nün sevgi alt boyutunda lisansüstü eğitim alan katılımcılar lehinde anlamlı farklılıklar olduğu

belirlenmiştir. Lisansüstü eğitim alan katılımcıların sevgi puanları lisansüstü eğitim almayan katılımcılara nazaran anlamlı biçimde daha yüksektir.

Tablo 10. Değerler Eğitimi Kapsamında Kitap Okumuş Olma Durumu ile Manevi İnsani Değer Puanları Arasındaki Farklılıklar

		N	X	t	df	p
Manevi Değerler	Evet					
	Okudum	253	52,1858	4,675	346	,000
	Hayır					
	Okumadım	95	46,9053			
Sevgi	Evet					
	Okudum	253	14,4190	3,429	346	,000
	Hayır					
	Okumadım	95	13,7895			
Duyarlılık	Evet					
	Okudum	253	23,6798	2,770	346	,000
	Hayır					
	Okumadım	95	22,8316			
Saygı	Evet					
	Okudum	253	17,3953	2,720	346	,000
	Hayır					
	Okumadım	95	16,3895			
Toplam	Evet					
	Okudum	253	107,6798	4,833	346	,000
	Hayır					
	Okumadım	95	99,9158			

Katılımcıların değerler eğitimi kapsamında kitap okumuş olma durumları ile MİDÖ puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız değişkenler için t testi yapılmış olup hem alt boyutlar hem de ölçek toplam puanı bakımından anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Ortalamalar incelendiğinde değerler eğitimi kapsamında kitap okuduğunu ifade eden katılımcıların MİDÖ puanlarının bütün alt boyutlarda ve ölçek toplam puanında daha yüksek olduğu görölmektedir.

Tablo 11. Hizmetiçi Eğitime Katılma Durumu ile Manevi İnsani Değer Puanları Arasındaki Farklılıklar

		N	X	t	df	p
Manevi Değerler	Evet	274	52,2445	5,832	346	,000
	Katıldım					
	Hayır	74	45,1892			
	Katılmadım					
Sevgi	Evet	274	14,5620	7,920	346	,000
	Katıldım					
	Hayır	74	13,0811			
	Katılmadım					
Duyarlılık	Evet	274	23,9307	7,220	346	,000
	Katıldım					
	Hayır	74	21,6622			
	Katılmadım					
Saygı	Evet	274	17,5438	5,069	346	,000
	Katıldım					
	Hayır	74	15,5541			
	Katılmadım					
Toplam	Evet	274	108,2810	7,657	346	,000
	Katıldım					
	Hayır	74	95,4865			
	Katılmadım					

Katılımcıların değerler eğitimi ile ilgili hizmetiçi eğitime katılma durumları ile MİDÖ puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız değişkenler için

t testi yapılmış olup hem alt boyutlar hem de ölçek toplam puanı bakımından anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Ortalamalar incelendiğinde değerler eğitimi ile ilgili hizmetiçi eğitime katıldığını ifade eden katılımcıların MiDÖ puanlarının bütün alt boyutlarda ve ölçek toplam puanında daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 12. Yabancı Uyrukluların Ülkelerine Geri Dönme Durumlarıyla İlgili Görüşler ile Manevi İnsani Değer Puanları Arasındaki Farklılıklar

		N	X	t	df	p
Manevi Değerler	Hemen gitsinler	234	53,0214	6,117	314	,000
	Uygun zamanda gitsinler	82	46,4268			
Sevgi	Hemen gitsinler	234	14,5940	6,039	314	,000
	Uygun zamanda gitsinler	82	13,4512			
Duyarlılık	Hemen gitsinler	234	23,9872	5,417	314	,000
	Uygun zamanda gitsinler	82	22,2927			
Saygı	Hemen gitsinler	234	17,6154	3,773	314	,000
	Uygun zamanda gitsinler	82	16,1585			
Toplam	Hemen gitsinler	234	109,2179	6,856	314	,000
	Uygun zamanda gitsinler	82	98,3293			

*Sorulan sorudaki “Yabancı uyruklular gidip gitmemeye kendileri karar vermeli (9), Hiçbir cümleye katılmıyorum (20),

Gitmelerine gerek yok (3)” seçenekleri uygun dağılıma izin vermeyeceğinden hareketle veri setinden çıkarılmıştır.

Katılımcıların yabancı uyruklu kimselerin ülkelerine geri dönme durumları hakkındaki görüşleri ile MİDÖ puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız değişkenler için t testi yapılmış olup hem alt boyutlar hem de ölçek toplam puanı bakımından anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Ortalamalar incelendiğinde yabancı uyrukluların hemen gitmeleri gerektiğini düşünen katılımcıların MİDÖ puanlarının bütün alt boyutlarda ve ölçek toplam puanında daha yüksek olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetleri ile MİDÖ sevgi puanları arasında anlamlı farklılığa rastlanmıştır. Ortalamalar incelendiğinde kadın katılımcıların puan ortalamalarının erkek katılımcılara nazaran daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durumun kadınların anaç yapısından kaynaklandığını akıllara getirmektedir. Başçı (2012) ve Can (2008) değerler eğitime ilişkin öğretmenler görüşlerini araştırdıkları çalışmalarında kadınların lehine anlamlı farklılıklar olduğunu ifade etmektedir. Bahsi geçen çalışma sonuçlarına göre kadınların erkeklere nazaran değer eğitime daha yatkın olduğu sonucu

çıkmaktadır. Kadınların aileye ve sosyal çevreye karşı daha duyarlı olmaları şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmaya katılan öğretmenlerin muhatap oldukları sınıflarda yabancı uyruklu öğrenci sayısı ile MİDÖ puanları arasında anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Elde edilen anlamlı farklılıkların MİDÖ'nün bütün alt boyutlarında ve ölçek toplam puanında olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin muhatap oldukları sınıflarda yabancı uyruklu öğrenci sayısı arttıkça MİDÖ puanlarından azalma olduğu belirlenmiştir. Bu durumun öğrenci sayısının artmasına bağlı olarak sabır gösterme davranışının azalmasından kaynaklandığını düşündürmektedir. Bu duruma ek olarak bir sınıfta yabancı uyruklu öğrenci sayısının artmasının uyum ve iletişim problemlerinin artmasına da işaret edebileceği ifade edilebilir. Bulut vd. (2018) yaptıkları çalışmada eğitim öğretim kapsamında karşılaşılan problemler arasında iletişimle alakalı meseleler de olduğu ifade edilmektedir. Özenç ve Saat (2019) bu duruma benzer bir şekilde yabancı uyruklu öğrencilerin de bulunduğu bir sınıf ortamında dil problemlerinin olmasının sınıf içi iletişimi olumsuz yönde etkileyebileceğini ifade etmektedir. Aykırı (2017) ile Uzun ve Bütün (2016) yaptıkları çalışmalarda yabancı uyruklu öğrencilerin uyum problemlerini aşmaları için dil probleminin ortadan kaldırılması gerektiğini belirtmektedir. Literatürde ortaya konan bu durumlar yapılan

çalışmanın sonuçları hakkında fikir verebilir. Nitekim sadece yabancı uyruklu öğrenci olarak belirtilmese bile sınıf mevcudunun artması eğitim öğretim faaliyetlerinin kalitesini etkileyecektir. Bu durum yabancı uyruklu öğrenciler kapsamında yaşanması muhtemel problemlerle birleştğinde değer algısındaki düşüşü açıklar niteliktedir.

Öğretmenlerin lisans üstü eğitim alma durumları ile MİDÖ sevgi puanları arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Lisansüstü eğitim alanların sevgi puanları lisansüstü eğitim almayanlara göre daha yüksektir. Elde edilen bu sonuç, yükseköğretim kurumlarının öğretmenlerin alan gelişimlerini desteklemek ve onları uzman hale getirmek için ortaya koyduğu gayretlerin olumlu katkılar sağladığını düşündürmektedir. Nitekim Baş (2013) yaptığı çalışmada, öğretmenlerin lisansüstü eğitimden beklentilerini ifade ederken kişisel faydaların önemi üzerinde durmaktadır. Alabaş vd. (2012) ise, öğretmenlerin lisansüstü eğitim alma durumlarının kişisel gelişimi etkileyen bir faktör olduğunu belirtmiştir.

Çalışmaya katılan öğretmenlerin değerler eğitimi ile ilgili kitap okumuş olma durumları ile MİDÖ puanları arasında bütün alt boyutlar ve ölçek toplam puanı kapsamında anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Değerler eğitime ile ilgili kitap okuyan öğretmenlerin puanları bu konu hakkında kitap okumayan

öğretmenlerin puanlarından daha yüksektir. Kitap okumanın entelektüel bir etkinlik olduğundan hareketle bilgi sahibi olanların farkındalıklarının bilgi sahibi olmayanlara göre daha yüksek olması beklenmektedir. Şahiner (2005) yaptığı çalışmada öğretmenlerin okuma alışkanlıklarını araştırmıştır. Elde ettiği sonuçlar arasında sosyal bilgiler öğretmenlerinin diğer branş öğretmenlerine nazaran daha fazla kitap okuduklarını bulunmaktadır. Çalışmanın sosyal bilgiler öğretmenleri üzerinde yürütülmesinden hareketle bu bulgunun değerli olduğu düşünülmektedir. Çetin vd. (2021) düzenli kitap okuma alışkanlığının mesleki anlamda kazanım sağlayacağını ifade etmektedirler. Pala (2019) ise kitap okuma alışkanlığı olan öğretmenlerin öğrenci, okul yönetimi ile olan ilişkisi ve dünya ile ülke meselelerine olan ilgilerinin daha fazla olduğunu ifade etmektedir. Bütün bu araştırmalar kitap okuma davranışının entelektüel birikime dolayısıyla değer eğilimlerine katkı sağladığını ortaya koyar nitelikte olduğu akıllara getirmektedir.

Öğretmenlerin hizmetiçi eğitime katılma durumları ile MİDÖ puanları arasında bütün alt boyutlar ve ölçek toplam puanı kapsamında anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Hizmetiçi eğitime katılan öğretmenlerin puanları hizmetiçi eğitime katılmayan öğretmenlerden daha yüksektir. Bu durum Milli Eğitim Bakanlığı'nın öğretmenlerin kişisel ve mesleki

gelişimlerini arttırmak amacıyla düzenlediği eğitimlerin öğretmenler üzerinde olumlu etkiler sağladığını göstermektedir. Literatürde hizmetiçi eğitimle alakalı çalışmalara rastlamak mümkündür. Nartgün (2006) öğretmenlerin hizmetiçi eğitim programlarının gerekli ve yararlı olduğunu öğretmenlerin program bitiminde kendilerini gelişmiş hissettiklerini belirtmektedir. Kara (2017) ise yaptığı çalışmada, değer eğitime ilişkin görüşlerle değerler eğitime yönelik hizmetiçi eğitime katılma durumu arasında anlamlı farklılıklar olduğunu ifade etmektedir.

Yapılan çalışmada yabancı uyrukluların ülkelerine gitme ve Türkiye’de kalmaya devam etme durumları ile ilgili öğretmen kanaatlerine başvurulmuştur. “Hemen gitsinler” ve “Uygun zamanda gitsinler” yönündeki kanaatlerle MİDÖ puanları arasında bütün alt boyutlar ve ölçek toplam puanı kapsamında anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Ortalamalar incelendiğinde “Hemen gitsinler” şeklinde kanaat bildiren katılımcıların puanları “Uygun zamanda gitsinler” diyen katılımcılara göre daha yüksektir. Manevi ve insani değeri yüksek olan kimselerin daha insancıl ve daha hoşgörölü olacaklarından hareketle katılımcıların hem MİDÖ puanlarının yüksek oluşu hem de “Hemen gitsinler” kanaatinin mevcut oluşu araştırmanın en ilginç sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elde edilen bu bulgu, tezat bir görüntü verse de istihdam meselesine yönelik bir serzeniş olarak ifade edilebilir. Nitekim yabancı uyruklu barındırma oranları konu hakkında açıklama getirecektir. Çalışmanın yapıldığı ilin Türkiye’de barındırılan yabancı uyruklu nüfus bakımından ikinci sırada oluşunun bu durumu tetiklediği düşünülmektedir. Yabancı uyruklu kimselerin en yoğun yaşadığı şehir 530.758 kişilik nüfusla İstanbul’dur. İstanbul’u 430.129 yabancı uyruklu nüfusu ile Gaziantep ili izlemektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü., 2023).

Çakmak (2018) yaptığı çalışmasında, okul yöneticilerinin okullarda yabancı uyruklu öğrenci oranının yüksek olmasını sorun olarak gördüklerini belirtmiştir. Öğrencilerin yoğunluğu, sınıf mevcutlarının artmasına ve kaynaklardan öğrenci payına düşen payın azalmasına yol açacağı düşünülebilir. Kalabalık bir yöneliş şehirdeki barınma problemlerini, fiyatların dengesizliğini ve iş bulma meselelerini etkileyecektir. Ortaya çıkan bu durum katılımcıların istihdam yönetimine yönelik bir eleştirisi olarak düşünülebilir. Erdem (2017), öğretmenlerin dil problemi yüzünden iletişim kurmakta zorlandığı ifade etmektedir. Bahsi geçen bu zorluklar öğretmenlerin değerlerini bir kenara koymasına neden olmuş olabileceği düşünülmektedir.

Maltaş (2021), yabancı uyruklu öğrencilerin dil problemi yaşadıkları ve bu nedenle derslere aktif katılım sağlayamadıklarını ifade etmiştir. Bu durumun öğretmen sabrını zorladığı ve ülkelerine geri dönme durumları hakkındaki kanaatlerini etkilediği düşünülebilir. Şensin (2016) sınıf öğretmenlerinin genel olarak yabancı uyruklu çocukların eğitim sistemimize dahil edilmesi konusunda olumsuz görüş bildirdiği ifade etmektedir. Elde edilen bu bulgu yabancı uyruklulara yönelik olumsuz algı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsedilen olumsuz algının öğretmenlerin kanaatlerini etkilemiş olduğu düşünülmektedir. Bu duruma ek olarak Efe vd. (2023) göç etmiş yabancı uyruklu bireylerin uyum düzeylerini ve sorunlarını anlamanın akademik alanda gözden kaçırılan bir husus olduğunu ifade etmektedir.

Cin (2018) yabancı uyruklu öğrencilerle psikolojik sağlık arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada öğretmenlerin yarısının sınıflarındaki yabancı uyruklu öğrencilerle sorunlar yaşadığı tabiatıyla psikolojik sağlamlığın düştüğünü ifade etmektedir. Bahsi geçen çalışmanın bulguları ile yapılan çalışmadan edilen bulgunun örtüştüğü ifade edilebilir. Psikolojik sağlamlığın düşük seyretmesi değer sistemi ne olursa olsun şahsiyetin korunması ve ruhsal uyumun sağlanması için kendini korumaya almış yabancı uyrukluların

ülkelerine geri dönme durumları hakkındaki kanaatler “Hemen gitsinler” yönünde kendini göstermiştir.

Yabancı uyruklu kimselerin ülkelerine hemen dönmesi gerektiği hakkındaki kanaatlerin yüksek oluşu, milli hassasiyetlerin insanların hayatlarında manevi ve insani değerlerin önünde seyrediyor olma ihtimaline ilişkin bir nedenden kaynaklanabileceğini düşündürmektedir. Güloğlu ve Yaşar (2023) göçün toplumsal dönüşümün temel dinamiklerinden olduğu belirtmektedir. Bu çerçevede yoğun bir yabancı uyruklu istihdamının bireylerin milli hassasiyetlerinin tetiklenmesine yol açabileceği düşünülmektedir.

Yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgular ve literatürde yapılan araştırmalar neticesinde bazı önerilerde bulunulabilir.

- Politika yapıcılar sınıf mevcutlarını yabancı uyruklu öğrenciler bakımından tekrardan düzenlemeli ve bu duruma yönelik önlemler almalıdır.
- Politika yapıcılar lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin değer puanlarının daha yüksek olmasından hareketle bu durumu teşvik edecek mekanizmalar kurmalıdır.
- Öğretmenler kitap okumanın değer sistemine yaptığı katkıdan hareketle öğrencilerini kitap okumaya daha fazla teşvik etmelidir.

- Politika yapıcılar hizmetiçi eğitimin değer puanlarını artırmasından hareketle işlevsel hizmetiçi eğitim faaliyetlerini daha fazla düzenlemelidir.
- Bundan sonra yapılacak çalışmaların farklı branşlar üzerinde yapılması meselenin genelleştirilmesine ve daha sağlam kanaatler oluşturulmasına neden olabilir.

Kaynakça

- Alabaş, R., Kamer, T., & Polat, Ü. (2012). Öğretmenlerin kariyer gelişimlerinde lisansüstü eğitim: Tercih sebepleri ve süreçte karşılaştıkları zorluklar. *E-International Journal of Education And Research*, 3(4), 89-107.
- Aykırı, K. (2017). Sınıf öğretmenlerinin sınıflarındaki Suriyeli öğrencilerin eğitim durumlarına ilişkin görüşleri. *Turkish Journal of Primary Education*, 2, 44-56.
- Baş, G. (2013). Öğretmenlerin lisansüstü eğitimden beklentileri: nitel bir araştırma (Niğde ili örneği). *Yükseköğretim Dergisi*, 3(2), 61-69.
- Başçı. Z. (2012). *Beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde değer eğitiminin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Bulut, S., Kanat Soysal, Ö., ve Gülçiçek, D. (2018). Suriyeli öğrencilerin Türkçe öğretmeni olmak: Suriyeli öğrencilerin eğitiminde karşılaşılan sorunlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(2), 1210-1238.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, E. A., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2022). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (33. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, Ö. (2008). *Dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi uygulamalarına*

- ilişkin görüşleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi.*
- Cin, G. (2018). *Suriyeli Öğrencilere Eğitim Veren Sınıf Öğretmenlerinin Yaşadıkları Sorunlar ve Psikolojik Sağlamlılık Düzeyi: Adana İli Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi.*
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2018). *Research methods in education. Routledge.*
- Çakmak, Ö. (2018). *Okul Yöneticilerinin Gözüyle Suriyeli Öğrencilerin Eğitiminde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Kilis Örneği). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi.*
- Çetin, M., Dündar, M., Tugay, R.ve Yalçın, H. (2021). Okul yöneticilerinin kitap okuma alışkanlığına ilişkin görüşleri. *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 90-105.
- Efe, İ., Dalkılıç, M. M., ve Avar, Y. (2023). Academic integration of Kilis 7 Aralık university's international students into the higher education system. *Külliyeye*, 4(1), 86-98.
- Efe, İ., Ülker, O., ve Dalkılıç, M. M. (2022). Zorunlu göçün 10. yılında Kilis'teki geçici koruma altındaki Suriyeliler. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 71-97.
- Erdem, C. (2017). Sınıfında mülteci öğrenci bulunan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları öğretimsel sorunlar ve çözüme dair önerileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 26-42.
- Erses, T. ve Müezzini, E. (2018). İnsani değerler psiko-eğitim programının ergenlerde internet kullanımına etkisi. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(7), 313-326.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2023). *Geçici Koruma. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.*
- Güloğlu, M. F. (2021). Nitel desenli göç araştırmalarında yöntem sorunları. *Ortadoğu ve Göç*, 11(2), 292-331. <https://doi.org/10.31834/ortadoguvegoc.1015073>

- Güloğlu, M. F., Yaşar, R. (2023). Suriyeli mülteci ailesi. Z. Özlü, Y. Karadaş, İ. Özhazar (Ed.), *Türkiye-Suriye ortak kültür, ortak tarih ve göç içinde* (s.556-581). Gaziantep Üniversitesi Yayınları.
- Güneş, A. (2015). Manevi-İnsani Değerler Eğilim Ölçeği (MİDÖ): Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Journal of International Social Research*, 8(41), 1354-1360
- Güngör, E. (2010). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar* (4. Baskı). Ötüken Yayınları.
- Hökelekli, H. (2013). *Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitimi* (2. Baskı). Timaş Yayınları.
- Kadan, G. ve Küçükali, R. (2018). Öğretmen adaylarının insani değerler ve çocuk sevme düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 281-304. <https://doi.org/10.35235/uicd.464979>
- Kan, Ç. (2010). Sosyal bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(187), 138-145.
- Kara, B. (2017). *İlkokul ve ortaokullarda değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi.
- Karacoşkun, M. D. (2013). İslam düşünce tarihinde insan psikolojisine yaklaşımlar. M. D. Karacoşkun (Ed.), *Din psikolojisi içinde* (s. 77-93) (2. Baskı). Grafiker Yayınları.
- Maltaş, N. B. (2021). *Sınıfında Suriyeli Öğrenci Bulunan Sınıf Öğretmenlerinin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Mersin İli Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi.
- MEB. (2024, 14 Ekim). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları*. <http://mufredat.meb.gov.tr>
- Nartgün, S. Ş. (2016). İlköğretim okulu öğretmenlerinin hizmetiçi eğitim programlarının etkileri üzerine düşünceleri (Bolu İli Örneği). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 157-178.
- Özdem, S., Bengisoy, A. ve Müezzın, E. E. (2020). Üniversite öğrencilerinin insani ve manevi değer eğilimlerinin

- sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri ile ilişkisinin incelenmesi: Kuzey Kıbrıs örneği. *Kisbu İlahiyat Dergisi*, (3), 35-78.
- Özenç, E. G., ve Saat, F. (2019). Sınıf Öğretmenlerinin Suriyeli Öğrencilerin Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlar. *International Journal of Active Learning*, 4(2), 60-74.
- Özer, H., Aydın, A., Utlü, S., Duman, T. (2022). Okul yöneticilerinin değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri. *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(4), 30-42.
- Pala, F. (2019). Kitap okuma alışkanlığının sosyal bilgiler öğretmen davranışları üzerindeki etkisi. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, 2(2), 187-200.
- Peker, A. ve İskender, M. (2015). İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının siber zorbalık üzerine etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 11-22.
- Şahiner, Y. (2005). *İlk ve orta öğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin okuma alışkanlıkları ve bu alışkanlıkları etkileyen faktörler (Elmadağ ilçesi örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Şensin, C. (2016). *Sınıf Öğretmenlerinin Suriye'den Göçle Gelen Öğrencilerin Eğitimlerine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Tanrıöğen, A. (Ed.). (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Uzun, E. M., & Bütün, E. (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki Suriyeli sığınmacı çocukların karşılaştıkları sorunlar hakkında öğretmen görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 72-83.
- Ünalın, A. ve Kartopu, S. Çok kültürlülük, demokratik vatandaşlık ve insan haklarına ilişkin tutumların dini-

manevi değerlerle ilişkisi: Üniversite örnekleme üzerine bir araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39 145-184.
<https://doi.org/10.35209/ksuifd.1071952>.

- Yazar, T. (2016). Öğretmen adaylarının değerler hakkındaki görüşleri. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2(1), 61-68.
- Yıldız, M. (2017). Değerler eğitimi grup rehberliğinin üniversite öğrencilerinin ahlaki gelişim düzeylerine etkisi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (63), 85-102.
- Yılmaz, E., Güner, B. ve Caner, N. (2022). Meslek lisesi öğrencilerinin öz-yeterliklerinin yordayıcısı olarak insani değerler. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(236), 3181-3209.
<https://doi.org/10.37669/milliegitim.938186>

TÜRKİYE’DE GÖÇ OLGUSUNU SOSYOLOJİK BAĞLAMDA ELE ALAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Gülşen AKGÜN AYAYDIN

Doktora Öğrencisi

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

gulsenakgunayaydin@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-4113-9338>

Hatice YILMAZ ASLAN

Doktor

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

yilmazhaticeaslan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5377-8578>

DOI: 10.31834/ortadoguvegoc.1518550

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 18 Temmuz / 18 July 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 6 Kasım / 6 November 2024

Yayın Tarihi / Published: 26 Aralık / 26 December 2024

Yayın Sezonu / Pub Season: Aralık / December

Atıf / Cite: Akgün Ayaydın, G. ve Yılmaz Aslan, H. (2024). Türkiye’de Göç Olgusunu Sosyolojik Bağlamda Ele Alan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Ortadoğu ve Göç*, 14(2). ss. 213-250.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and checked via a plagiarism detector.

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki üniversitelerin sosyoloji bölümlerinde yapılan göç ile ilgili lisansüstü tezleri farklı değişkenler açısından analiz etmektir. Göç olgusu; tarih, coğrafya, uluslararası ilişkiler, sosyoloji gibi farklı birçok uzmanlık alanın ana konularından biridir. Sosyoloji disiplini içinde özellikle göçün sosyolojik boyutuna ilişkin araştırma yapmak isteyenlerin alandaki boşlukları tespit edebilmesi ve tek kaynak üzerinden çok sayıda çalışma verisine ulaşabilmesi bu çalışmanın ana hedeflerinden biridir. Bu bölümde yapılan çalışmalar 1967-2022 yıllar arasında yazılmıştır. Dolayısıyla Çalışmanın evreni 1967-2022 yıllarında yazılmış çalışmalardan “göç” ve “göç sosyolojisi” konulu anahtar sözcüklerden tanımlanmış ve YÖK ulusal tez merkezinin web sitesinden ulaşılmış lisansüstü 326 tez oluşturmaktadır. Bunların 66’sı doktora, 260’ı ise yüksek lisans tezlerinden oluşmaktadır. Tüm bu tezlerin içeriği, kapsamı, yöntemi büyük farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmada, söz konusu farklılıkları ve değişkenleri bulmak amacıyla göç üzerine yapılan lisansüstü tezlerinin lisansüstü eğitim düzeyi, üniversiteler, çalışanların cinsiyetleri, danışmanların unvanları, çalışmada kullanılan yöntem, çalışmanın hangi illerde yapıldığı, YÖK Ulusal Tez Merkezi ortamında okuyucuya açık olup olmadıkları, çalışanların uyrukları, çalışmada kullanılan dil, tezlerin yıllara göre dağılımı ve tezlerin sayfa sayılarının nasıl olduğu sorularına cevap aranmıştır. Buradan yola çıkılarak bu değişkenler incelenmiş, sonuçların göç sosyolojisi alanındaki lisansüstü tezlerin bir derlemesi olması ve yapılacak olan çalışmalara kaynak oluşturması ve yeni araştırmacılara ışık tutması ön görülmüştür. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Veri analizi için

araştırmacı tarafından bir tablo oluşturulmuş, değişkenler başlıklar halinde kodlanmıştır. Ana kategori olarak 11 değişkene yer verilen araştırma bulgularına, Microsoft Excel programı kullanılarak ulaşılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular; frekans (f), yüzde (%) değerleri gösteren tablolar şeklinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göç Sosyolojisi, Göç Çalışmaları, Ulusal Tez Merkezi, Lisansüstü Tez

REVIEW OF GRADUATE THESES ADDRESSING THE PHENOMENON OF MIGRATION IN TURKEY IN A SOCIOLOGICAL CONTEXT

Abstract

The aim of this study is to analyse the postgraduate theses on migration in sociology departments of universities in Turkey in terms of different variables. The phenomenon of migration is one of the main topics of many different fields of expertise such as history, geography, international relations, sociology. One of the main objectives of this study is that those who want to conduct research on the sociological dimension of migration within the discipline of sociology can identify gaps in the field and access a large number of study data through a single source. The studies in this section were written between 1967-2022. Therefore, the population of the study consists of 326 postgraduate theses on 'migration' and 'sociology of migration' identified by keywords and accessed from the website of the national thesis centre of YÖK. Of these, 66 are doctoral theses and 260 are master's theses. The content, scope and methodology of all these theses show great differences. In this study, in order to find these

differences and variables, answers were sought to the questions of the level of postgraduate education, universities, gender of the employees, titles of the supervisors, the method used in the research, in which provinces the study was conducted, whether they were open to the reader in the YÖK National Thesis Centre, the nationalities of the employees, the language used in the study, the distribution of the theses according to years and the number of pages of the theses. Based on this, these variables were analysed, and it was foreseen that the results would be a compilation of postgraduate theses in the field of sociology of migration and would be a source for future studies and shed light on new researchers. Document analysis, one of the qualitative research designs, was used in the study. For data analysis, a table was created by the researcher and the variables were coded under headings. The findings of the research, which included 11 variables as the main category, were reached using Microsoft Excel programme. The findings obtained as a result of the analysis were presented in the form of tables showing frequency (f) and percentage (%) values.

Keywords: Migration, Migration Sociology, Migration Studies, National Thesis Center, Graduate Thesis.

Giriş

İnsanlık tarihinin her aşamasında var olan göç, çeşitli bilim dallarında farklı açılardan tanımlanan bir olgudur. Bu olgu, ekonomik, siyasi, sosyal, vb. gibi sebeplerle hem ülke sınırları içinde hem de ülkeler arasında meydana gelmektedir. Göçü belirleyen birçok faktör vardır ancak sosyolojik açıdan ele alındığında en belirleyici faktör, bireyler ve toplumsal yapılarıdır. Göç; göç veren ve göç alan yerleşim yerindeki tüm toplumsal yapıyı etkilemektedir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında göç, sosyologların önemli bir çalışma alanı olarak görülmektedir. Toplumsal davranışların arkasında yatan nedenleri araştıran bir bilim dalı olan sosyoloji, göç olgusunu neden ve sonuçlarıyla ele almıştır.

Bireysel veya toplumsal olarak tanımlanan göç hareketi, 19. yüzyılda bilimsel araştırmalarda yer almıştır. Alman-İngiliz kökenli coğrafyacı Georg Ravenstein, göç konusunda 1885 ve 1889 yıllarında Londra'da Royal Statistical Society'de "Göç Yasaları" konulu iki tebliğde İngiltere'deki iç göçleri yansıtan istatistiksel verilere göre şu varsayımlarda bulunmuştur: Gerçekleşen göçlerin çoğu kısa mesafelere doğru gerçekleşirken, uzak mesafeli göçler ise ticaret ve sanayinin çoğunlukta olduğu yerlerde olmaktadır (Abadan- Unat, 2006). Göç hareketi ilk olarak coğrafi açıdan ele alınmış olsa bile bu

hareket sonrası gerekleŖen olaylar birçok bilim dalının ilgi alanı içine girmiŖtir. Amaçlarına, sebeplerine, sürelerine göre gibi nedenlerden dolayı hukuk, sosyoloji, uluslararası iliŖkiler, siyaset bilimi gibi bilim dalları g hareketini yakından takip etmiŖtir.

Toplumsal ya da bireysel nedenlerle gerekleŖen göç hareketi önemli toplumsal hareketliliğe yol açmaktadır. Bu noktada sosyoloji bilimi bu hareketin yol açtığı faktörleri ele almaktadır. Bu hareketlilik özellikle kültürel deĐiŖimlerin yaŖanmasına etki etmektedir. Dolayısıyla g, kültürel deĐiŖimin nedeni ve sonucu olarak ifade edilebilir. Toplumlardaki farklı kültürlerin bir arada olması bazı zamanlarda glerin yaŖanmasına sebep olurken bazı zamanlarda da farklı kültürel atıŖmaların yaŖanmasına yol açmaktadır.

Bu alıŖmada sosyolojinin önemli araŖtırma konularından biri olan g olgusuyla ilgili bir doküman analizi yapılmıŖtır. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini ayrıntılı ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan nitel araŖtırma yöntemlerinden biridir. AraŖtırmacılar toplumların kültürlerini, göreneklerini, inanç ve ibadetlerini ve onlarla ilgili günümüzde bilinen çok Ŗeyleri dokümanların analizi ile elde etmektedirler. Bundan dolayı “doküman incelenmesi, araŖtırılması

hedeflenen konular hakkında bilgi içeren belgelerle veri sağlama tekniği ve analiz yöntemidir” (Yıldırım Ve Şimşek, 2013). Dolayısıyla bu araştırmada önce göç olgusunun tanımı ve sosyolojideki göç ile ilgili kapsayıcı bir kavramsal çerçeve çizilmiş sonrasında Türkiye üniversitelerinde göçle ilgili yapılan tezler farklı değişkenler açısından incelenmeye çalışılmıştır. Ulusal tez merkezine bakıldığında bu bölümde yapılan çalışmalar 1967- 2022 yıllarını kapsamaktadır. Dolayısıyla araştırmanın amacı da Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi’nde yer alan, 1967-2022 yılları arasındaki süreçte göç konusunda yazılan yüksek lisans ve doktora tezlerini farklı değişkenler açısından incelemektir. Bu amaçla sosyolojide göçle ilgili yapılacak çalışmalara tek bir kaynak üzerinden çok sayıda araştırma verisine ulaşım kolaylığı sağlanmış olacaktır. YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde “göç” veya “göç sosyolojisi” anahtar sözcüğünde gerçekleşen taramada 2246 teze ulaşılmış, bunların 2000’i erişime açık olduğu tespit edilmiştir. Sosyolojide göç ile ilgili yapılan tezlere bakıldığında ise bu sayı 326’ya düşmüş ve çalışmaya erişime açık olan tezler dâhil edilmiştir. Bu durumda çalışmanın evrenini göç ile ilgili yapılan tüm tezler, örneklemini ise sosyoloji alanında göç ile ilgili yapılan 326 tez oluşturmaktadır. Sınırlılıklar kapsamında bu araştırmada, 1967-2022 yılları arasında yazılmış lisansüstü tezler incelenmiştir.

Ulusal Tez Merkezinde yer alan ve sosyoloji anabilim dalında göç konusunu ele alan onaylanmış tezler; lisansüstü eğitim düzeyi, tezlerin üniversitelere göre dağılımı, çalışanların cinsiyetleri, tez danışmanlarının unvanları, tezlerde başvurulan araştırma yöntemleri, çalışmanın hangi illerde yapıldığı, YÖK Ulusal Tez Merkezinde araştırmacılara açık olup olmadıkları, tez çalışmasını yürütenlerin uyukları, tez çalışmasında kullanılan dil, tezlerin yıllar bazında dağılımı, tezlerin sayfa sayılarının dağılımı gibi değişkenlerine göre incelenmiş ve elde edilen veriler tablolatırılmıştır. Araştırmanın ana konusu olan tezlere, internet erişimi yoluyla <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonuc> web sitesinden ulaşılmıştır (YÖKTEZ, 2022). YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde "göç" ve "göç sosyolojisi" anahtar sözcüklerinin taranması ile ulaşılmıştır. Ulusal Tez Merkezine kayıtlı olan tezler YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin sunduğu bilgiler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Göç Olgusunun Tanımı

Göç, tarihi çok eskilere dayandığı için kavram olarak çok geniş ve karmaşıktır. Bu nedenle göç tanımı da farklı ve çeşitlidir. Her bilim dalı göçü farklı tanımlamaktadır. Dolayısıyla bilim dallarının bakış açısı, ilgi alanları ve öncelikleri göçün temel unsurlarını oluşturmaktadır. Göç olgusu üzerine yapılan

tanımlamalar farklılaşsa bile esasında yer değiştirme temelinde değerlendirilmektedir.

Göç; ekonomik, sosyal veya siyasi nedenlerle kişilerin veya toplulukların bir ÷lkeden başka bir ÷lkeye ya da bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme olarak tanımlanmaktadır (TDK, Sözlük 2022). Akkayan’a göre göç, ‘kişilerin hayatlarının gelecekteki kısmının tamamını ya da bir parçasını geçirmek üzere, bir iskân ünitesinden (köy, kasaba, kent gibi) diğerine yerleşmek kaydıyla yaptıkları coğrafik bir yer değiştirme olayıdır’ (Akkayan, 1979). Bu tanımlamalarda göçün yer değiştirmeden ziyade toplumsal boyutlara sahip bir sosyal hareket olduğu da söylenebilir. Dolayısıyla Yalçın, geniş bir şekilde göç hareketini şeyle tanımlamıştır: Göç, ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli, yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir (Yalçın, 2004).

Bir başka tanımda ise kişilerin; ‘yaşadığı coğrafi mekânı, kendilerine has sebeplerle sürekli veya geçici olarak yerleşmek düşüncesiyle terk ederek yeni bir mekâna yerleşmesi’ (Türkyılmaz vd., 1998) olarak ifade edilmektedir. Göç, sadece fiziksel bir yer değiştirme değil, psikolojik ve sosyal boyutları da olan karmaşık bir süreçtir. Zira göç, bir

toplumdan bir başka topluma yapılmaktadır. Bu yönüyle göç, coğrafi mekân değiştirme sürecinin sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketleri olarak ortaya çıkmaktadır (Adıgüzel, 2018). Göç olgusuyla ilgili tanımlara bakıldığında daha çok kişilerin veya toplulukların yaşadıkları yeri değiştirmeleri olarak ifade edilmektedir.

Göçle ilgili tanımlardan da anlaşıldığı üzere, bazı farklılıklar olmasına rağmen tanımlardaki ortak unsurun ‘yer değiştirme’ olduğu görülmektedir. Bu yer değiştirme, aynı mahalle içinde çok kısa mesafeli olabileceği gibi, ülke sınırları dışına uzanacak bir eksen de uzun mesafeli de olabilmektedir (köy, kasaba ve kentler arası göçler ve sınır ötesi göçler). Bu doğrultuda Ozankaya, göçü şu şekilde ele almaktadır: “Bireylerin ya da toplumsal kümelerin yerleşmek üzere bir yerden başka bir yere gitmeleridir. Dışa göç, bir ülkedeki kimi bireylerin ya da toplumsal kümelerin başka bir ülkeye göç etmeleri olarak tanımlanırken içe göç, bir ülkeye başka ülkelerden bireylerin ya da toplumsal kümelerin gelip yerleşmeleri olarak tanımlanır. İç göç, bir ülke sınırları içerisinde bireylerin ya da toplumsal kümelerin bir yerden başka bir yere gidip yerleşmeleridir” (Ozankaya, 1975). Göç olgusu hem ülke içinde hem de ülke dışında gerçekleşebilmektedir. Bu doğrultuda göçün toplumsal etkisi oldukça fazladır.

Sonuç olarak göç, birden çok nedenle ortaya çıkabilen, süreç içinde değişime uğrayan etki alanı sürekli değişen bir olgudur. Dolayısıyla göç toplumların gündeminden hiç düşmemekte ve toplumsal hareketliliğinin canlı tutulmasını sağlamaktadır. Göç, nüfus ve coğrafi temelli bir hareketlilik olarak tanımlanmasına rağmen, sosyolojik olarak da sınıfsal, etnik, ırksal, dinsel ve toplumsal cinsiyet temelli bir içeriğe sahiptir. Göç, toplumun temel nesnesi olarak kabul edilen birey ve sosyal yapıyı, sosyal ilişkiler bağlamında da önemli derecede etkilemektedir. Tam olarak bu yönüyle de sosyoloji biliminin, göç olgusunu bilimsel yönden araştırmaya gereksinim duyduğu düşünülmektedir.

Göç Sosyolojisi

Göç olgusuyla çok sayıda bilim dalı ilgilenmiştir. Bu bilim dalları, coğrafya, antropoloji, sosyoloji, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, ekonomi, tarih gibi disiplinlerdir. Bu disiplinler bazı durumlarda etkileşime geçmektedir. Toplum bilimi olan sosyoloji, göç olgusunu daha geniş bir çerçevede ele almıştır (Türkyılmaz vd., 1998). Toplumsal ve kültürel anlamda insanlığın gelişimini ve değişimini önemli derecede etkileyen göç olgusu toplumların sorunlarının yayılmasına da etki etmiştir. Toplumsal hareketliliğe ve toplumsal değişimlere sebep olan göç, sosyoloji biliminin ilgi alanına girmiştir.

Göçün neden olduğu toplumsal hareketlilik ve toplumsal değişimler; Comte ve Durkheim gibi ilk sosyologlardan itibaren, sosyologlar için her zaman en önemli ilgi alanlarından biri olmuştur. Sanayileşme ve kentleşme ile ortaya çıkan yeni toplum biçimlerini anlama ve yorumlama çabasındaki ilk sosyologlar, adına göç sosyolojisi demeseler de aslında göç sosyolojisinin ilgi alanına giren konularda eserler vermiştir. Comte'un önce sosyal fizik, sonra sosyoloji adını verdiği bilim dalı, aslında endüstrileşme ile topraktan koparılan köylülerin kente gelmeleri ve bununla ortaya çıkan toplumsal kargaşaya bir çözüm bulma amacını taşımaktadır. Durkheim'in organik dayanışması, kentleşme sonucu ortaya çıkan bir iş bölümünün sonucudur (Adıgüzel, 2018). Dolayısıyla göçün sosyal yapıyı değiştiren bir zorunluluktan kaynaklandığına dikkat çekmiştir.

Göç hareketlerine yönelik gerçekleşen araştırmalarda, sosyolojik olarak ilgilenilen nokta, göç eden kişi veya hane halkının göç kararı ve bu kararı nasıl aldıklarıdır. Faydalı göç analizlerinin yapılması ise doğru ölçülmüş ve araştırmacılara istenen bilgileri veren göç istatistikleri ile mümkün olmaktadır (Özcan, 1998).

Türkiye'de göç araştırmaları, akademik ve sosyal anlamda son zamanlarda en fazla dikkat çeken konulardan biri olmaya

başlamıştır. Özellikle üniversitelerde akademik olarak göç olgusunun popüler çalışma konularından biri olduğu görülmektedir.

Araştırma Yöntemi

Araştırmada, nitel veri toplama tekniklerinden olan ve çalışmada kolaylık sağlayacağı düşünülen doküman analizi kullanılmıştır. Tezler ele alınırken içerik analizi tekniğinden faydalanılmış ve elde edilen veriler frekans ve yüzdeler ile hesaplanmıştır. İçerik analizi çalışmasında yapılan ilk teknik, benzer verileri bir araya getirmek ve okuyucunun anlayabileceği bir şekilde ifade etmektir (Şimşek ve Yıldırım, 2013).

Bu çalışmada Türkiye’de bulunan üniversitelerin sosyoloji bölümlerinde yapılan göç sosyolojisi alanındaki yüksek lisans ve doktora tezleri; lisansüstü eğitim düzeyi, üniversiteler, çalışanların cinsiyetleri, danışmanların unvanları, araştırmada kullanılan yöntem, çalışmanın hangi illerde yapıldığı, YÖK Ulusal Tez Merkezi ortamında okuyucuya açık olup olmadıkları, çalışanların uyrukları, çalışmada kullanılan dil, tezlerin yıllara göre dağılımı ve tezlerin sayfa sayıları göre olmak üzere toplam 11 kategoride analiz edilmiştir. Tezlerin incelenmesinde bir tablo oluşturulmuş, değişkenler başlıklar halinde kodlanmıştır. Sonra içerik analizi tekniği kullanılmış ve

veriler frekans ve yüzdelikler ile hesaplanarak tablolaştırılmıştır.

Türkiye’de Göç Olgusunu Sosyolojik Bağlamda Ele Alan Tezlerin İncelenmesi

Bu çalışma, göç olgusunu sosyolojik bağlamda ele almış lisansüstü tezleri farklı değişkenler açısından incelemektedir. “Türkiye’de göç olgusunu sosyolojik bağlamda ele alan lisansüstü tezlerin incelenmesi” başlığı altında elde edilen bulgular, lisansüstü tezlerin; eğitim düzeyine, göre dağılımını frekans ve yüzdelerin yer aldığı tablolar şeklinde göstermektedir.

Tezlerin Lisansüstü Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Yüksek lisans ve doktora tezlerin eğitim düzeyine göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo.1 Sosyoloji Alanında Göç İle İlgili Lisansüstü Tezlerin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Türü	Frekans	Yüzde (%)
Yüksek Lisans	260	79.25
Doktora	66	20.25
Toplam	326	100

2022 yılının sonuna kadar Türkiye’de sosyoloji anabilim dalında göç başlığı altında 326 lisansüstü tez yazılmıştır. Yazılan bu tezlerin 66’sı doktora tezi, 260’ı ise yüksek lisans tezidir. Yüksek lisans tezleri toplam tezlerin % 79. 25’ ini oluşturmaktadır. Doktora tezleri ise toplam tezlerin %20.25’ini oluşturmaktadır. Bu verilere göre, sosyoloji bölümünde göç konulu doktora düzeyinde tez çalışmalarının yüksek lisans düzeyinde yapılan tezlerden daha az olduğu görülmektedir.

Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Göç olgusunu sosyolojik bağlamda ele alan lisansüstü tezlerin üniversite bazlı dağılımı Tablo 2’de gösterilmiş ve göç konusunda yapılmış çalışmaların hangi üniversitelerde yoğunlaştığına bakılmıştır.

Tablo.2 Sosyoloji Alanında Göç İle İlgili Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam Frekans	Yüzde (%)
19 Mayıs Üniversitesi	1	2	3	0.92
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1		1	0.3
Adıyaman Üniversitesi	1		1	0.3
Adnan Menderes Üniversitesi	5		5	1.53
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1		1	0.3

Akdeniz Üniversitesi	1		1	0.3
Aksaray Üniversitesi	1		1	0.3
Anadolu Üniversitesi	7	2	9	2.76
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	1	3	4	1.22
Ankara Üniversitesi	8	4	12	3.68
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	7	2	9	2.76
Atatürk Üniversitesi	2	1	3	0.92
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	3		3	0.92
Balıkesir Üniversitesi	1		1	0.3
Boğaziçi Üniversitesi	7	2	9	2.76
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2		2	0.61
Cumhuriyet Üniversitesi	2		2	0.61
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1		1	0.3
Çankırı Karatekin Üniversitesi	2		2	0.61
Çukurova Üniversitesi	2		2	0.61
Dicle Üniversitesi	1		1	0.3
Dokuz Eylül Üniversitesi	1		1	0.3
Dumlupınar Üniversitesi	1		1	0.3
Düzce Üniversitesi		1	1	0.3
Ege Üniversitesi	1	3	4	1.22
Erciyes Üniversitesi	2	1	3	0.92

Fatih Üniversitesi	1		1	0.3
Fırat Üniversitesi	1	4	5	1.53
Gazi Üniversitesi	1	1	2	0.61
Gaziantep Üniversitesi	9		9	2.76
Hacettepe Üniversitesi	9	9	18	5.52
Harp Akademileri Komutanlığı		1	1	0.3
Harran Üniversitesi	1		1	0.3
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	3		3	0.92
İnönü Üniversitesi	2		2	0.61
İstanbul Arel Üniversitesi	2		2	0.61
İstanbul Aydın Üniversitesi / Sosyal	1		1	0.3
İstanbul Bilgi Üniversitesi	1		1	0.3
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi		1	1	0.3
İstanbul Şehir Üniversitesi	5		5	1.53
İstanbul Teknik Üniversitesi	3		3	0.92
İstanbul Ticaret Üniversitesi	3		3	0.92
İstanbul Üniversitesi	18	6	24	7.36
İzmir Bakırçay Üniversitesi	1		1	0.3
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	1		1	0.3
Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi	1		1	0.3
Karabük Üniversitesi	4		4	1.22

Karadeniz Teknik Üniversitesi	1		1	0.3
Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi	5		5	1.53
Kırıkkale Üniversitesi	5		5	1.53
Kilis 7 Aralık Üniversitesi	3		3	0.92
Koç Üniversitesi	2		2	0.61
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	2		2	0.61
Maltepe Üniversitesi	7	1	8	2.45
Mardin Artuklu Üniversitesi	5		5	1.53
Marmara Üniversitesi	7		7	2.14
Mersin Üniversitesi	3		3	0.92
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	5	2	7	2.14
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	10	2	12	3.68
Necmettin Erbakan Üniversitesi	7		7	2.14
Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi	3		3	0.92
Ortadoğu Teknik Üniversitesi	30	5	35	10.73
Pamukkale Üniversitesi	3		3	0.92
Polis Akademisi		1	1	0.3
Sabancı Üniversitesi	3		3	0.92
Sakarya Üniversitesi	4	4	8	2.45
Selçuk Üniversitesi	6	4	10	3.06
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2		2	0.61
Süleyman Demirel	6	2	8	2.45

TED Üniversitesi	1		1	0.3
Türk-Alman Üniversitesi	3		3	0.92
Uludağ Üniversitesi	1		1	0.3
Yalova Üniversitesi		1	1	0.3
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	7	1	8	2.45
Toplam	260	66	326	100

Tablo.2’de görüldüğü üzere, Ortadoğu Teknik Üniversitesi (%10.73), İstanbul Üniversitesi (%7.36), Hacettepe Üniversitesi (%5.52), Ankara Üniversitesi (%3.68), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (%3.68) ve Selçuk Üniversitesi (%3.06) sosyoloji bölümlerinde göç konusunu ele alan en çok sayıda lisansüstü tez hazırlanmıştır. Ortadoğu Teknik Üniversitesi’nde 5 doktora tezi ve 30 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 35 tez, İstanbul Üniversitesi’nde 6 doktora ve 18 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 24 tez, Hacettepe Üniversitesi’nde 9 doktora tezi ve 9 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 18 tez, Ankara Üniversitesi’nde 4 doktora tezi ve 8 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 12 tez, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi’nde 2 doktora tezi ve 10 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 12 tez, Selçuk Üniversitesi’nde ise 4 doktora ve 6 yüksek lisans olmak üzere toplam 10 tez hazırlanmıştır. Özellikle Orta Doğu Teknik Üniversitesinin bu konuda hem yabancı dille tez hazırlamada hem de çok sayıda tez yayınlamada sosyoloji bölümüne önemli düzeyde katkı

sağladığı anlaşılmaktadır. Diğer üniversitelerde konuyla ilgili yapılan tezlerin dağılımı eşit ve düşük düzeyde görülmektedir.

Araştırmacıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Tezlerin cinsiyetlere göre dağılımı Tablo.3'te gösterilmiştir.

Tablo.3 Sosyoloji Alanında Göç İle İlgili Tezlerin Cinsiyete göre Dağılımı

Çalışanların Cinsiyeti	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	Yüzde (%)
Kadın	162	29	191	58.58
Erkek	98	37	135	41.42
Toplam	260	66	326	100

Tablo.3'te göçle ilgili çalışmalar yapanların cinsiyet dağılımına bakıldığında kadınların toplamın % 58.58'ini oluşturduğu görülmektedir. Erkekler ise dağılımın % 41.42'sini oluşturmaktadır. Kadınların 191 kişiden 162 kişisi yüksek lisans, 29 kişi ise doktora tezi hazırlamıştır. Erkeklerde 135 kişiden 98'i yüksek lisans, 37'si ise doktora tezi hazırlamıştır. Elde edilen verilere göre, yüksek lisans tezi hazırlayan kadın sayısı erkek sayısından fazladır. Doktora tezi hazırlayanlarda durum tam tersidir, erkek sayısı kadın sayısından fazladır. Bu durum göç çalışan cinsiyet dağılımının lisansüstü düzeyde, eğitim kademesi yükseldikçe erkekler lehine arttığını

göstermektedir.

Danışmanların Unvanlarına Göre Dağılımı

Üniversitelerin sosyoloji bölümünde lisansüstü düzeyde ‘göç’ konusunu çalıştıran akademisyenlerin kariyerlerine göre dağılım Tablo. 4’te bulunmaktadır.

Tablo.4 Sosyoloji Alanında Göç İle İlgili Tezlerin Danışman Unvanına göre Dağılımı

Danışmanların Unvanı	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	Yüzde (%)
Prof. Dr.	103	44	147	45.09
Doç. Dr.	92	17	109	33.43
Dr. Öğr. Üyesi	65	4	69	21.16
Belirtilmemiş		1	1	0.3
Toplam	260	66	326	100

Tablo. 4’e bakıldığında sosyoloji bölümlerinde ‘göç’ konusunda tez yönetenlerin % 45.09’u Profesör, %33.34’ü Doçent Dr. %12.88’i Dr. Öğretim Üyesi, %21.16’sı ve %0.3’ünün ise belirtilmediği görülmektedir. Tarihten bu yana göç olgusu sürekli gündemde olan bir konu olduğu için akademik olarak da oldukça önemsenmiştir. Tablo. 4’te de görüldüğü gibi tez yönetenlerin çoğunluğu profesörlerden oluşmaktadır. Yine belirli akademik tecrübeler edinmiş doçent doktorlar ise ikinci

sırada yer almaktadır.

Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

Tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri, çalışmanın türü ve yöntemi hakkında bilgi vermektedir. Araştırmalarda nitel, nicel, karma gibi yöntemler kullanılmaktadır. Tablo.5'te sosyoloji alanında göç ile ilgili yapılmış tezlerin kullandıkları yöntemlere göre dağılımı ayrıntılı şekilde görülmektedir.

Tablo.5 Sosyoloji Alanında Göç İle İlgili Tezlerin Araştırma Yöntemlerine göre Dağılımı

Araştırma Yöntemi	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	Yüzde (%)
Nitel	210	50	260	79.75
Nicel	37	12	49	15.03
Karma	13	3	16	4.9
Belirtilmemiş		1	1	0.3
Toplam	260	66	326	100

Tablo. 5'te tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri incelendiğinde 326 lisansüstü tezin 260'ında (%79.75) nitel araştırma, 49 tezde (%15.03) ise nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca karma araştırma yöntemleri kullanılarak yazılan 16 tez (% 4.90) olduğu anlaşılmaktadır. 1 tezin, (%3.03) araştırma yöntemi ise tespit edilememiştir.

Tezlerin içerikleri incelendiğinde yapılan nitel çalışmalarda derinlemesine görüşme ve doküman analizi gibi türler görülmektedir. Göçle ilgili yapılan lisansüstü çalışmalarda nitel araştırma yöntemlerine ilginin daha fazla olduğu söylenebilir. Sosyoloji bölümü özelinde yapılan bu çalışmada da nitel araştırma yönteminin daha fazla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Çalışmanın En Çok Hangi İllerde Yapıldığı Dağılımı

Göç olgusunu ele alan lisansüstü araştırmaların en fazla hangi illerde çalışıldığı Tablo.6'da gösterilmiştir.

Tablo.6 Sosyoloji Alanında Göç İle İlgili Tezlerin Çalışıldığı İllere göre Dağılımı

İl	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	Yüzde
Adana	3		3	0.92
Adıyaman	1		1	0.3
Afyonkarahisar	2		2	0.61
Aksaray	1		1	0.3
Amasya		1	1	0.3
Ankara	38	2	40	12.26
Antalya	1		1	0.3
Aydın	8		8	2.45
Balıkesir	1		1	0.3
Batman	2		2	0.61

Bitlis		1	1	0.3
Bolu	3		3	0.92
Bursa	5	3	8	2.45
Çanakkale	1		1	0.3
Denizli	3		3	0.92
Diyarbakır	4	1	5	1.53
Düzce		1	1	0.3
Elazığ		2	2	0.61
Erzincan	2		2	0.61
Erzurum	1		1	0.3
Eskişehir	4		4	1.22
Gaziantep	10	3	13	3.98
Giresun		1	1	0.3
Hatay	10	1	11	3.37
İğdır	1		1	0.3
Isparta	2		2	0.61
İstanbul	71	4	75	23
İzmir	4	1	5	1.53
İzmit		2	2	0.61
Karabük	2		2	0.61
Karaman	3		3	0.92
Kastamonu		1	1	0.3
Kayseri	1	1	2	0.61
Kırıkkale	5		5	1.53

Kilis	2		2	0.61
Konya	9	1	11	3.37
Kütahya	2		2	0.61
Malatya	2		2	0.61
Manisa	2	1	3	0.92
Mardin	7	1	8	2.45
Mersin	4		4	1.22
Muğla	4		4	1.22
Niğde	1		1	0.3
Ordu	1		1	0.3
Rize	1	2	3	0.92
Sakarya	5		5	1.53
Samsun	2		2	0.61
Siirt	4	1	5	1.53
Sivas	2		2	0.61
Şanlıurfa	5	2	7	2.14
Trabzon	3	1	4	1.22
Van	5		5	1.53
Yalova	2		2	0.61
Yozgat	2		2	0.61
Yurtdışı	2	16	18	5.52
Belirtilmemiş	4	16	20	6.13
Toplam	260	66	326	100

Tablo. 6’da görüldüğü üzere, sosyoloji bölümlerinde çalışılmış tezlerden 326 lisansüstü tezin 75’i (%23)’ü İstanbul’da, 40’ı (%12.26) Ankara’da, 20’si (6.13%) belirtilmemiş ve 18’i ise (%5.52) yurtdışında yazılmıştır. Doktora düzeyinde en fazla yapılmış çalışma 16 tez ile yurtdışında, Türkiye’de ise 4 tez ile İstanbul’da yazılmıştır. Ayrıca yurtdışında yazılan tezler Almanya, Amerika, İsviçre, Hollanda, Kırgızistan, Azerbaycan gibi ülkelerde çalışılmıştır. Tezlerin 20’si literatür taraması ya da kavramsal çerçevede ele alındığı için herhangi bir mekândan söz edilmemiştir. Yüksek lisans tezi en çok yani 71 tez ile İstanbul birinci sırada yer almaktadır. İkinci sırada ise 38 tez ile Ankara yer almaktadır. Ayrıca Türkiye’de 54 farklı ilde sosyoloji bölümü olarak göç konusu içeren lisansüstü tez çalışılmıştır.

Tablo. 6’da görüldüğü gibi çalışmalar büyük şehirlerde yoğunlaşmıştır. Özellikle kolay iş bulma isteği, refah bir hayat sürdürme çabası ve alternatiflerin daha fazla olması kişilerin bu şehirlere göç etmelerini sağlamıştır. Dolayısıyla yaşanan bu göçler sonrasında göç edilen yer ile ilgili birtakım sorunlar görülmüştür ve bu sorunlar bilimsel açıdan değerlendirilip ele alınmaya ihtiyaç duyulmuştur. Büyük şehirlerde çok sayıda üniversite bulunmaktadır. Dolayısıyla göç konulu lisansüstü tezlerin, yoğunluklu olarak büyük şehirlerde çalışılması anlaşılabilir bir durumdur.

YÖK Ulusal Tez Merkezi Ortamında Okuyucuya Açık Olup Olmadıklarına Göre Dağılımı

YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan sosyoloji bölümünde göç konusunun çalışıldığı lisansüstü tezlerin erişime açık olup olmadığı durumu Tablo.7'de gösterilmiştir.

Tablo.7 Sosyoloji Alanında Göç İle İlgili Tezlerin Erişim Durumlarına göre Dağılımı

YÖK UTM ortamında okuyucuya açık olup olmadığı	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	Yüzde (%)
Erişime Açık	250	62	312	95.7
Erişime Kapalı	10	4	14	4.29
Toplam	260	66	326	100

Sosyoloji bölümünün göç konusunda yazılan 260 yüksek lisans tezinin 250'i erişime açıkken, 10'u ise erişime kapalıdır. Ayrıca yazılan 66 doktora tezinin 62'si erişilebilir tez iken, 4'ü ise erişime kapalı tezdır. Yazılan doktora ve yüksek lisans tezlerinin 312'si erişilebilir tez iken, tezlerin 14'u ise erişilemezdir. Toplamda erişilebilirlik oranı %95.7 iken, erişilemez tez oranı ise %4.29'dur.

Tez Yazarlarının Uyruklarına Göre Dağılımı

Sosyoloji bölümünde tez yazarlarının uyrukları Tablo.8’de gösterilmiştir.

Tablo.8 Sosyoloji Alanında Göç İle İlgili Tezlerin Araştırmacıların Uyruklarına Göre Dağılımı

Çalışanların uyrukları	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	Yüzde (%)
T.C.	237	62	299	91.71
Yabancı	23	4	27	8.28
Toplam	260	66	326	100

Tezleri hazırlayan 260 yüksek lisans araştırmacısının 237’si Türk, 23’ü ise yabancılardan oluşmaktadır. 66 doktora tezi çalışanların 62’si Türk, 4’ü ise yabancıdır. Toplamda Türk uyruklu tez yazarları %91.71’ni, yabancılar ise%8.28’ni oluşturmaktadır.

Çalışmada Kullanılan Dile Göre Dağılımı

Tez çalışmalarında kullanılan diller farklılık gösterebilir. Sosyoloji bölümünde göç konusunu ele alan tezlerde kullanılan diller Tablo.9’da gösterilmiştir.

Tablo.9 Sosyoloji Alanında Göç İle İlgili Tezlerin Dillere göre Dağılımı

Çalışmada kullanılan dil	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	Yüzde (%)
Türkçe	209	57	266	81.59
İngilizce	48	9	57	17.48
Almanca	3		3	0.92
Toplam	260	66	326	100

Sosyoloji bölümünde çalışılan göç konulu tezlerin yayın dillerinin dağılımı incelendiğinde ilk sıra 266 adet tez ile Türkçe bulunmaktadır. Bu tezlerin 209'u yüksek lisans, 57'si ise doktora düzeyindedir. İkinci sırada 57 adet lisansüstü tez ile İngilizce yer almaktadır. Bu tezlerin 48'ini yüksek lisans, 9'unu ise doktora tezi oluşturmaktadır. Ayrıca 3 adet Almanca yazılmış tez bulunmaktadır. Bu tezlerin 3'ü de yüksek lisans tezinden oluşmaktadır.

Sosyoloji Alanında Göç İle İlgili Yapılmış Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Sosyoloji bölümü olarak göç konusunu yoğunluklu olarak hangi yıllarda çalışıldığı tespiti Tablo.10'da gösterilmiştir.

Tablo.10 Sosyoloji Alanında Göç İle İlgili Tezlerin Yıllara göre Dağılımı

Yıl	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	Yüzde (%)
1967		1	1	0.3
1989	1		1	0.3
1991		1	1	0.3
1992	1		1	0.3
1993		1	1	0.3
1995		3	3	0.92
1997		2	2	0.61
1998		2	2	0.61
1999		1	1	0.3
2000		1	1	0.3
2001	1		1	0.3
2002	2		2	0.61
2003	2		2	0.61
2004	3	1	4	1.22
2005	1		1	0.3
2006	1		1	0.3
2007	6	2	8	2.45
2008	9		9	2.76
2009	6		6	1.84
2010	16	2	18	5.52
2011	6	3	9	2.76

2012	15	3	18	5.52
2013	7	2	9	2.76
2014	13	3	16	4.9
2015	6	5	11	3.37
2016	7	4	11	3.37
2017	9	1	10	3.06
2018	27	2	29	8.89
2019	60	7	67	2055
2020	19	8	27	8.28
2021	23	7	30	9.2
2022	19	4	23	7.05
Toplam	260	66	326	100

Tablo. 10'a göre üniversitelerdeki sosyoloji bölümü göç konusunu, 1967 senesinden bu yana tez araştırma konusu olarak ele almıştır. Bazı yıllarda konunun çalışılmadığı görülmektedir, özellikle 1967 ile 1989 arasında hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. Yine 1990, 1994 ve 1996 yıllarında da herhangi bir çalışma görülmemektedir.

En fazla yüksek lisans 60 adet ile 2019'da yazılmıştır. Ayrıca 27 adet ile 2018'de yine 23 adet ile 2021'de, 19 adet ile 2020 ve 2022 yıllarında yazıldığı görülmektedir.

Doktora tezlerine bakıldığında ise ilk olarak 1967 yılında yazıldığı görülmektedir. En fazla doktora tezi, 8 adet ile

2020’de yazılmıştır. Bunu 7 adet ile 2019 ve 2021 yılları takip etmektedir. 2011’den sonra göç konusunu ele alan sosyolojik çalışmalar hem doktora düzeyinde hem de yüksek lisans düzeyinde ciddi bir artış göstermektedir. Özellikle Suriye’de yaşanan savaştan sonra Türkiye ile sınır komşusu olması nedeniyle ülkemize göç hareketi hızlı olmuştur. Bu göç hareketi ülkemizde sosyal, ekonomik, kültürel ve demografik açıdan birçok konuyu da etkilemiştir. Dolayısıyla toplum bilimi olan sosyoloji 2011’den sonra göç konusunu özellikle ele almıştır. Elde edilen verilerde bu durum açık bir şekilde görülmektedir.

Sosyoloji Alanında Göç İle İlgili Tezlerin Sayfa Sayılarına göre Dağılımı

Sosyoloji bölümünde göçle ilgili çalışılan lisansüstü tezlerin sayfa sayısı Tablo.11’de gösterilmiştir.

Tablo.11 Sosyoloji Alanında Göç İle İlgili Tezlerin Sayfa Sayılarına göre Dağılımı

Tezlerin Sayfa Sayısına Göre Dağılımı	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	Yüzde (%)
0-99	22		22	6.74
100-150	121		121	37.11
151-200	75	10	85	26.07

201-250	29	12	41	12.57
251-300	10	18	28	8.58
301-350	1	12	13	3.98
351-400	1	9	10	3.06
401-450	1	4	5	1.53
451-500		1	1	0.3
Toplam	260	66	326	100

Sosyoloji bölümünde göç konusu çalışılan lisansüstü tezlerin %37.11'i yani 121'i 100 ile 150 sayfa arasındadır. Bunların tamamı yüksek lisans tezidir. İkinci sırada %26.07'si yani 85'i 151 ile 200 sayfa arasındadır. Bunların 75'i yüksek lisans, 10'u ise doktora tezidir. Ayrıca 0 ile 99 sayfa aralığında yazılan tez ise %6.74'tür. Bu tezlerin tamamı da yüksek lisans tezidir. Doktora tezinin 18'i en fazla 251 ile 300 sayfa arasında bulunmaktadır. Sayfa sayısının fazlalığına göre 300 ile 500 arasında toplamda 26 doktora, 3'te yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, sosyoloji bölümü olarak göç olgusunu ele alan, YÖK Ulusal Tez Merkezinde kayıtlı bulunan mevcut lisansüstü tezlere ilişkin bir değerlendirme yapmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın sosyoloji bölümüne katkı sağlayacağı ve gelecekte yapılacak göç çalışmaları için pratik bir kaynak sağlayacağı düşünülmektedir.

Ülkemiz ve dünyada yaşanan sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal sorunlardan kaynaklı kişilerin göç etme arzusu gün geçtikçe artmaktadır. Yaşanan göç hareketleri toplumsal yapıyı her açıdan etkilemektedir. Bu etkinin yönü, boyutu, derinliği ve sonuçlarının tespit edilebilmesi için bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. Yapılan bu çalışmada da görüldüğü gibi son yıllarda sosyoloji bilimi üniversitelerde göç konulu akademik çalışmalara daha fazla ilgi göstermektedir. Edinilen bulgulara göre 2022 yılının sonuna kadar Türkiye’de sosyoloji anabilim dalında göç başlığı altında 326 lisansüstü tez yazılmıştır.

Edinilen bilgiler ışığında sosyoloji bölümü olarak göç konulu tezlerin bazı yıllarda hiç çalışılmadığı yönündedir. Özellikle 1967 ile 1989 arasında hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca 1990, 1994 ve 1996 yıllarında da herhangi bir çalışma görülmemektedir. Yine edinilen bulgular ışığında yazılan lisansüstü tezlerin en fazla 2011-2022 yılları arasında yazılmış olmasıdır. Bu yıllar arasında görülen sayısal artışta Suriye’den ülkemize savaş nedeniyle sığınan kişilerin ve bu göçün toplumsal yansımalarının etkisi olduğu düşünülmektedir.

Sosyoloji bölümü olarak göçle ilgili en çok tez yazılan üniversitelerden Ortadoğu Teknik Üniversitesi ilk sırada yer almaktadır. Akabinde İstanbul Üniversitesi, Hacettepe

Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi yer almaktadır. Lisansüstü tez çalışmalarının özellikle kurumsal ve köklü üniversitelerde yoğunluklu olması ve öğrenci sayısının fazlalığı çok sayıda tez yazılması için uygun akademik ilgi ve ortamın varlığına işaret etmektedir.

Bu çalışmada tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımda nitel, nicel ve karma yöntemlerin olduğu fakat tezlerde nitel araştırma yöntemine daha çok yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Tezlerin içerikleri incelendiğinde yapılan nitel çalışmalarda derinlemesine görüşme ve doküman analizi gibi türler kullanılmıştır. Nicel çalışmalarda kapalı uçlu soruların olduğu, anket/ölçek gibi araçlar kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Tezlerin yazım dillerine bakıldığında en fazla Türkçe dilinin kullanıldığı görülmektedir, örneklemini Türkiye üniversitelerinin oluşturduğu bu çalışma açısından sonuç gayet anlaşılabilir görünmektedir ancak eğitim dili İngilizce olan veya ikinci dil olarak kullanılan üniversitelerde tez yazım dilinin ikinci sırasında İngilizce kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi sosyoloji bölümü İngilizce okutulmaktadır. Dolayısıyla Orta Doğu Teknik Üniversitesi lisansüstü çalışmalarında İngilizce kullanıldığı görülmektedir.

Araştırmacı cinsiyetine baktığımızda yüksek lisans programında kadın sayısının erkek sayısından fazla olduğu görölmektedir. Ancak doktora programında erkek sayısı daha fazladır. Bu sonuç kadınların özellikle doktora düzeyindeki akademik eğitimlerine erkeklerle aynı oranda devam edemediğini göstermektedir. Çalışmada kullanılan sayfa sayısına göre dağılımda tezler, en fazla 100-150 sayfa arasındadır. Bu tezlerin tamamını yüksek lisans tezleri oluşturmaktadır. Ayrıca sayfa sayısının fazlalığına göre 300 ile 500 arasında toplamda 29 lisansüstü tez bulunmaktadır. Tezleri yönetenlerin akademik unvanları çoğunlukla profesör ve doçentlerden oluşmakta ayrıca doktor öğretim üyelerinin de çok sayıda tez yönettiği anlaşılmaktadır, bu sonuç üniversite öğretim üyelerinin unvandan bağımsız göç konusuna yakın düzeyde ilgi gösterdiği şeklinde yorumlanmaktadır.

Çalışmanın en çok hangi illerde yapıldığı dağılımına göre, en fazla lisansüstü tez çalışması İstanbul'da hazırlanmıştır. İkinci sırada ise Ankara yer almaktadır. Ayrıca Türkiye'de 54 farklı ilde sosyoloji bölümü olarak göç konusu içeren lisansüstü tez çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre çalışmalar büyük şehirlerde yoğunlaşmaktadır. Tezlerin erişim durumlarına bakıldığında, toplamda yazılan doktora ve yüksek lisans tezlerinin 312'si erişilebilir iken 14'u erişilemez durumdadır. Bu

sonuç göçle ilgili yapılmış lisansüstü çalışmaların, yapılacak sonraki çalışmalar için zengin bir veri kaynağı sunduğunu göstermektedir. Yapılan bu çalışmayla ortaya konan sonuçların, göç konusunda eksik görülen konu başlıklarını tespit etmeyi kolaylaştıracağı ve bu yönüyle akademiye katkı sunacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abadan Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2018). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Akkayan, T. (1979). *Göç ve Değişme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Bulut, Y. (2004). *Sosyolojiye Giriş*. İstanbul: Anı Yayıncılık.
- Ozankaya, Ö. (1975). *Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayını.
- TDK, Güncel Türkçe Sözlük, 2022.
- Özcan, Y. Ziya. (1998). “İç Göçün Tanımı ve Verileri İle İlgili Bazı Sorunlar”, Türkiye’de İç Göç Konferansı (Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997), s.82, 83. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Basım.
- Türkaslan, N. (1997). “Bursa’da Meskun Bulgaristan Göçmenlerinin Ekonomik Durumları Üzerine Bir İnceleme”, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç (Mersin Kasım 1996), s.206. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Türkyılmaz, A., Çay, A., Avşar, Z., Aksoy, M., Pehlivanlı, H. ve Kökrek, Z. (1998). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Web Kaynakları

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonuc> web sitesi (YÖKTEZ, 2022).

GEÇİCİ KORUMA ALTINDAKİ SURİYELİLERE YARDIMDA BULUNAN KONYA STK'LARININ KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mustafa GENÇ

Doktora Öğrencisi

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

mustafagenc1@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1097-6950>

DOI: 10.31834/ortadoguvegoc.1440455

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 20 Şubat/ 20 February 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 8 Ekim / 8 October 2024

Yayın Tarihi / Published: 26 Aralık / 26 December 2024

Yayın Sezonu / Pub Season: Aralık / December

Atıf / Cite: Genç, M. (2024). Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Yardımda Bulunan Konya STK'larının Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma. Ortadoğu ve Göç, 14(2). ss. 251-303.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and checked via a plagiarism detector.

Öz

Türkiye’de bulunan geçici koruma altındaki Suriyelilerin toplumsal uyum sürecinde sivil toplum kuruluşları (STK) etkin bir rol üstlenmişlerdir. STK’lar bu süreçte birçok farklı sorunla karşılaşmışlardır. Suriyelilerin yaşamı ve toplumsal uyumu söz konusu olduğunda meseleye sadece Suriyelilerin, toplumun ve devletin karşılaştığı sorunlar ekseninde yaklaşıp STK’ların sorunlarını tartışmamak, meseleyi doğru tanımlamada eksik bir yaklaşım olacaktır. Bu nedenle araştırmada, geçici koruma altındaki Suriyelilerin Türk toplumuna uyumunda önemi inkâr edilemez bu kuruluşların bağışçılar ve muhtaçlarla yaşadıkları sorunlara odaklanılmıştır. Araştırma kapsamında Konya’da Suriyelilere yardımda bulunan beş STK ile yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine mülakat tekniği ile veriler elde edilmiş, bulgular analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda Suriyelilere yönelik insani yardım faaliyeti yürüten STK’ların bağışçılar ve muhtaçlarla yaşadıkları sorunlar tespit edilmiş, sebepleri anlaşılmaya çalışılmış ve çözüm odaklı birtakım önerilerde bulunulmuştur. Yapılan görüşmeler neticesinde STK’ların bağışçılar ve ihtiyaç sahipleri özelinde farklılaşan sorunlarla karşılaştıkları görülmüştür. Bağışçı ile ihtiyaç sahibi arasındaki irtibatı kuran STK’lar, söz konusu sorunlar nedeniyle bağışçı-yardım kuruluşu-yardım alan üçgeninde oluşan ahengin bozulması durumundan endişe etmektedirler. Sorunların giderilmesinde devlet kurumlarına da bazı sorumluluklar düşmektedir. Geçici koruma altındaki Suriyelilere yardımda bulunan STK’ların karşılaştıkları sorunlara eğilen ilk çalışma özelliğini taşıyan bu makalenin, STK’ların yardım faaliyetlerini daha verimli sürdürmesine katkı sunması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler, Sivil Toplum Kuruluşları, STK'lar, Konya, İnsani Yardım

A RESEARCH ON THE PROBLEMS FACED BY KONYA NGOS PROVIDING ASSISTANCE TO SYRIANS UNDER TEMPORARY PROTECTION

Abstract

Civil society organizations (NGOs) have assumed an active role in the social cohesion process of Syrians under temporary protection in Turkey. NGOs have faced many different problems in this process. When it comes to the life and social cohesion of Syrians, approaching the issue only in terms of the problems faced by Syrians, society and the state and not discussing the problems of NGOs would be an incomplete approach in defining the issue correctly. For this reason, this study focuses on the problems that these organizations, whose importance in the integration of Syrians under temporary protection into Turkish society cannot be denied, face with donors and the needy. Within the scope of the research, semistandardized interviews were conducted with five NGOs in Konya that provide aid to Syrians. Data was collected using in-depth interview techniques, and the findings were analyzed. As a result of the research, the problems experienced by NGOs carrying out humanitarian aid activities for Syrians with donors and the needy were identified, their causes were tried to be understood and some solution-oriented suggestions were made. As a result of the interviews, it has been observed that NGOs face different challenges concerning donors and beneficiaries. NGOs that establish the connection between donors and beneficiaries are concerned about the potential disruption of

the harmony within the triangle of donor-aid organization-beneficiary due to these issues. Government institutions also have certain responsibilities in addressing these problems. This article, which is the first study to address the problems faced by NGOs providing aid to Syrians under temporary protection, aims to contribute to NGOs to carry out their aid activities more efficiently.

Keywords: Syrians under Temporary Protection, Civil Society Organizations, NGOs, Konya, Humanitarian Aid.

Giriş

Suriye’de 2011 Mart ayında başlayan iç karışıklıklar, başka devletlerin de müdahalesiyle önü alınamaz bir iç savaşa dönüşmüş ve bu iç savaş, birçok Suriye vatandaşını başka ülkelere göç etmek zorunda bırakmıştır. Uyguladığı açık kapı politikası neticesinde Türkiye, kısa süre içinde milyonlarca Suriyelinin akınına uğramıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin geçici koruma statüsü verdiği Suriyelilerden 61.842 tanesi 7 farklı ildeki 9 geçici barınma merkezinde barınmaya devam etmektedirler (GİB, 2024). Bunların dışındaki Suriyelilerin tamamı, farklı sayılarda 81 ile yayılmış durumdadır. Türkiye’de 08.02.2024 tarihi itibariyle, geçici koruma kapsamında 3.174.851 Suriyeli bulunmaktadır. Ülkenin bütün şehirlerine farklı sayılarda yerleşen geçici koruma altındaki Suriyelilerin en çok tercih ettiği illerden biri de Konya’dır. Konya, misafir ettiği Suriyelilerin, şehir nüfusuna oranı (4,94) ile iller arasında 12. sırada, misafir ettiği Suriyelilerin sayısı ile 8. sırada (120,502) yer almaktadır (GİB, 2024). Veriler, Konya’nın bu göç akımından en çok etkilenen iller arasında yer aldığını göstermektedir.

Yeni olan şeye veya kimseye temkinli olmasıyla bilinen Konya’nın (Koyuncu, 2014, s. 14) Suriye sınırına uzak olmasına ve yaşam tarzı noktasındaki farklılıklara rağmen, bu kadar ilgi

görmesinde Suriyelilerin şehirden memnuniyeti ve kolay uyum sağlayabilmeleri önem arz etmektedir. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin memnuniyetinde şehrin büyüklüğü, iş olanaklarının fazla olması, barınma imkânlarının bulunması gibi etmenlerin yanı sıra Konyalıların mağdur kimselere yönelik yardım severliği göz ardı edilmemelidir.

Türkiye, artık göç alan bir ülke konumundadır. Halihazırda güneyinde Suriye, Irak ve Lübnan'da, doğusunda İran ve Afganistan'da devam eden karışıklıklar, Karadeniz'in kuzeyinde Rusya ve Ukrayna arasında devam eden savaş, batısında Kosova, Sırbistan ve Bosna Hersek gibi Balkan ülkelerindeki gerginlikler, göç potansiyeli barındırmaktadır. Diğer taraftan Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki muhtemel bir barış da Türkiye'ye göçmen akının olması ihtimalini taşımaktadır. Bu tür potansiyel göç hadiselerine, devletin hazır olması kadar sivil toplumun da hazır olması gerekmektedir.

Büyük göç hadiselerinde sivil toplum kuruluşları (STK'lar) hızlı aksiyon alabilmektedirler. Fakat bu refleksin daha sürdürülebilir ve koordineli hale getirilebilmesi için STK'ların sorunlarının tespiti ve bunlara getirilebilecek çözüm önerileri, muhtemel bir göç akınına karşı hazır bulunuşluğun sağlanmasına önemli katkılar sunacaktır. Buradan hareketle

geçici koruma altındaki Suriyelilere yardımda bulunan Konya STK'larının karşılaştıkları sorunların araştırıldığı bu çalışmada bağışçılar ve bağış yapılanlar ile STK'lar arasında ne tür sorunların olduğu tespit edilecektir.

Yardım Amaçlı STK'lar ve Konya'da STK Yapılanması

Konya, STK'lar noktasında mümbit bir şehir olmakla birlikte nüfusa oranlandığında Türkiye STK/nüfus oranıyla Konya STK/nüfus oranı birbirine yakındır. Türkiye'de faal dernek sayısı 101.021'dir. Bunlardan 2.739 tanesi Konya'da bulunmaktadır (DERBİS, 2024). Konya'daki dernek sayısının Türkiye toplamına oranı 2,71%'dir. Türkiye'de tüm türlerde vakıf sayısı 5848 iken (VGM, 2023a) bunların 176 tanesi Konya'da bulunmaktadır (VGM, 2024). Konya'daki vakıfların Türkiye'deki vakıflar¹ içindeki oranı ise 3%'tür. Türkiye'deki vakıf ve derneklerin toplamı 106.869 ve Konya'dakilerin toplamı ise 2.915'tir. Konya'da bulunan vakıf ve dernek sayısının Türkiye genelinde bulunanlar içindeki payı 2,72%'dir.

Faaliyet alanlarına göre bakıldığında, insani yardım alanında faaliyet gösteren derneklerin Türkiye toplamı 5.845; bunun tüm dernekler içindeki oranı ise 5.74%'tür. Konya özelinde ele alındığında ise insani yardım dernekleri sayısı 161; bunun

---

¹ Siyasi Partiler, sendikalar, meslek odaları ile cemaat vakıfları, mülhak vakıflar ve esnaf vakıfları kapsam dışı tutulmuştur.

Konya’da bulunan tüm dernekler içindeki oranı 5,92%’dir (STİGM, 2023). Vakıflar söz konusu olduğunda ise hedef kitlesi olarak yoksulları gösteren vakıfların diğerlerine oranı 15%’tir (VGM, 2023b). Buna rağmen sayısal sıralama olarak Türkiye’de insani yardım faaliyeti yürüten dernekler, diğer dernek türleri içinde 6. sırada yer alırken; Konya’da 4. sırada yer almaktadır. Bu veriler Konya halkının insani yardıma olan ilgisini göstermektedir.

Konya’da bulunan yardım kuruluşlarının yürüttükleri aktif faaliyetler, şehrin geçici koruma altındakiler tarafından tercih edilmesinde, şehir ve halkıyla uyum sürecinde rol oynayan önemli etmenlerden olmuştur (Alptekin, Akarçay Ulutaş, & Ustabaşı Gündüz, 2018, s. 102). STK’lar, göç eden toplulukların gerek ilk barınma mekânlarının bulunması ve tefrişi gerek acil gıda, giysi ve yakacak desteğinin sağlanmasında aktif rol üstlenmişlerdir. Hukuki ve resmi işlemlerde rehberlik etme, toplumsal uyuma dair eğitim süreçlerini yönetme gibi farklı alanlarda da faaliyet göstermişlerdir (Barın, 2019, s. 355). İlk yerleşim sağlandıktan sonra, devletin sağladığı desteklerin dışında, ortaya çıkan ihtiyaçların giderilmesinde de STK’ların önemli katkıları olmuştur.

Bağışçı ile muhtaç arasındaki insani yardımın koordinasyonunu sağlayan yardım kuruluşları, pek çok

mazlumun, mağdurun, ihtiyaç sahibinin sıkıntısını gidermekte; sorunlarına çözüm bulmaktadır. Yardım kuruluşları toplumsal uyumun sağlanmasında, hangi ırktan olduğu fark etmeksizin ihtiyaç sahibinin ihtiyacının giderilmesinde, zengin ile fakir arasında köprüler kurulmasında hatta afet, savaş vb. devletin kısıtlı kalabileceği kriz durumlarında oluşan boşluğun doldurulmasında inisiyatif alan ve etkin rol üstlenen kuruluşlardır.

STK'lar, toplumsal kriz anlarında üstlendikleri bu rolün yanı sıra bir yandan da toplumsal zeminde kaos ortamının oluşmasının önünde adeta bir emniyet supabı fonksiyonu icra etmektedirler. Örneğin, hayatta kalmasını sağlayacak temel ihtiyaçlarına ulaşabilen geçici koruma altındaki birey, muhtemel hırsızlık, gasp gibi kriminolojik olaylara karışmayacak, kendilerini aç ve açıkta bırakmadıkları için şehir halkına yönelik nefret ve kin gibi duygulara kapılmayacak, çözüme kavuşturamadığı bir sıkıntısı olduğunda sosyal devletin, halkın ve özelde STK'ların yanında olduğunu bilerek kendini güvende hissedecektir.

Türkiye'de göç üzerine yapılan alışmalar, Suriye göçüyle birlikte belirgin ölçüde artış göstermiştir (Çorlu, 2023). Sivil toplum kuruluşları ve Suriyeliler ortak bileşkesinde yapılan

literatür taramasında görece daha az sayıda çalışmaya ulaşılabilmektedir.

“Konya’da Geçici Koruma Altında Yaşayan Suriyeliler Üzerine Bir Çalışma” adlı makalede Alptekin, Akarçay Ulutaş ve Ustabaşı Gündüz, Türkiye’ye sığınıp Konya’ya yerleşen geçici koruma altındaki Suriyelilerin, Konya’daki yaşantıları ve karşılaştıkları sorunları ele almaktadırlar (Alptekin, Akarçay Ulutaş, & Ustabaşı Gündüz, 2018). Özgür-Keysan ve Şentürk, “Sorunlar ve Beklentilerin Algılanmasında Kadın Mülteciler ve Sivil Toplum Kuruluşları” araştırma makalelerinde, çeşitli illerde mültecilere yönelik çalışma yapan STK’lar ve bu STK’lardan destek alan mülteci kadınların mülteci olmaya yönelik var olan sorunlarını algılama biçimlerini tespit etmeye çalışmışlardır (Özgür-Keysan & Şentürk, 2021).

Koyuncu, “Türkiye Toplumunda Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabulü ve Dışlanması” konulu çalışmasında Konya’da ikamet eden farklı sosyo-ekonomik seviyeden Suriyeli aileler ve yerel halktan yaptığı görüşmelerden hareketle geçici koruma altındaki Suriyelilerin toplumsal kabul ve dışlanma durumunu incelemiştir (Koyuncu, 2018). Aynı bağlamda “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum” başlıklı araştırmasında Erdoğan, 18 ilde yaşayan

Suriyeliler üzerinde yaptığı araştırmada toplumsal uyum konusunu ele almıştır (Erdoğan, 2014).

2021 yılında hazırlanan, “Konukseverliğin Sosyolojisi: Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye’deki Suriyelilere Yaklaşımları” başlıklı yüksek lisans tezinde Karataş, inanç temelli sivil toplum kuruluşlarının Suriyelilere yönelik insani yardım faaliyetleri ve hizmetleri ile STK’ların Suriyelilere yaklaşımlarını ele almıştır (Karataş, 2021). “Suriyelilere Yönelik Sivil Yardım Faaliyetleri ve Toplumsal Uyum” başlıklı yüksek lisans tezinde Altındış, geçici koruma altındaki Suriyelilere STK’lar da dahil olmak üzere yardımda bulunan aktörlerin Suriyelilere ekonomik, hukuki ve sosyokültürel alanda verdikleri destekleri ortaya koymaya çalışmıştır. Ayrıca Suriyelilerin aldıkları yardımların niteliği ve toplumsal uyumlarını ele almıştır (Altındış, 2019). “Türkiye’de Suriyeli Mültecilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerine İlişkin Bir Değerlendirme” başlıklı, aktarılan verileri, kaynakları tartışmaya açık ve teyite muhtaç görünen tanışma notunda Türk, 2011-2015 yılları arasında STK’ların geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik yürüttükleri barınma ve beslenme, sağlık, hukuki destek, eğitim, kadınlara yönelik destekler ve topluma uyum alanındaki faaliyetlerden bahsetmektedir (Türk, 2018).

Akbulut, “Suriyelilerin Uyum Sürecinde Devlet Kurumları ve STK’ların Rolü” araştırmasında Suriyelilerin uyum sürecinde onlara destek veren Göç İdaresi Müdürlüğü, AFAD gibi devlete bağlı kurumları ve bazı STK’ların rolünü ele almış bu kapsamda uygulanan uyum politikasının etkinliğini tespit etmeye çalışmıştır (Akbulut, 2020). Çebi, “The Role of Turkish NGOs in Social Cohesion of Syrians” başlıklı makalesinde geçici koruma altındaki Suriyelilerin uyum sürecinde inanç temelli çalışan SKT’ların rolünü ve söz konusu STK’ların bu süreçte devlete katkılarını ele almıştır (Çebi, 2017). Özdemir Dal, “Türkiye’de Mültecilerle Çalışan Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlet ile İlişkisi” adlı araştırmasında Suriyeliler üzerine çalışan bazı STK’ların AFAD gibi devlet kurumlarıyla ilişkisini ele almıştır. Bu çalışma ile Özdemir Dal, göç çalışmalarında STK’ların ne gibi bir boşluğu doldurduklarını ortaya koymuştur (Özdemir Dal, 2022).

Yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere STK ve Suriyeliler ortak paydasında yapılan araştırmaların daha çok Suriyelilerin Türkiye’deki karşılaştıkları sorunlar, onların topluma uyum süreçleri ve bu süreçlere STK’ların katkıları ile Suriyelilerle ilgilenen STK’ların devlete katkıları konularının ele alındığı görülmektedir. Suriyelilere yönelik yardım faaliyeti yürüten STK’ların karşılaştıkları sorunları elen bir çalışmaya

rastlanılmamıştır. STK'ların karşılaştıkları sorunları ele alması bu çalışmayı özgün kılmaktadır.

Yöntem

Bu çalışma, 2023 Aralık ayında Konya'da Suriyelilere yönelik yardım faaliyeti yürüten beş yardım kuruluşu ile gerçekleştirilen nitel araştırma verilerine dayanmaktadır. Nitel araştırmada araştırmacı belli bir soru üzerine odaklanmaz, bir bakış açısı geliştirir. Verileri aynı anda hem toplar hem analiz eder hem yorumlar (Neuman, 2017, s. 22). STK'ların karşılaştıkları sorun alanlarının doğru bir şekilde anlaşılabilmesi ve sağlıklı bir bakış açısı geliştirilebilmesi için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Görüşmelerde yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat, bir yapısı olan ancak soruların ifade biçiminin esnek olduğu, görüşmecinin dilerse katılımcıya yeni sorular sorabildiği, katılımcıdan daha fazla açıklama yapmasını isteyebildiği bir tekniktir. Katılımcıların fikirlerini ifade etme imkânlarının daha fazla olması nedeniyle (L. Jackson, 2011, s. 104) araştırmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniği tercih edilmiştir. Araştırmanın evrenini Konya'da geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik yardım faaliyeti yürüten sivil toplum kuruluşları oluşturmaktadır. Bu evrenden görüşmeler için tercih edilen

STK'ların tespitinde amaçlı örnekleme tekniğine başvurulmuştur. Amaçlı örnekleme tekniğinde araştırmacı, katılımcıları sahip oldukları nitelikler nedeniyle seçer. Örneklem tespiti esnasında belirli bir teoriye veya belirli sayıda katılımcıya ihtiyaç duymayan ama rastgele de olmayan bir tekniktir. Nitel araştırmalarda, kaynakların verimli şekilde kullanılması için bilgi açısından zengin vakaları ve katılımcıları belirlemek amacıyla kullanılır (Ilker, Musa, & Alkassim, 2016, s. 2). Kuruluşları tespit ederken geçici koruma altındaki Suriyelilerin şehre yoğun bir şekilde gelmeye başlamalarından itibaren onlarla ilgilenmeye başlayıp hali hazırda ilgilenmeye devam eden kuruluşlar tercih edilmiştir. Karşılaşılan sorunların doğru tespitinde uzun zamandır biriken bu hafıza, önem arz etmektedir.

Bulgular

Gelen herkese ihtiyaç sahibi olup olmadığı araştırılmaksızın kapısı açık olan ve gününbirlik yemek dağıtımı yapan aşevleri, sürece bir dönem dâhil olup sonra yardımda bulunmayı bırakan kuruluşlar, sürece son dönemlerde dâhil olan kuruluşlar, bir cemaat yapılanmasına bağlı olan kuruluşlar ve bütünüyle sivil sayılmayacak olan, bir şekilde devletle bağlı olan AFAD, Kızılay, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı gibi kurumlar kapsam dışında tutulmuştur. Özellikle kuruluşlar

ve bağışçılara dair problemlerin de ele alınacak olması, muhtemel bir tedirginliğe neden olacağından, görüşmelerin içtenlikle ve güven esasına dayalı olarak gerçekleştirilebileceği kuruluşlar tercih edilmiştir. Bu kapsamda aşığıda adı geçen STK'ların yetkilileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir:

Dost Eli Derneği

ELBİR Yardımlaşıma ve Dayanışıma Derneği

Hayra Koşanlar Derneği

Konya İHH İnsani Yardım Derneği

RİDA Uluslararası Yetim ve Muhtaçlara Yardım Derneği

Geleneksel toplumlarda bağışçı, ihtiyaç sahibine ulaşımada ve bağışı teslim etmede daha çok kendisi aktif rol üstlenmektedir. Ancak nüfusun arttığı, şehirlerin büyüdüğü, ihtiyaç sahibine ulaşmanın güçleştiği durumlarda bağışçı ile ihtiyaç sahibi arasındaki bağı kuracak ve bağışların doğru zamanda, doğru şekilde, doğru kişilere koordineli bir şekilde ulaşmasını sağlayacak ara mekanizmalara ihtiyaç olmaktadır. Günümüzde, bireysel örneklerin yanı sıra, bağışların hedef kitleye ulaştırılmasını sistematik bir şekilde yerine getiren, aracı STK'lar bulunmaktadır. STK'lar, yürüttükleri bu köprü vazifesi sırasında birtakım sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

Yardım yapılan kesim kısa sürede çok fazla sayıda şehre yerleşen geçici koruma altındaki Suriyeliler olunca, söz konusu sorunlar, çeşitlenmiş ve sayı olarak artmıştır.

Araştırma kapsamında geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik insani yardım faaliyeti gerçekleştiren STK'ların muhatap oldukları insanlara ilişkin sorunlarının tespiti amacıyla yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, veren el olan bağışçılar ile alan el olan bağışta bulunulanlar olarak iki grupta toplanmıştır.

Veren El: STK'ların Bağışçılarla İlgili Karşılaştıkları Sorunlar

Faaliyet alanı, insani yardım olan STK'ların muhatap olduğu gruplardan biri bağışçılardır. Bağışçılar kaynak gruptur. STK'lar, faaliyetlerini bir bakıma bağışçılar adına yürütürler. Bağışçıların kendi imkânlarıyla gerçekleştiremeyecekleri yardım dağıtma işini onlar adına üstlenen yardım kuruluşları, bağışçıların üzerindeki önemli bir yükü almış olmaktadır.

Bağışçılar ile yardım kuruluşları arasında kuvvetli bir güven bağının olduğu unutulmamalıdır. Bu bağı oluşturan en temel etken ise STK'ların kurumsal yapıları ve çalışanlarının özverileridir. Çalışanlardaki bu motivasyonu sağlayan en önemli faktörün Allah rızası olduğu belirtilmiştir. Görüşme yapılan bütün STK'ların, düzenli çalışan profesyonel

elemanları haricinde faaliyet gösteren yüzlerce gönüllüsü mevcuttur. STK yöneticileri, profesyonel elemanları ve gönüllülerinin gerçekleştirdikleri özverili, şeffaf ve koordineli çalışmanın bağışçılarda oluşturduğu güven sayesinde gerek Konya STK'ları gerek Türk STK'ları faaliyet ağlarını tüm dünyada her geçen gün genişletmektedirler. Türkiye'nin yıllardır dünyanın en cömert ülkesi unvanını (Taşdemir, 2022) korumasında şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ve Türk halkının yardımseverliği ile Türk STK'larının özverili çalışması etkilidir.

Ne var ki oldukça özverili bir davranış sergileyen bağışçılar ile onların bağışlarını ihtiyaç sahiplerine koordineli bir şekilde ulaştıran yardım kuruluşları arasında kısmi de olsa birtakım sorunlar yaşanabilmektedir. Gerçekleştirilen görüşmelerde, karşılaşılan bu sorunların ırkçılık, ihtiyaç analizinde hata, empati yoksunluğu, üstenci tavır ve kayıt altına alınmaktan çekinme olmak üzere beş temel alanda odaklandığı tespit edilmiştir.

a) ırkçılık:

Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada yükselen aşırı sağ, ırkçılığı ve nefret söylemini de beraberinde getirmiştir. Yayılan ırkçılık akımından Türkiye de etkilenmektedir. Gündelik siyasi tartışmalara, Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan insanların

da konu edilmesi, toplumda yabancılara karşı oluşan hassasiyeti artırmıştır. Türkiye’de oluşan bu yabancı karşıtı söylemin ana hedefi ise Suriyeliler olmuştur. Basılı veya dijital medya ortamlarında Suriyelilerin olumsuz temsili (Göker & Keskin, 2015, s. 254) ve Suriyelilere yönelik ötekileştirici, ırkçı tutumlar (Çambay, 2019, s. 178) toplumda Suriyeli karşıtlığının yükselmesine neden olmuştur.

Türk toplumunda yükselen Suriyeli karşıtlığından Konya STK’ları da kimi yönlerden etkilenmişlerdir. Yapılan görüşmelerde, bağışlarda bir azalmanın varlığı görülmemekle birlikte bağışçılar arasından, yaptıkları bağışların Suriyelilere verilmemesini isteyenler çıkabilmiştir. “Bağışçılardan yaptığı bağışın Suriyelilere verilmemesini isteyen oluyor mu?” sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar kısmi de olsa bunun varlığını göstermektedir.

Tabii tabii. Özellikle son zamanlarda çok daha yaygınlaştı maalesef. Allahualem gündemle alâkalı. Son zamanlarda o çıkışlar yani mülteci çıkışları, sığınmacı çıkışlarının etkili olduğunu düşünüyorum (S.D.)

“Ben yardım ediyorum ama göçmenlere vermeyeceksin.” diyor. Bu bizi çok üzüyor (S.C.).

Adam bir yardım yapacağı zaman, işte depomuza bir un bağışlayacak mesela. “Kardeşim benim unumu mülteciye

vermeyin, Suriyeliye vermeyin.” gibisinden şartlar koşmaya başladı (K.O.).

Bazı yetkililer, STK’ların kendi belirledikleri ihtiyaç sahibi olma kriterlerine uyan Türk vatandaşı sayısının giderek azaldığını ifade etmektedir (M.S.). Bu nedenle yardımların Türk vatandaşları dışında kimselere ulaştırılması gerekmektedir. Bu noktada milliyetçi düşünenler için devreye Özbekler, Ahıska Türkleri, Azeriler gibi Türk kökenli ihtiyaç sahipleri girmiştir. Katılımcılar, bağışçılardan bazılarının, yaptıkları yardımları Türklere veya Türk kökenli göçmenlere vermelerini istediklerini belirtmişlerdir.

Son zamanlarda özellikle “Lütfen Türk ailelere ya da işte Özbekler'e vereceksiniz.” denilmeye, yani Türk asıllılara, böyle bir kavmiyetçilikle alâkalı şeyler artık olmaya başladı. Eskiden böyle değildi. Ayırım yoktu. Ama son zamanlarda bunu çok rahat bir şekilde hissediyoruz maalesef (S.D.).

Bazı bağışçılar tarafından, yapılan bağışın yurt içinde değerlendirilmesinin istenmesi de yabancılara karşı toplumda oluşturulan hassasiyetin bir başka yansıması olarak görülmektedir.

“Hocam ben veriyorum ama sakın ha Suriye'ye falan göndermeyeceksin. Burada kalsın.” diyor. Suriye'de buradaki göçmenlerin halinden yüz kat daha kötü durumlar var. E ben şimdi bana gelen yardımın bir miktarını da oraya aktarmak

istiyorum. Bağışçılar, yanlış inançları, töreler, adetler, gelenekler veya toplumsal ön yargılarından dolayı bizleri şartlı sözlerle zor durumda bırakıyorlar (S.C.).

b) İhtiyaç Analizinde Hata:

Saha gerçekliğine, tabii olarak, insani yardım alanında çalışan sivil toplum kuruluşları kadar hâkim olmayan kimi bağışçılar, yapılan bağışa kimin daha fazla muhtaç olduğunu her zaman doğru şekilde takdir edememektedirler. Örneğin bazı bağışçılar, yaptıkları bağışın sadece yetim çocuklar için kullanılmasını isteyebilmektedirler. Kur'ân-ı Kerîm'in yetimin bakımının sağlanması ve haklarının korunmasına dair pek çok sayıdaki ayetin (Bakara 2/215; Nisa 4/2) ve Hz. Muhammed (SAV)'in yetimi gözetmeyi teşvik eden (Buhârî, Edeb, 24; İbn-i Mâce, Edeb, 6) çok sayıdaki sözünün varlığı, Müslüman toplumlarda yetim çocuklara kıymet verilmesine, onların bakım ve iaşesine özen gösterilmesine neden olmuştur. Ancak yetim olmamasına rağmen, babanın çalışamayacak durumda olması veya anne baba ayrı olması ve babanın çocuklarına bakmaması gibi sebeplerden ötürü en az yetim çocuklar kadar belki daha da zor durumda olan çocuklar da olabilmektedir.

Türkiye'ye gelen Suriyeliler arasında yetim çocuklar olduğu gibi babası hayatta olmasına rağmen Türkiye'ye gelemeyen

veya gelse de çalışamayacak durumda olan çocuklar da olmuştur. Ancak bağışçılar çoğu zaman sahada olan gerçekliğin farkında olmadıklarından, bu durumdaki aileleri görmeyip daha çok yetim ailelere yardımda bulunmak isteyebilmektedirler. Sahanın gerçekliğinin farkında olan STK'lar ise yetimler kadar bu durumdaki çocukların da gözetilmesini istemektedirler.

En çok karşılaştığım sorun, gelen hayırseverlerin, yüzde doksan dokuzu diyebilirim ki “Hocam bu benim param, sadakam, fitrem, zekâtım veya hayrım ama yetime vereceksin.” demektedir (S.C.).

Yetim değil. Tamam, ama evdeki baba çalışamayacak durumda. Yani eli, bacağı yok. Gözü görmüyor. Yani iş bulma şansı yok. Evde iki yaşlı var, karı koca ve çalışma gücü yok. Onu da o kategoriye alıyoruz (S.D.).

Bağışların taksimatına ilişkin yaşanan sorunlar yetimlerle sınırlı kalmayıp farklı alanlarda da ortaya çıkabilmektedir. STK'lar, sahayı tanıyan kuruluşlar olarak bağışların taksimatında bağışçılarından kurumsal işleyişlerine güven ve saygı duymalarını beklemektedirler. Ancak bağışçılar, duygusal yoğunluk, belirli bir bağış türüne odaklanma vb. gerekçelerle STK'lara yardımların taksimatına ilişkin şartlar koşabilmektedirler.

Vatandaş geliyor. “İlla buna hocam şunu alacaksın.” diyor. “Kardeş bakın o evin elektriği kapanmak üzere.” “Elektrik olmaz

hocam.” diyor. “Ya o evin tüpü yok kaç gündür.” “Olmaz hocam gıda kolisi götüreceğim.” diyor. Ve bir evde on tane gıda kolisi görebiliyoruz. Ama ocak ve tüpü göremiyoruz. Elektriği de belki kapanmış durumda (S.C.).

Öyle görünüyor ki bazı bağışçılar, çeşitli nedenlerle doğru bir ihtiyaç analizi yapmaktan yoksun olabilmekte; yardımların dağıtımında öncelik sıralamasını takdir edemeyebilmektedirler. STK’lar ise sahanın gerçekliğini göz önünde bulundurarak daha gerçekçi bir dağıtım planlaması yapmaktadırlar. Sahada edindikleri tecrübe onları daha soğukkanlı ve duygusallıktan uzak olmaya sevk etmektedir.

Aynı yardımlarda bağışçılar tarafından, STK’ların görüşlerine başvurulmadan, gelişigüzel ürünlerin alınması veya sadece gıda kolisine odaklanması da bir başka sorun alanı olarak görünmektedir. Toplumda, farklı kültürden gelen insanların ihtiyaç kalemlerinin neler olduğu çoğu zaman bilinmemektedir. Türk toplumunun temel ihtiyaçlarıyla Suriyelilerin temel ihtiyaçları arasında veya Türk mutfak kültürü ile Suriyelilerin mutfak kültürü arasında farklılıklar olacaktır. Kaldı ki Türkiye’de bile bölgelere göre kültürel farklılıklar görülmektedir. Ancak bu farkların göz ardı edilmesi, bağışların amacına ulaşmasına engel olabilmekte; kaynak israfına yol açabilmektedir.

Ya kardeşim bu insanlar neyi yer, neyi yemez? Senin kültürünle onun kültürü çok farklı. Dolduruyor fasulyeyi, nohudu. O fasulye, nohut tütün anasını ağlatıyor. Toplumumuz ne hikmetse gıda kolisine odaklanmış. Hiç temizlik kolisine odaklanan yok. Bizim toplumumuzda tütün yardımı diye bir yardım bilinmez. Hiçbir vakıfta da yoktur. Elektrik yardımı diye bir şey de bilinmez (S.C.).

c) Empati Yoksunluğu

Bağışçılarda karşılaşılabilen sorunlardan bazıları empati yoksunluğu olarak değerlendirilebilir. Empati yoksunluğu kendisini, daha çok yardım dağıtıldığı esnada görüntü kaydı alınmasının talep edilmesi olarak göstermektedir. Hatta bazı bağışçılar, yakın çevresinden daha çok bağış toplamak niyetiyle de görüntü alınmasını isteyebilmektedir. Fakat yardım alan insanların rencide olacakları göz ardı edilmektedir. STK'lar bu talebi, karşılaşılan kimi olumsuz örneklerden dolayı, bağışçının yaptığı bağışın yerine ulaştığını görüp kalbinin tatmin olmasını istemesi olarak değerlendirmekte ve anlayışla karşılamaktadırlar. Ne var ki STK'lar aynı zamanda görüntü almanın onur kırıcı olduğunu düşünmektedirler.

Ben verdiğim o paranın verirken resmini istiyorum diyor. Bu bizi çok üzüyor. Daha doğrusu yani o karşıdaki inciniyor onun resminin alınmasından.

Aslında bazılarında iyi niyetler var. Mesela hocam, ben bunu Almanya'da komşularından topladım. İşte bakın paranız şuralara verildi diyeceğim. O resimlerle daha çok para toplayacağım diyor (S.C.).

Bir bağış yapılacağı zaman -takip noktasında- daha çok “Bununla alâkalı görsel isterim.”, “Mümkünse benim adımın tabelada olmasını isterim.” gibi istekler oluyor. Bunu bazen karşılamaya çalışıyoruz. Ama bazen de mümkün olmuyor açıkçası (S.D.).

“Verdiği bağışı istismar aracı olarak kullanan bağışçılar oluyor mu?” sorusuna katılımcılar arasından, kurumsal sistemlerinin buna müsaade etmediğini ifade edenler olduğu gibi nadir de olsa karşılaştıklarını ancak sonrasında çalışma prensiplerini bu tür istismarların önüne geçecek şekilde güncellediklerini ifade edenler de olmuştur.

“Hocam bu evin kirasını ben karşılayacağım.” diyor. Sonra diyor ki “Hocam artık karşılamayacağım.” Niye? O evdeki kıza talip oluyor. Kız verilmeyince “Kim nişanladıysa ondan alsın.” diyor (S.C.).

Bir ailemize bir kişinin kurbanını verdik. “Ben bir kurban payı vereceğim. Bana bir adres verin.” dedi. Biz de o kişiye bir pay verdik. Sonra o aileye gitmiş. Birbirlerinin telefonlarını kaydetmişler. Sonra evin kızıyla o kurban bağışı üzerinden aralarında yazışma olmuş. Daha sonra aralarında gayriahlaki durumlar olmuş (K.O.).

Yani öyle bir alıcıyla verici arasında muhataplık olmadığı için, örneğin bize bir bağışçı gelip “Ya bana adresler verin. İşte ben

kendi elimle dağıtmak istiyorum.” dediğinde “Biz sana adres veremeyiz kardeşim” diyoruz (M.G.).

Hani bu tarz böyle kullanma girişiminde olanlar varsa da biz bunları çalışma prensiplerimiz sebebiyle uzak tutuyoruz bu hususta (S.O.).

Empati kuramamanın bir başka boyutu, aynı bağışlarda son kullanma tarihi geçmiş veya satılmayan ürünlerin verilmesi olarak görülmektedir. Son kullanma tarihi geçmiş ya da geçmek üzere olan ürünleri verenler, iki grupta toplanabilir.

- Aynı bağışta bulunmak isteyen bir bağışçı bağışta bulunacağı ürünlerin hazırlanması talebini gıda toptancısına veya perakendeciye iletir. Onlar da bunu bir fırsat olarak görür ve ellerinde kalan, son tüketim tarihi geçmek üzere olan veya geçtiği için satamayacağı ürünleri hazırladığı gıda kolisine koyar.

- Bağışçı kendisi gıda işiyle uğraşır. Elinde kalan veya kullanım tarihi geçmek üzere olan ürünleri elinden çıkarmak için sadaka veya zekât olarak verir.

Bu tabii biraz o bağış yapandan ziyade mal aldığı kişiye bunu havale ediyor. “Bana yüz koli hazırla.” diyor. Tabii bağış yapan, bir fabrikatör... Pek o kadar ince işlere inmez. O malı hazırlayanda problem olabiliyor. Ayrıca günü geçmiş veya merdiven altı çok kalitesiz ürünleri yapanlar da var (S.C.).

Bizim insanımızda maalesef işte son kullanma tarihi yaklaşmış ürünleri aynı yardım olarak bağışlayanlarla da karşılaşıyoruz (S.O.).

Yani genellikle yani çok değil ama aynı aldığımız ürünlerde mesela birkaç ay kalmış gün dolmasına... Bu tip ürünler daha çok geliyor (S.D.).

İnsan onuruna yakışmayan, ihtiyaç sahibi kişileri inciten bu davranış aynı zamanda onların sağlıklarını da tehlikeye atabilmektedir. Görüşülen STK'lar, son kullanma tarihi geçmiş ürünlerle çok fazla karşılaşmadıklarını; karşılaştıklarında da ürünleri iade ettiklerini ve eğer arada aracı firma varsa bağışçıya ürünlerin iade edildiğini haber verip, iade gerekçesi hakkında bilgilendirmede bulduklarını ifade etmişlerdir.

Kullanılamayacak durumdaki eşyaların bağış diye verilmesi insan onurunu kırıcı davranışlardan bir diğeridir. Fakat buna rağmen bazı bağışçılar, kullanmadıkları ve kullanılamayacak durumda olduğu için yerel halktan olan ihtiyaç sahiplerine veremedikleri ama atmaya da kıyamadıkları eski eşyalarını Suriyelilere verebilmektedirler. STK temsilcileri bu tarz bağışta bulunanların aslında kendi evlerindeki çöpe atacakları eşyaları kendilerine çıkarttırmış olduklarını düşünmektedirler.

Yani adam gerçekten Türk'ün kabul etmeyeceği bir yardımı “Bu Suriyelilere...” diyebiliyor mesela. Zaten işi bitmiş eşyasının. Anlatıyordum mi? Bir yıl kullanmış, on yıl kullanmış, kırk yıl

kullanmış, kullanacak hali kalmamış. “Bunu Suriyeliye verirseniz abi, size vereyim.” filan diyor. Biz de genelde o tür yardımları kabul etmiyoruz. Yani insanın kullanamayacak eşyalarını sırf kendi evlerinden çıkartmak için, aşağıya indirmeye erindikleri için bize “Gelin kardeşim size bağış yapacağız.” veya “Şunu alın bir ihtiyaç sahibine verin.” deyip de bize evdeki pisliğini boşalttıran insanlar oldu maalesef (K.O.).

Mesela en başta kabul ediyorduk ama baktık ki insanlardan ikinci el eşyayı, işte evinden çöpe atacağı eşyayı getirenler de oluyor. “Muhtaç değil mi? Giyer. Buna ihtiyacı var.” düşüncesiyle... Yani evinden çöpe atması gereken eşyayı getirenleri gördük. Ve bu noktada daha keskin kararlar aldık. Mesela şu an ikinci el elbise kabul etmiyoruz (S.O.).

d) Üstenci Tavır

STK yetkilileri, karşılaştıkları sorunlardan birinin de bağışçıların üstenci tavırları olduğunu belirtmişlerdir.

Biz gittiğimiz zaman, yardım istediğimiz zaman, değişik bir ruh haline dönüyorlar. Adam şunu rahat söyleyebiliyor: “Bu benim zekâtım. Bunu şöyle yapacaksın, böyle kullanacaksın.” Sanki onun emir eriymişiz gibi (S.O.).

En son geçenlerde birine gidelim denildi. Bir rakam istendi. On beş bin lira vermeyi taahhüt etmiş. Ben naz yapmışım kendime göre... Ahmaklık yapmışım da sonradan anladım. Dedim ki: “Abi ya onu yirmi yapsan olmaz mı?” Dedim ya... Benim bir akrabam aynı zamanda bir de. Beni yakinen tanır. Bana “Olmazsa sana

fabrikanın anahtarını vereyim” dedi. Ya sen malının pisliğini temizletiyorsun kardeşim bizlere (S.D.).

Pek çoğu maddi bir karşılığı olmaksızın faaliyet yürüten STK gönüllülerine karşı takınılan üstenci tavır, onları üzmemekte, motivasyonlarını düşürmektedir. Bir başka örnek olarak yapacağı bağışı kendisi dağıtmak isteyen ama ihtiyaç sahiplerini tespit edemediği için STK’ya başvuran bağışçının rencide edici üslubunu anlatan şu ifadeler dikkat çekicidir:

“Sen önüme düşeceksin. Ben kendim vereceğim.” (S.C.).

e) Kayıt Altına Alınmaktan Çekinme

Bağışçılara ilişkin STK’lar’ın karşılaştığı bir başka sorun alanı da bazı bağışçıların, bağış makbuzu gibi belgelerle kayıt altına istememeleridir. Bağışçıların herhangi bir şekilde kayıt altına alınmak istememelerinin iki temel gerekçesinin olduğu ifade edilmiştir:

- Bağışçının, yaptığı bağışın Allah ile kendi arasında kalmasını istemesi, gösteriş yapmış olmaktan çekinmesi.

- Bağışçının, 15 Temmuz darbe girişimi sonrası, STK’lara yaptığı bağış nedeniyle yasadışı bir örgütle iltisaklı görülme endişesi.

Yardım kuruluşuna zekâtını, sadakasını ihtiyaç sahiplerine dağıtması için teslim edecek kadar güvenen bazı bağışçılar,

bağış için adına makbuz kesilmek istenildiğinde ilgili STK'nın adının yargısal süreçlere karışabileceği endişesi taşıyabilmektedirler. Bağışçı burada psikolojide yaklaşma çatışma denilen (Baymur, 1994, s. 92) bir ikilemde kalmaktadır. Bağışta bulunduğu kuruluşa bağışını emanet edecek kadar güvenmekte fakat adını vermekten korkmaktadır. Özellikle kamu çalışanlarında daha yoğun karşılaşılan bu durum, STK'larda girdileri kayıt altına alma güçlüğü oluşturmaktadır. Gelen bağışın miktarı, kimden geldiği gibi bilgilerin hassas bir şekilde işlenmesi, kuruluşun şeffaflığı ve hesap verilebilirliği açısından önem arz etmektedir. Bağışçının adının geçmesini istemediği durumlarda ise STK, bu bağış ya reddetmek ya da anonim isimlerle kaydetmek zorunda kalmaktadır. Bağış reddedildiğinde ihtiyaç sahibi insanlar için oluşan bir imkân geri çevrilmiş olacaktır. Anonim isimle bağış makbuzu kesildiği durumda ise mali denetimlerde güçlükle karşılaşılabilecektir. “Bağış yaptıktan sonra adına bağış makbuzu kesilmesini istemeyen oluyor mu?” sorusuna katılımcı kuruluş yetkililerinin verdikleri cevaplar karşılaşılan sorunu daha açık ifade etmektedir.

O, FETÖ olaylarından sonra çok oldu, evet. Önceden de şu vardı: Vatandaş, “Rabbim bilsin. Ben kendimi afişe etmek istemiyorum.” diyordu (M.G.)

“Hocam lütfen benim ismimi almayın.” diyor. Burada aslında çok güzel bir iyi niyet var. Bir başka örnek, malum vaktiyle bazı dernekler çok olumsuz şeylerle anıldığı için ‘ola ki zaman döner, yarın bu dernek de bir hesaba çekilirse benim ismim orada anılmasın, bilinmesin’ niyetiyle... (S.C.)

Bu belki yaşadığımız en ciddi sıkıntılardan birisi. Özellikle 15 Temmuz'dan sonra bunu daha fazla yaşamaya başladık. İnsanların dini cemaatlara, tarikatlara bakış açısı özellikle 15 Temmuz'dan sonra ciddi manada değişti. Memur bağışçı çevresinde bu tarz hassasiyetleri görüyoruz. Yani “Ben yardım yapayım ama benim adım geçmesin.” işte “Benim adıma sen yatır.” gibi bu tarz isteklerde bulunan oluyor (S.O.)

Bağışçılarımız daha önce yaşanan olaylardan dolayı isim ve T.C. vermek istemiyorlar bize. (S.D.)

Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın teftişi esnasında bu tür anonim makbuzlar nedeniyle sorun yaşayan STK'lardan birinde, teftiş sonrası gerçekleşen hadise, olayın trajikomik yanına işaret eden ilginç bir örnektir.

Bizim buraya Ankara'dan denetlemeye geldiler. On beş gün burada kaldılar. Sıradan Müfettişler değil bunlar. Tek tek makbuzlara baktılar. TC'leri kontrol ettiler. TC'leri olmayanlar için ceza yazmak istediler. Bak bunları yaşadık. Her şey bitti. Rapor tuttular gidiyorlar. Hakikaten takdir ettiler yani. “Çok güzel.” dediler. “Gerçekten biz böyle bir sistemi çok az denetlemede görebiliyoruz.” diye övdüler. Çıkarttı bir tane abi, bir yüz lira verdi. “Abi isim...” “Benim adıma yazma.” dedi. Bak vallahi böyle...

“Benim adımı yazma. Orada kendi adınıza kesin, bunu benim bağışım olarak kabul edin.” dedi. Kendi adını ve kimlik numarasını vermeden bize bir de bağış yaptı yani. (S.D.)

Alan El: STK’ların Yardım Edilenlerle İlgili Karşılaştıkları Sorunlar

Yardım edilenlerin, meselenin mağdur, muhtaç ve mahcup tarafı oldukları en baştan ifade edilmelidir. Yardım edilen insanlar, içinde buldukları durumda bulunmayı istemedikleri gibi yardım talep eder pozisyonda bulunmaktan da rahatsızlık duymaktadırlar. Bu gibi nedenlerden olsa gerek STK’ların, gerçek ihtiyaç sahipleriyle ilgili karşılaştıkları sorunların az sayıda olduğu söylenebilir. Karşılaşılan sorunların çoğunun, bağışları bir geçim kaynağı haline getiren “profesyonel muhtaçlar” ile yaşandığı görülmüştür.

Yardım kuruluşlarının hedef kitlesini ihtiyaç sahibi insanlar oluşturmaktadır. Bağışın kabulünden başlayıp, ihtiyaç sahibinin belirlenmesi ve yardımın ona ulaştırılmasıyla sonlanan süreç büyük bir organizasyon, sistemli ve özverili bir çalışma pratiği gerektirmektedir. STK’lar, iş yüklerinin büyük bir kısmını işgal eden yardım edilenlerle ilgili süreçlerde birtakım sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Söz konusu Suriyeliler olduğunda ise rutin sorunların üzerine yenileri de eklenmektedir. Yapılan görüşmelerde yardım kuruluşlarının

yardım edilenlerle ilgili karşılaştıkları sorunların, yalan beyan, güvenlik ve mahremiyet endişesi, ihtiyaç fazlası bağış alma, kayıt dışı kalmak isteme olmak üzere dört temel alanda yaşandığı tespit edilmiştir.

a) Yalan Beyan

Yardım edilenlerle ilgili en çok karşılaşılan sorunun yalan beyan olduğu görülmektedir. STK temsilcilerinin ifadelerinde, profesyonel muhtaçların dışındaki ihtiyaç sahiplerinde görülen yalan beyanın, STK'lar tarafından bireyin kendini güvende hissetme ihtiyacının bir yansıması olarak kabul edildiği ve bir yere kadar anlayışla karşılandığı görülmüştür.

En çok karşılaştığımız sorun maalesef yalan beyan. Tabi “Sen yalan söylüyorsun.” da diyemiyorsun. Ama yüzde doksan dokuz bu ifadeleri, mağduriyetin, mazlumiyetin, muhtaçlığın verdiği bir söz olarak görüyoruz; o insanlara karşı (değerlendirmeler sırasında) çok da aşırı mesafe koymuyoruz (S.C.).

Yaşıyoruz bunları şimdi. Bunları ben normal karşılıyorum. Yani şimdi arkadaşlar bu konuda benden daha şeyler, kötüler. Ben biraz daha yumuşağım bu noktada bana göre. Onlar yalana tahammül edemiyorlar sanki? Bak kardeşim, yani kendini onun yerine koyun ya (S.D.).

Yalan beyan türlerinden biri, hanede çalışan olduğunun gizlenmesi olarak belirtilmiştir. Sigortalı olarak çalışabilme

haklarının gecikmeli olarak verilmesinin oluşturduğu alışkanlıkların da etkisiyle Suriyelilerden sigortasız çalışmaya devam edenler bulunabilmektedir. Geçici koruma belgeleri olmayanların kaçak durumunda olmaları nedeniyle bir işyerinde sigortalı olarak çalışma hakları bulunmamaktadır. Bazı işverenler Suriyeli elemanlarını sigortalı olarak çalıştırmak istememektedirler. Bazı aileler, gelen yardımlardan da faydalanabilmek için hanede çalışan olduğunu gizleyebilmektedirler. Bu durum da STK'lar açısından tespitlerde isabetin önüne geçmektedir.

Suriyeli ailelerde özellikle şimdi çok yaygın, çocuk mesela on beş, on altı yaşına girdiği an hani bir yere gönderip çalıştırıyorlar. Onlara çalışmıyor diyorlar. İş güç yok diyor. Ama çalışıyor (S.O.).

Yardım edilecek ailenin gerçekten ihtiyaç sahibi olup olmadığı; ihtiyaç sahibiyse ihtiyacının tespitinin yapılabilmesi için yardım kuruluşları tarafından, ilgili ailenin yaşadığı eve tespit amaçlı ziyaretler düzenlenmektedir. Bu ziyaretler esnasında karşılaşılan en sık sorunlardan biri kapısı kilitli odaların bulunmasıdır. Söz konusu aileler tarafından bu odaların kapıları açılmak istenmemekte ve odanın içinde ev sahibinin eşyaları olduğu beyan edilmektedir. Tespit için gidilen evdeki kilitli odaların varlığı STK görevlilerini zora sokmakta, araştırmasını tamamlayamamasına neden olmaktadır. Kapısı kilitli odalar, yardım kuruluşları için hep bir soru işareti

oluşturmaktadır. Genelde gıda veya çeşitli eşyanın stoklandığı bu odalar, STK'ların ihtiyaç sahibi ile arasındaki güvenin zedelenmesine neden olmaktadır. Bu saklama işlemi bazen, özellikle müstakil evlerde, evin içindeki odalara değil de evin bahçesinde bulunan farklı yapılarda olabilmektedir. Görüşme yapılan STK yetkilileri “Kilitli odalarla karşılaşılıyor musunuz?” sorusuna şöyle cevap vermişlerdir:

Problem şu. Mesela kilitli odalar oluyor. Çünkü oradan belki kaçak sigara paketleri var. Belki orada uyuşturucu var. Belki orada stoklanmış gıda var. Bilmiyoruz. Kilitli oda olduğu zaman eleman raporunu olumsuz yazıyor. Mutfak istediği kadar boş olsun. Zile basılıyor. “Kim o?” “Dost Eli’nden geldik inceleme için.” Dost Eli’nin geldiğini fark edince, kapı 10-15 dakika açılmıyor. O süreçte buzdolabı boşaltıldı. Gıdalar saklanıyor. Bizim elemanlar da illaki buluyorlar yani ne kadar saklansa da onu buluyorlar (gülüyor) (M.G.).

Genelde odanın birisi kapalı olur. Ve derler ki “Bu, ev sahibine ait.” Hiç alâkası yok. Bu insan burayı, aldığı malzemeleri bir saklama, depolama odası olarak kullanıyor (S.C.).

Mutlaka özellikle ailenin girilmesini istemediği odalar oluyor. Ama bizde karar aşamasında tabi o soru işareti oluyor (S.O.).

Evet, açtıyoruz. Bazen “Bu oda bana ait değil. Ev sahibinin eşyaları var filan.” Yani hep aynı hikâye... Biz o kapıyı açmışsak mutlaka orada stoklu ürünleri gördük. Zaten ev eşyası ev sahibine ait olan çok az olmuştur. Ama mesela gördüğümüz çift

buzdolapları, çift fırınlar, beyaz eşyalar, tüpler, halılar gıda maddeleri çok tabi (S.D.).

b) Güvenlik ve Mahremiyet Endişesi

STK'lar tespit ziyaretleri esnasında birtakım güvenlik kaygısı taşımaktadırlar. Söz konusu kaygılardan biri, kadın görevlilerin güvenliğidir. Bu kaygıyla kuruluşlar, ziyaretler esnasında özel durumlar dışında kadın görevli bulundurmamaktadırlar. Türk toplumunda normal şartlar altında bir eve, o evin erkeği olmadan yabancı bir erkeğin girmesi hoş karşılanmadığı için, erkek personel söz konusu eve girmeye çekinmektedir. Ama yaşanan tecrübeler sonucu ortaya çıkan güvenlik endişesi nedeniyle, bu rahatsızlık bir kenara bırakılmak zorunda kalınmıştır.

Çünkü bayanların olmaması gerekiyor. Neden? Gidildiğinde örneğin yapılan müracaatta diyor ki, "Eşim şehit". Ne yaparız? İnanırsınız. Zaman zaman bayan olarak gittiğimizde evde erkekle karşılaşabiliyoruz. O da risk. Nahoş bir durum... Bir bakıyorsunuz bir perdenin arkasından orada ayak gözükmüyor. Gizlenmiş. Veya evin balkonunda bir yere gizlenmiş (M.G.).

STK'ların güvenliğe dair kaygılarından biri de olası bir şikâyet durumunda hukuken zor durumda kalma endişesidir. Yasal olarak zor durumda kalmamak için kuruluşlar, tespit ziyareti yapacağı aileye başvuru esnasında bir form

doldurtmaktadırlar. Bu formda aileye, yardımda bulunmaya uygun olup olmadıklarının tespitinin yapılabilmesi için evlerine STK görevlileri tarafından ziyaret gerçekleştirileceğine, gelen görevli tarafından gerekli görülmesi durumunda evin bütün hatlarıyla teftiše tabi tutulacağına dair bilgilendirme yapılmaktadır. Okuyup bilgilendikten sonra yardım talebinde bulunan kiři eđer formu imzalarsa beyan edilen şartları kabul etmiş olmaktadır.

Mobil uygulama üzerinden, benim evime girmeye benim hakkımda işte araştırma yapılmasına, evime bakılmasına, içine girilmesine veya benimle ilgili tahkikat yapılmasına izin veriyorum, müsaade ediyorum gibisinden bir buton oluşturduk. O sıkıntıyı o şekilde çözmeye çalıştık (K.O.).

Yardım talebinde bulunulan eve tahkikata gidecek ekipler genelde erkelerden oluşturulduğundan, o hanenin gerçekten ihtiyaç sahibi olup olmadığının tespiti için eve girdiklerinde hem aileyi endişelendirmek ve mahremiyet konusunda rahatsız etmekten çekinmekte hem de kendilerine yönelik olumsuz bir ithamda bulunulmasından korkmaktadırlar. STK'lar bu endişeleri gidermek için birtakım önlemler almaktadırlar. Başvuru esnasında onam metni imzalatmak, ziyarete en az iki kişi gitmek, ekibi yaşı olgun ve güvenilir kimselerden oluşturmak, gerektiğinde ekibe kadın görevli dâhil etmek, gerektiğinde ziyaret edilen ailenin

komşularından veya yakınlarından refakat etmelerini sağlamak bu önlemlerden bazıları olarak gösterilebilir. Alınan bu önlemlerin de etkisiyle olsa gerek STK'ların mahremiyet konusunda sorun yaşamadıkları görülmüştür.

Zaten biz tek kişi gitmiyoruz. Mutlaka iki kişi oluyoruz. Yanımızdaki o kadın da sıkıntı duymasın diye “Komşunu çağır.” diyoruz mesela. Baktık kadın çok genç veya işte yalnız çocukları küçükse “Abla komşunu çağır. Komşun da gerekirse yanımızda olsun.” Hem ona bir güven gelsin hem de biz kendimizi de güvene alalım (K.O.).

Buradaki ilk başvuru esnasında mutlaka o mahremiyeti gözetmeye çalışıyoruz. Kişinin özel bir durumunun olduğunu tespit ettiğimizde ona göre yaklaşıyoruz. Mesela bazısı “Bana kadınlar gelsin.” diyor. O öyle istediği için kadınları gönderiyoruz. Hâlbuki evde kocası var. O bizimkiler gittiğinde kocası evde oluyor. Biz genelde giden arkadaşları tembihliyoruz. Evde bir erkek varsa, sizin girmenizi uygun görmüyorsanız dönün. Biz başka bir şekilde hallederiz. Kendi arkadaşlarımızı düşünüyoruz (S.O.).

İhtiyaç sahibi talepte bulunuyor. Biz orada yazılı bir evrak alıyoruz. “Sizin evinize geleceğiz, araştıracağız.” diyoruz. O da onu kabul ediyor. Yani bir de bir müfettiş gibi polis memuru gibi davranarak haddimizi aşıyoruz belki ama bize emanet edilen ürünler var. Biz mümkün olduğu kadar en iyi şekilde, en güzel şekilde, en ihtiyaç sahibi aileyi tespit için bunları yapıyoruz. Bilmiyorum ne kadar doğru. Sonuçta bir mahremiyete tecavüz var. Ama bunun

evvelinde, kanun karşısında sıkıntıya girmeyelim diye bir yazılı imzasını alıyoruz. Araştıracığımızı söylüyoruz, kabul ediyor (S.D.).

c) İhtiyacın Fazlası Bağış Alma

Kendini güvende hissetme duygusu bazen ihtiyaç sahibini, yaşam kültürüne uymayan, kullanamayacağı eşyayı, damak tadına uymayan, ihtiyacının olmadığı, yiyemeyeceği gıdayı almaya sevk edebilmektedir. Ancak bu istismarı yapanların genellikle profesyonel muhtaçlar oldukları görülmüştür. Alınan ihtiyaç fazlası aynı yardımlar, satılıp paraya dönüştürülebilmektedir. Bu durum toplum tarafından da takip edilmekte ve STK çalışanları uyarılmaktadır. İhtiyaç fazlası alınan aynı yardımların satılması sorununu besleyen temel faktörlerden biri, ileride de değinileceği üzere, aynı alanda çalışan STK'lar arasındaki eşgüdüm eksikliği olarak görünmektedir.

İhtiyacı olmadığı halde yardım talep eden, bu işi devamlı alışkanlık haline getirmiş, devamlı derneklerden geçinmeye çalışan insanlar var (K.O.).

Bu aile çok büyük bir ihtimalle işte benden alıyor. Sosyal Yardımlaşma (Vakfı)'dan alıyor, Kızılay'dan alıyor, ELBİR'e gitti oradan alıyor. Zaten ayda bir yedi sekiz koli giriyor eve büyük ihtimalle. Fazlasını, ihtiyaç duymuyor, satıyor artık onu yani (S.O.).

Burayı atlama tahtası olarak kullanıp Avrupa'ya geçebilirim diye gelmiş. İlk zamanlar bunlara gıda desteği sağladık. Eşya desteği sağladık. Daha sonra sıfır eşya vermekten vazgeçtik. Çünkü adam üç ay sonra senin eşyalarını, on bin liraya alıp verdiği eşyayı, bin liraya sattı koydu gitti. Sonra baktık ki benim vereceğim eşyayla başkası on beş yirmi sene yaşarken, bu adam satıp satıp gidiyor. (M.S.)

d) Kayıt Dışı Kalmak İsteme

İhtiyaç sahiplerini tespit etmede ve yardımları ulaştırmada STK'ları en çok zora sokan konulardan biri de kayıt dışılık olarak belirtilmiştir. Kimliksiz olma, kaçak binalarda ikamet, kira sözleşmesi olmaması gibi örnekler bunlardan birkaçıdır. Kimliksiz olanlar, devletin sağladığı hiçbir imkândan faydalanamamaktadır. Devlet, bütün geçici koruma altındakilerin geçici koruma kimlik belgesini almasını istemekte; almayanlar kaçak olarak görülmektedir. Kimlik başvurusunda bulunup başvuru sonucunu bekleyenler için başvuru belgesi de geçici olarak yeterli görülebilmektedir. Örneğin kaçak Afganların, bu tür bir geçici koruma başvurusunda bulunma hakları bulunmamaktadır. Bu nedenle özellikle günümüzde STK'ların, kimlik olmadan başvuru yapılması sorunuyla karşılaştığı kesimi daha çok Afgan, Özbek gibi ülkenin doğusundan kaçak yollarla gelenler oluşturmaktadır. Suriyeliler içinse açık kapı politikası gereği,

geçici koruma hakkı sağlanmışır. Geçici koruma kimlik başvurusu hakkına sahip olmalarına rağmen kimlik başvurusunda bulunmayan kimselere karşı STK'lar şüpheyle yaklaşmaktadır.

Şimdi emniyet sürekli bize telkinde bulunuyor. "Sakın kimliği olmayanların müracaatını almayın. Veya günü geçmiş olanları mutlaka bize yönlendirin. Yeniden kimlik güncellemeleri yapılın." Bu doğru. Bunu yapmamız lazım. Vatanımız için bunu yapmamız lazım. Biz o mühürlü kimliği görünceye kadar bir şey yapamıyoruz. Bu da insanları mağdur ediyor. Mülteci mağduriyeti bu da... Ama uygulama doğru mu? Kesinlikle doğru. Çok doğru bir uygulama. Yani biz buna çok riayet ediyoruz. Belki bazen hani bu noktada eleştiri de alıyor olabiliriz. Ama eğer vatansa önce bunu yapmamız gerekiyor (M.G.).

Yani gelen kişiler başvuru yapmıyorlar. Kimlik almak istemiyorlar. Bunun sebebini tabi biz bilemeyiz ama eğer Göç İdaresine gidip kimlik almak istemiyorsa, biz buna mesafeli olmak zorunda kalıyoruz (S.D.).

Kayıt dışı olma sorununun bir başka yönü de kaçak binalarda ikamet. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin oturacak düşük maliyetli mesken ihtiyaçları, yerli halkın kaçak yapılarını kiralama yoluna gitmeleri sonucunu doğurmuştur. Kaçak binada oturmanın, geçici koruma altındakine getirdiği birtakım mağduriyetler olduğu gibi STK'ların da işlerini güçleştirmektedir.

Dört yıldır aynı adreste oturuyor. Bana yardım almaya müracaat için geldiğinde, adreste kapı numarası yani beyan ettiği kapı numarasında üçte oturuyor gözükmüyor. Arkadaşlarımız üçe gidiyor. İkamette üç yazıyor. Çünkü beyanı öyle. Üçe gittiğinde arkadaşlarımız, oradan Türk aile çıkıyor. Biz ısrarla diyoruz ki bak kardeşim sen burada oturmuyorsun. Bize dürüst söyle, burada farklı birileri oturuyor. Bize yanlış ikamet getirmişsin. Orada onun mağduriyeti devreye giriyor. Eğer biz onu anlamadan yönlendirirsek onu mağdur etmiş oluyoruz. İşte muhtarını arıyoruz, konuşuyoruz. Diyor ki: Nüfusa ne beyan ettiyse o. Ev sahibini arıyoruz. Bir bakıyorsun orası kaçak daire (M.G.).

Suriyelilerin meskenlerine ilişkin bir başka sorun da kira sözleşmesi yapılmaması. Suriyelilerin bazıları ya kendilerinden ya da ev sahiplerinden kaynaklı gerekçelerle kira sözleşmesi yapmamaktadırlar. Bu da STK'ları gerek adrese ulaşımında gerek söz konusu ailenin ihtiyaç sahibi olup olmadığının tespitini yapmakta zora sokmaktadır.

Mesela kira en büyük problemlerden birisi... Yani çoğu işte bir kira sözleşmesi yapmıyor yazılı olarak. Sözlü olarak kira sözleşmesiyle oturuyor. Ama mesela geliyor buraya işte "1.500 lira benim kiram." diyor. Tabi oraya gidiyoruz, 1.200 diyor mesela. Burada ne söylediğini unutuyor. Böyle olunca da ya "Bu kişide bir tutarsızlık var." diyoruz Değerlendirmemizi haliyle ona göre yapıyoruz. Diğer verdiği bilgilerle vesaire ölçmeye çalışıyoruz (S.O.).

Görüşme yapılan kurumlardan bazıları ihtiyaç sahibi ailelere elektrik, su gibi aboneliklerin faturalarında da destek

sunmaktadır. Ancak adresteki aboneliğin farklı isim üzerine kayıtlı olduğu ailelerle karşılaşılabilmektedirler.

Yukarıda belirtilen temel sorun alanları dışında yardım kuruluşlarının dikkat çekmek istediği bir başka konu da bazı Suriyelilerin, bu kuruluşların yaptıkları yardımları Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi uluslararası kurumların finanse ettiği yanlış bilgisine sahip olmalarıdır. Türkiye'deki ve Konya'daki STK yapılarını bilmediklerinden olsa gerek bu kuruluşların gelirlerinin vatandaşlardan gelen bağışlar değil de AB veya BM'nin sağladığı fonlar olduğunu; dolayısıyla STK'ların Suriyelilere mecburen yardım etmek zorunda olduklarını düşünebilmektedirler.

Bizim gözlemleyebildiğimiz bir de şu var. Bu göçmen aileler, mülteci aileler bizim gibi yardım eden kuruluşları sanki onlara mecbur yardım edecekmiş gibi gözlemliyorlar. Mesela “Yurt dışından gelen paraları bize veriyorsunuz (zaten).” havası da var onlarda (S.O.).

Karşılaşılan sorunların çoğu, on yıllık süreçte karşılaşılmış olan sorunlardır. STK'larla yapılan görüşmelerde yetim ve dullar dışında Suriyelilerin çoğunluğunun geldikleri ilk dönem sonrasında kendi geçimlerini karşılamaya başladıkları ve artık muhtaç durumda olmadıkları görölmektedir. Haliyle STK'ların

Suriyeli ihtiyaç sahipleriyle ilgili karşılaştıkları sorunlar da aynı ölçüde azalma eğilimine girmiştir.

Sonuç

Türkiye, ülkelerindeki savaştan kaçan Suriyelilerin en çok tercih ettiği ülkedir. Suriyeliler, Türkiye'yi transit ülke olarak görmemekte bilakis hedef ülke olarak görüp yerleşim sağlamaktadırlar. İç savaşın uzaması, Suriyelilerin geri döneceklerine dair beklentileri boşa çıkarmıştır. Bu da beraberinde toplumda birtakım huzursuzlukları getirmiştir. Tarihin seyri açısından oldukça kısa sayılabilecek on yıl gibi bir sürede, yaklaşık dört milyon insanın gerçekleştirdiği göçün, bir toplumda olumsuz yansımalarının olması kaçınılmazdır.

Ülkemize göç etmek zorunda kalan ve farklı şehirlere yerleşen Suriyelilerin, en çok tercih ettiği şehirlerden biri de Konya'dır. Konya halkı, günümüzde nüfusunun yüzde beşini oluşturan Suriyelilere, göç etmeye başladıkları ilk günlerden itibaren kucak açmıştır. Onların önce acil barınma ihtiyacına pratik çözümler üretilmiş sonraki aşamada kendi kendilerine yaşamlarını sürdürebilecekleri imkânlar oluşturulmuştur. STK'lar göçün başladığı ilk andan itibaren aksiyon almış ve Konya halkı ile zor durumda olan, barınak, yiyecek, giyecek, temizlik maddesi vb. temel ihtiyaçları temin edemeyen mağdur Suriyeliler arasında köprüler kurmuşlardır.

Suriyelilere yardımda bulunan STK'lar bu yardım sürecinde dikensiz bir yolda yürümektedirler. Yardım kuruluşları faaliyetlerini, bağışçılardan bağışın toplanması, ihtiyaç sahibinin tespiti, ihtiyaçların analizi, yardım malzemelerinin temini ve taksimatının yapılması ve yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması olmak üzere çok aşamalı bir süreçte icra etmektedirler. Haliyle bu süreçte çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Bu araştırma, Suriyelilere yardımda bulunan STK'ların bağışçı ve bağış alan kimselerle yaşadıkları sorunlara, yarı yapılandırılmış mülakat tekniği marifetiyle Konya'da bu alanda faaliyet yürüten beş STK'nın yetkilileri ile gerçekleştirilen görüşmeler üzerinden ışık tutmaya çalışmaktadır.

Türk halkı yardımseverliği ile tüm dünyaya örnek olmaktadır. Yapılan bağışların STK'lar aracılığıyla yurt iç ve yurt dışında doğru adreslere ulaştırılmasının bu örneklkte payı büyüktür. STK'ların organizasyondaki başarıları, bağışçıların güvenlerini kazanmalarını sağlamış ve bu güven gerek bağışçı sayısının gerekse bağış miktarının artmasını sağlamıştır. Bağışçı ile STK arasında güvene dayalı bir ilişki olsa da bazı sorunların olması kaçınılmaz olacaktır. Söz konusu Suriyeliler olunca, bu sorunların türü ve miktarında farklılık olduğu gözlenmiştir.

Tüm dünyada yeniden yükseliŖe geçen ırkçılık, Türkiye’de de gündelik politik çıkarlar uğruna kprtlmektedir. Bir türlü istikrara kavuŖamayan ve yakın zamana kadar da kavuŖamayacak gibi duran bir coğrafyada bulunan Türkiye, bölgesinde adeta bir istikrar adası gibi durmaktadır. Hayatta kalma içgüdüsüyle veya daha rahat bir yaŖam amacıyla Ortadoğu ve Orta Asya’dan Türkiye’ye gelen farklı ırklardan milyonlarca insan, ırkçı politikalar için mümbit bir zemin oluŖurmaktadır. Bu tartiŖmalardan doğrudan etkilenenler ise Türkiye’ye sığınan mağdur ve mazlum insanlar olmaktadır. Zira ırkçılık, yardımsever Müslüman Türk halkını da etkilemektedir. Siyasi ve ideolojik çıkarlarla üretilen ırkçı tartiŖmalar, ırk kaygısı gütmeksizin yapılan bađiŖlara zaman zaman gölge dŖrmektedir.

Irkçılığın toplumda yayılması ve doğurduğu sorunlar noktasında çözüm üretmesi gereken ana unsur, beklendiği üzere iktidar değil toplum olmalıdır. Bunun için yardım faaliyetleri yürüten kuruluŖlar baŖta olmak üzere tüm STK’ların inisiyatif alması gerekmektedir. Yapılacak eŖitli faaliyetlerle ırkçılığın ve nefret söylemlerinin zararları anlatılmalı; toplumun Suriyelilere ya da farklı milletlere mensup insanlara karŖı nefret söylemi üreten siyasilere, yazılı ve görsel medya içeriklerine ve sosyal medya hesaplarına itibar etmemesi sağlanmalıdır. Türk toplumunun geleneksel

kodlarında var olan ensar ve uhuvvet anlayışının güçlü bir şekilde yerleşmesini sağlayacak çeşitli sosyal ve sanatsal etkinlikler yapılmalı; dijital içerikler üretilmelidir. Toplumda bu sayede artacak olan duyarlılık ve merhamet, devlet yönetimini gündelik siyasi tartışmaların ekseninin dışında durma ve insanlığa örnek olarak atılan adımların devamını sağlama noktasında destekleyecektir.

Devletin de Suriyelilere ve diğer mazlum yabancılara karşı nefret içeren ve toplumu yabancılara karşı kışkırtma amacı taşıyan her türlü eylem ve söylemin üzerine insani erdemler ekseninde ivedilikle gitmesi; özellikle bu suçu işleyen sosyal medya hesaplarına gereken yaptırımların uygulanması gerekmektedir. Aksi takdirde büyük bir kısmının geri dönmeyeceği artık kabul edilmesi gereken Suriyelilerle uyum içinde yaşama pratiği zedelenecek, sonraki yıllarda Türkiye için sürekli kaşınacak bir yara daha oluşacaktır.

Yapılan görüşmeler sonucunda yardım kuruluşlarının titiz bir şekilde çalıştığı, sahayı iyi tanıdıkları hem bilgi hem yöntem açısından bireysel aktörlere göre daha adil bir taksimat yaptıkları görülmektedir. Bağışçıların bağışların taksimatı konusunda STK'ları zor durumda bırakacak şartlar ileri sürmeleri, kuruluşların taksimatına müdahalede bulunmaları,

bağışçı-yardım kuruluşu-yardım alan üçgeninde oluşan ahengin bozulmasına neden olmaktadır.

Yardım kuruluşlarının bağışçılara, yardım edilen kişilerin mahremiyetini koruyarak bilgilendirmelerde bulunması, yardımların sürdürülebilir olması ve bağışçının manevi doyum yaşayabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Kuruluşlar, kimi zaman son kullanma tarihi geçmiş gıdalarla kimi zaman da hiçbir kullanım değeri olmayan eşyalarla bağış adı altında karşılaşmaktadır. İnsan sağlığına tehdit oluşturan ve insan onuruna yakışmayan bu durum, STK'ları rahatsız etmekte ve zor durumda bırakmaktadır.

Görüldüğü kadarıyla bağışçıların bir bağışta bulunurken bunu ya yapmaları gereken bir ibadet olan zekât görevini yerine getirmek ya da Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla nafile bir ibadet olan sadaka niyetiyle yapmaktadırlar. Gelir düzeyi yükselen toplumlarda asıl mesele bu bağışların kime verileceğidir. Bu noktada yardım kuruluşları bağışların dağıtımını hususunda sistemli, profesyonel ve veri tabanlı bir yöntemle çalışarak aslında çok önemli bir toplumsal ihtiyaca cevap vermektedirler. Bu aynı zamanda bağışçıların yaptıkları bağışların doğru adrese ulaşımını sağlamak açısından da önem arz etmektedir. Söz konusu STK'ların, bu hususu tam kavrayamamış bazı bağışçıların yardım kuruluşları ve

görevlilerine karşı üstenci tavırlarından muzdarip oldukları görülmektedir.

15 Temmuz darbe girişiminin, STK'lar üzerinde önemli etkileri olmuştur. Bu darbe girişimi sonrasında toplumda STK'lara karşı güven problemi yaşanmış; bu da yardım kuruluşlarına bağışları azaltmıştır. Araştırma kapsamında görüşülen STK'lar, herhangi bir cemaatle veya dini grupla iltisakları olmadığından bu süreçten bağışların miktarı konusunda çok fazla etkilenmediklerini ifade etmişlerdir. Ancak bu girişimler söz konusu STK'larda farklı bir sorun oluşturmaktadır. Bağışçılar iyi niyetle yapmış oldukları bağışlar nedeniyle yasal bir takibata uğramaktan endişe etmektedirler. Türkiye Cumhuriyeti yasalarına göre suç olmayan bir davranışın, herhangi bir statüko değişimi sonrası suçlu kabul edilmek veya bir terör örgütüyle iltisaklı sayılmak için delil olarak gösterilmesinden endişe duyan bağışçılar, isimlerinin kurumsal kayıtlarda görünmesini istememektedirler. Yapacağı bağışı teslim ederken ilgili kuruluşa güvenen bağışçı, adına bağış makbuzu düzenlenmek istendiğinde güvensizlik yaşamaktadır. Bağışçının böyle bir ikileme girmemesi, bağış yaparken kendini huzursuz hissetmemesi ve yaptığı bağışın şeffaf bir şekilde kayıt altına alınabilmesi için gerekli yasal güvenceler sağlanmalıdır. Aksi takdirde STK'lar, yapılan bazı

bağışları kayıt altına alamamakta; geçirilen teftişlerde sorunlar yaşamaktadırlar.

Yardımlarını, bağış alanlardan bazılarının ihtiyaç fazlası ürün alabilmek için yalan beyanda bulunduğunu ifade etmişlerdir. Yalan beyanda bulunanların veya ihtiyaç fazlası yardım alanların çoğunluğunu, yardımlardan geçinmeyi bir hayat tarzı haline getirmiş kimselerin yani “profesyonel muhtaç”ların oluşturduğu anlaşılmaktadır. Profesyonel muhtaçlar çoğu zaman gelen fazla aynı yardımları satıp nakde dönüştürmektedir. Bu suistimal durumu bazen gerçek muhtaçlar üzerinde olumsuz yargıların oluşmasına neden olmaktadır. Yalan beyanda bulunanların veya ihtiyaç fazlası yardım alanların bir kısmını ise kendini güvende hissetmek duygusuyla, sonraki günlerde kullanmak üzere fazladan yardım almak isteyen ihtiyaç sahibi kimseler oluşurmaktadır. Bu durumun önüne geçebilmek için geçici koruma altında bulunan ihtiyaç sahibi Suriyelilerin kendilerini güvende hissetmelerini sağlayacak kalıcı politikalar belirlenmelidir. Ayrıca STK’lar arasında eşgüdüm ve ortak veri ağı, yardımları bir geçim kaynağı olarak görenlerin önüne geçilmesine katkı sağlayacaktır.

Suriyelilerin kaçak binalara yerleşmeleri veya kira sözleşmesi yapmadan ev kiralamaları, STK’ların tespit ve tevzi işlemlerini

zora sokmaktadır. Sağlıklı barınma imkânlarının oluşturulması hem oluşabilecek suiistimallerin hem de kayıt dışılığın önüne geçecek önemli bir adım olacaktır.

Kaynakça

- Akbulut, A. (2020). Suriyelilerin Uyum Sürecinde Devlet Kurumları ve STK'ların Rolü. *Turkish Studies- Social Sciences*, 15(5), 2301-2322.
- Alptekin, K., Akarçay Ulutaş, D., & Ustabaşı Gündüz, D. (2018). Konya'da Geçici Koruma Altında Yaşayan Suriyeliler Üzerine Bir Çalışma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 87-114.
- Altındış, E. (2019). *Suriyelilere Yönelik Sivil Yardım Faaliyetleri ve Toplumsal Uyum (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Barın, H. (2019). *Türkiye'deki Suriyelilerin Entegrasyonunda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Ankara Örneği (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Baymur, F. (1994). *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılâp.
- Çambay, S. (2019). Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Dijital Gazetelerdeki Temsil Sorunu. *Turkish Studies*, 14(1), 157-180.
- Çebi, E. (2017). The Role of Turkish NGOs in Social Cohesion of Syrians. *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, 135-170.
- Çorlu, R. (2023, Aralık 27). Türkiye'de Göç Çalışmaları Üzerine Bir Alanyazın Taraması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (52), s. 211-232. doi:<https://doi.org/10.52642/susbed.1346795>
- DERBİS. (2024, Şubat 16). *Ana Sayfa*. Dernekler Bilgi Sistemi: <https://derbis.dernekler.gov.tr> adresinden alındı
- Dost Eli. (2023, Ocak 15). *Kurumsal: Dost Eli Derneği*. Dost Eli Derneği Web sitesi: <https://dosteli.org.tr/> adresinden alındı

- ELBİR. (2023, Ocak 15). *ELBİR Derneği*. Ocak 15, 2023 tarihinde ELBİR Derneği Web sitesi: <https://www.elbirdernegi.org> adresinden alındı
- Erdoğan, M. (2014). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language*. New York: Longman Publishing.
- GİB. (2024, Şubat 08). *Göç İdaresi Başkanlığı*. Ocak 12, 2023 tarihinde Göç İdaresi Başkanlığı Web sitesi: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden alındı
- Göker, G., & Keskin, S. (2015). Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* (41), 229-256.
- Hayra Koşanlar. (2023, Ocak 15). *Biz Kimiz: Hayra Koşanlar Derneği*. Hayra Koşanlar Derneği Web sitesi: <https://hayrakosanlar.org/Hakkimizda> adresinden alındı
- Ilker, E., Musa, S., & Alkassim, R. (2016). Comparison of Convenience Sampling and Purposive Sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 1-4.
- K.O. (2023, Aralık 01). Hayra Koşanlar Derneği. (M. Genç, Röportaj Yapan)
- Karataş, İ. (2021). *Konukseverliğin Sosyolojisi: Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye'deki Suriyelilere Yaklaşımları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Konya İHH. (2023, Ocak 15). *Hakkımızda: Konya İHH*. Konya İHH İnsanı Yardım Derneği Web Sitesi: <http://www.konyaihh.org.tr/sayfa-detay/sayfalar/78-hakkimizda> adresinden alındı
- Koyuncu, A. (2014). *Kentin Yeni Misafirleri Suriyeliler*. Konya: Çizgi Kitabevi.

- Koyuncu, A. (2018). Türkiye Toplumunda Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabulü ve Dışlanması. B. Kartal, & U. Manço (Dü) içinde, *Beklenmeyen Misafirler: Suriyeli Sığınmacılar Penceresinden Türkiye Toplumunun Geleceği* (s. 271-294). London: Transnational Press London.
- L. Jackson, S. (2011). *Research Methods: A Modular Approach*. Belmont, California: Wadsworth/Cengage Learning.
- M.G. (2023, Aralık 01). Dost Eli Derneği. (M. Genç, Röportaj Yapan)
- M.S. (2023, Aralık 01). Dost Eli. (M. Genç, Röportaj Yapan)
- Neuman, W. (2017). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. (S. Özge, Çev.) Ankara: Yayınodası.
- Özdemir Dal, B. (2022). Türkiye’de Mültecilerle Çalışan Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlet ile İlişkisi. *Journal of International Relations and Political Science Studies*, 5, 83-110.
- Özgür-Keysan, A., & Şentürk, B. (2021). Sorunlar ve Beklentilerin Algılanmasında Kadın Mülteciler ve Sivil Toplum Kuruluşları. *Sosyoekonomi*, 29(48), 343-376.
- RİDA. (2023, Ocak 15). *Hakkımızda: RİDA Derneği*. Rida Uluslararası Yetim ve Muhtaçlara Yardım Derneği'nin Web Sitesi: <https://www.ridader.org.tr/kurumsal/hakkimizda.html> adresinden alındı
- S.C. (2023, Aralık 01). Elbir Derneği. (M. Genç, Röportaj Yapan)
- S.D. (2023, Aralık 10). RİDA. (M. Genç, Röportaj Yapan)
- S.O. (2023, Aralık 10). Konya İHH. (M. Genç, Röportaj Yapan)
- Sözen, E. (2014). *Söylem Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. Ankara: Birleşik Yayınları.
- STİGM. (2023, Ocak 12). *Dernek Sayıları*. Ocak 12, 2023 tarihinde Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Web sitesi: <https://www.siviltoplum.gov.tr/dernek-sayilari> adresinden alındı
- Taşdemir, F. (2022, Temmuz 27). *Türkiye, En Çok İnsani Yardım Yapan Ülke Sıralamasında Zirvedeki Yerini Korudu: AA.*

- Ocak 16, 2023 tarihinde Anadolu Ajansı Web Sitesi:
<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-en-cok-insani-yardim-yapan-ulke-siralamasinda-zirvedeki-yerini-korudu/2646685> adresinden alındı
- Türk, G. (2018). Türkiye'de Suriyeli Mültecilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerine İlişkin Bir Değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 87-114.
- VGM. (2023a, Temmuz 14). *Vakıfların Türlerine Göre Dağılımı*. Şubat 19, 2024 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü Web sitesi:
https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/vakif-istatistikleri/yeni-vakiflar2023-sorasi/01-vakiflarin-turlerine-gore-dagilimi--14072023.pdf adresinden alındı
- VGM. (2023b, Ocak 12). *Hedef Kitlelerine Göre Yeni Vakıfların Dağılımı*. Ocak 12, 2023 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü Web sitesi:
https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/00ghedef-kitlesine-gore-yeni-vakiflarin--dagilimi.pdf adresinden alındı
- VGM. (2024, Şubat 19). *Vakıf Sorgulama*. Şubat 19, 2024 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü Web Sayfası:
<https://www.vgm.gov.tr/vakif-sorgulama/vakif-sorgulama?Page=1&CityId=42&FoundationCategoryId=5> adresinden alındı

NORMAN G. FINKELSTEIN, HOLOKOST ENDÜSTRİSİ: YAHUDİ ACILARININ İSTİSMARI, İSTANBUL: KUTADGU YAYINLARI, 2023.

Değerlendiren: Gizem Ayşe ARIKAN AKÇAY

Araştırma Görevlisi

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

gizemayse.akcay@kilis.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-6616-7012>

Makale Türü / Article Types: Eser Değerlendirmesi / Book Review

Geliş Tarihi / Received: 3 Kasım/ 3 November 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 17 Aralık/ 17 December 2024

Yayın Tarihi / Published: 26 Aralık / 26 December 2024

Yayın Sezonu / Pub Season: Aralık/ December

Atıf / Cite: Arıkan Akçay, G.A. (2024). Norman G. Finkelstein, Holokost Endüstrisi: Yahudi Acılarının İstismarı, İstanbul: Kutadgu Yayınları, 2023. Ortadoğu ve Göç, 14(1). ss. 304-313.

İntihal / Plagiarism: Bu makalenin intihal içermediği teyit edildi. / This article has been checked via a plagiarism detector.

Holokost, II. Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanya'sının Yahudi halkına karşı yaptığı soykırımdır. Bu süreçte Nazi rejimi, Avrupa genelinde yaklaşık olarak altı milyon Yahudi'yi öldürmüştür. Aynı zamanda birçok Polonyalı, Sovyet savaş esirleri ve Nazi ideolojisine karşı olan insanlar da hedef alınmıştır.

Holokost; Yahudilerin zorla çalıştırılması, toplama kamplarına sürülmesi ve gaz odalarında toplu bir şekilde öldürülmesi gibi zulüm politikasını içermiştir. Auschwitz, Treblika, Dachau ve Sobibor gibi toplama kampları Holokost sırasında milyonlarca insanın hayatını kaybettiği ölüm kampları olarak bilinmektedir.

Holokost Endüstrisi; Amerikalı siyaset bilimci, aktivist ve akademisyen olan Norman G. Finkelstein tarafından ortaya çıkarılmıştır. Finkelstein, Holokost'un hafızasının bazı kişi ve kuruluşlar tarafından çıkar amaçlı kullanıldığını ve Yahudi soykırımı için anma ve eğitim çalışmalarının ticari bir hale getirildiğini ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, ona göre Yahudi soykırımı üzerinden maddi veya siyasi olarak kazanç sağlamayı amaçlayan sistem Holokost Endüstrisidir. Finkelstein'ın annesi ve babası Polonya'da Yahudi soykırımında sağ kurtulabilmişlerdir. Bu durum onun Holokost üzerine çalışmalar yapmasında etkili olmuştur.

Norman G. Finkelstein tarafından “The Holocaust Industry: Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering” adlı kitap ilk İngilizce olarak 2000 yılında yayımlanmıştır. Otuza yakın dile çevrilmiş ve birçok tartışmaya neden olmuştur. Aynı zamanda Finkelstein’in işsiz kalmasına, bir nevi sürgün hayatı yaşamasına ve Filistin’e girişinin yasaklanmasına kadar birçok sorun yaşamasına da yol açmıştır. Kitabı Kutadgu yayıncılıkta tercümesini yapan Utku Umut Bulsun’dur. Kitap; sunuş, teşekkür, önsöz, üç bölüm ve üç ekten oluşmaktadır. Bu üç bölüm: 1. Holokost’u Sermayeye Çevirmek, 2. Sahtekârlar, Tüccarlar ve Tarih ve 3. Çifte Vurgun başlıklarını taşımaktadır. Finkelstein, bu kitabında Nazi Almanya’sında Yahudilerin yaşadığı trajedinin günümüzde İsrail ve Amerikan Yahudi seçkinleri tarafından çıkar amaçlı kullanılmasına ve bu durumun, İsrail’in uzun süredir devam eden baskı ve ayrımcılık politikalarını haklı göstermek için bir araç olarak işlev gördüğüne dair savunusuna yer vermiştir.

Kitabın ilk bölümü olan “Holokost’u Sermayeye Çevirmek”, Holokost’un hafızasının politik bir araç olarak bilinçli bir şekilde inşa edildiğini ve zamanla ticari bir endüstriye dönüştüğünü öne sürmektedir. Jan Assmann, Kültürel Bellek adlı eserinde toplumsal kimliği, “ortak kimlik” kavramı üzerinden tanımlar. Ona göre, sosyal beden fiziksel bir gerçeklik olarak var olmaz; bu, hayali bir yapı, simgesel bir

form ve bir sosyal düzenlemedir, ancak bu şekliyle de hakiki bir gerçekliktir. Ortak kimlik ya da “biz kimliği,” bir grubun oluşturduğu ve üyelerinin özdeşleştiği bir imgeyi ifade eder. Bu kimlik, ortak semboller ve anlamlar etrafında şekillenerek kolektif bir belleği inşa etmeyi hedefler (Assmann, 2015, s.142). Holokost hafızası da ortak kimlik olarak Yahudi kimliğini pekiştirmek ve Yahudilere yönelik empati oluşturmak amacıyla stratejik olarak şekillendirilmiştir. Bu durum Karaarslan’ın (2019, s.145) şu ifadeleriyle desteklenebilir: “Hafızanın iki işleyiş yönü vardır: geçmiş ve gelecek. Modern siyasi yapıların kimlik inşa etme süreci bu noktada görünürlük kazanır. Geçmişe müdahale etmek esasında şimdiki ve geleceği kurgulama arzusunu barındırmaktadır.” Ek olarak Hobsbawm ve Ranger ‘a (2006) göre müdahale, mevcut kimliğin yeniden şekillendirilip yapılandırılması yoluyla gerçekleşen bir yeniden üretim sürecidir. Böylece, geçmiş üzerinden yapılan müdahaleler, siyasi yapıların toplumun güncel ve gelecekteki ideolojisini belirlemesinde etkili bir araç haline gelir. Finkelstein’a göre özellikle 1967’deki Altı Gün Savaşı’ndan sonra, Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail arasındaki bağların güçlenmesiyle birlikte Holokost anmaları Amerikan kamuoyunda daha fazla yer bulmaktadır. Yazar, Holokost’un ABD kamuoyunda çıkar amaçlı kullanıldığını şu sözlerle ifade etmiştir:

Amerikan Yahudiliği, Haziran Savaşı'ndan sonra Nazi Holokost'unu istismar etmeye başladı. Holokost, ideolojik olarak bir kez biçimlendirildikten sonra, İsrail'e yönelik eleştirileri saptırmak için mükemmel bir silah olduğunu kanıtladı. Benim de bu kitapta tam olarak göstereceğim şey budur. Burada vurgulanması gereken, Holokost'un Amerikan Yahudi elitleri için de İsrail'le aynı işlevi gördüğüdür: Yüksek bahisli bir iktidar oyununda paha biçilmez bir koz (Finkelstein, 2023, s.49).

Bu bölüm, Holokost anısının yalnızca bir anma amacını aşarak siyasi hedefler doğrultusunda nasıl kullanılabildiğini sorgulamakta ve buna yönelik eleştiriler sunmaktadır. Bununla birlikte, bazı eleştirmenler Finkelstein'in analizini aşırı genelleyci bulmakta ve tarihsel anmanın önemini fazla indirgediğini düşünmektedir.

Kitabın “Sahtekârlar, Tüccarlar ve Tarih” adlı ikinci bölümünde Finkelstein, Holokost anma ve tazminat süreçlerine bazı Yahudi örgütleri ile bireylerin katılımını eleştirir. Tazminat taleplerinden toplanan fonların gerçek mağdurlara ulaşmadığını, aksine bu fonların büyük ölçüde kuruluşların elinde toplandığını ve bazı kişilerin süreçten maddi kazanç sağladığını iddia eder. Finkelstein'a göre, bu kuruluşlar Holokost anısını kullanarak siyasi ve ekonomik kazanç peşinde koşmuş ve böylece Holokost'tan kurtulanların çıkarlarını zedelemiştir. Ayrıca, Holokost üzerine konferanslar düzenleyen bazı yazarlar, akademisyenler ve konuşmacılar,

Holokost'u karmaşık olgusal tartışmalarla çevreleyip onu anlaşılması imkânsız ve gizemli bir olay olarak sunarlar. Bu yolla, sürekli devam eden bir söylemsel çıkmaz yaratarak kendilerine kalıcı bir ticari kazanç alanı inşa ederler (Finkelstein, 2023, s.61-67). Bir de bu bölümde Finkelstein Amerika'nın tutumunun ikiyüzlü bir izlenim verdiğini ifade etmektedir. Kendi tarihindeki suçlar için anıtlar, müzeler veya anma günleri oluşturma konusunda bir çaba göstermezken; Holokost'u anmak için başkentinde bir müze açmış ve anma günü ilan etmiştir. Fransız düşünür Pierre Nora'nın Hafıza Mekanları olarak adlandırdığı kavram, hafızanın şekillendiği ve anlam kazandığı yerleri ifade eder. Nora'ya göre, bu mekanlar, geçmişin etkisiyle kendi bilincine ulaşma işlevi görür. Ancak aynı zamanda, artık hafıza ortamlarının bulunmamasının bir sonucu olarak da ortaya çıkar. Hafıza, mekâna dayalı bir süreklilik duygusuna bağlıdır ve bu mekanlar geçmişin anılarını kutsayıp yeniden canlandırarak anlam kazanır (Nora, 2006, s.17-18). Ayrıca siyasi yapılar; müdahalelerini mekân, tarihsel anlatılar ve medya aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir. Örneğin, insanların bulunduğu meydanlardaki müze, anıt, heykel düzenlemeleri, kentin kurucu değerlerini simgelemekle birlikte, o alanı toplumsal hafızayı inşa etmeye yönelik bir hatırlama mekânına dönüştürme amacı taşıyabilir (Karaarslan, 2019, s.149). Ek

olarak mekâna müdahale etmek ve onu dönüştürmek, siyasi bir duruş olarak kendini gösterir. Siyaset, mekâna sürekli müdahale ederek hafızayı şekillendirir ve yönlendirir. Mekânın değişimi, dönüşümü ve farklı bir yapıya bürünmesi, aslında hafızanın, anıların, algıların ve hayal gücünün de değişmesi anlamına gelir (Alver, 2017, s.272). Amerika'nın yapmış olduğu bu durum tersine çevrildiğinde, Berlin'de Kızılderililer ve köleleştirilenler için anıtların dikilmesi gibi bir tablo ortaya çıkar. Finkelstein, Amerikan Devleti'nin böyle bir duruma nasıl tepki verebileceğini hayal etmemizi isteyerek, olayların diğer yüzüne dikkat çeker (Finkelstein, 2023, s.90-96). Bu bölüm, Holokost anısının mali ve kurumsal yönetimini ve adaletin sağlanmasında etik sorumlulukları mercek altına alır. Ancak, Finkelstein'ın belirli kuruluşlar ve şahıslara yönelik açık eleştirileri, bazı kesimlerce antisemitik olarak değerlendirilmiştir. Eleştirmenler, Finkelstein'ın tüm Yahudi örgütlerine veya Holokost anmalarına genelleme yaptığını öne sürerek bu bölümü tartışmalı bulmuştur. Yine de Finkelstein mağduriyetin maddi kazanç amacıyla kullanımındaki etik sorunları gündeme getirerek okuyucuyu bu konular üzerinde düşünmeye teşvik etmektedir.

Kitabın son bölümü olan "Çifte Vurgun", Holokost'tan kurtulanlara yönelik tazminat taleplerinin Almanya gibi ülkelerden toplandığını, fakat bu fonların mağdurlara tam

anlamıyla ulaşmadığını öne sürer. Finkelstein, tazminatların adil biçimde dağıtılmadığını ve bazı kuruluşların sürekli yeni taleplerde bulunduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, Holokost mağdurlarının çıkarlarının arka planda bırakıldığını ve asıl amacın bazı kurumların ekonomik kazançlarını sürdürmek olduğunu iddia etmiştir. Hatta bu süreçte sahte mağdurların ortaya çıkmasını ve bu kişilerin de maddi yardımlardan yararlanması, ayrıca süreci yürüten yetkililerin bu tazminatların büyük kısmını kendilerine ayırması söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Tazminat transferlerini gerçekleştiren bankalarda da yolsuzlukları tespit etmiştir (Finkelstein, 2023, s.105-151). Bankalarda mağdurlar için düzenlenen fonların ve kampanyaların arka planıyla ilgili kitaptan şu alıntı verilebilir:

...Holokost dönemi hesaplar içinde sadece birkaç Yahudi hesabı bulunursa, İsviçre bankalarına karşı yürütülen kampanya güvenilirliğini yitirecekti; çok sayıda Yahudi hesabı bulunursa, tazminat ödenecek olanlar yasal hak sahipleri olacaktı, Yahudi örgütleri değil. Holokost endüstrisinin diğer bir düsturu da tazminatın “para meselesi değil, doğruluk ve adalet meselesi” olduğuydu. İsviçreli de artık bununla dalga geçiyordu: “Mesele para değil. Mesele daha çok para” (Finkelstein, 2023, s.116).

Ayrıca, tarihsel anlatı, eğitimde kullanılan materyaller yoluyla da aktarılabilmektedir. Bu materyallerde devletin kuruluşu, savaşlar ve benzeri tarihsel olayların nasıl anlatıldığı, siyasi

yapıların toplumsal hafıza oluşturma sürecine nasıl müdahale ettiklerini gözler önüne serer (Karaarslan, 2019, s.153-154). Bu bağlamda Finkelstein, özellikle Amerika’da on yedi eyaletin okullarında Holokost eğitim programlarının zorunlu tutulduğuna veya önerildiğine ve birçok üniversite ile kolejde Holokost araştırmalarına yönelik akademik kürsüler kurulduğuna, Amerika genelinde düzenli olarak Holokost anma törenleri yapıldığına vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla, Holokost konusunda eğitim ve farkındalık çalışmalarına yapılan yatırımlar, bu endüstrinin devamını sağlamak ve gelecekte daha fazla maddi kaynak elde etmek için bir altyapı oluşturmaya yönelik bir çaba olarak görülür (Finkelstein, 2023, s.193-194).

Bu bölüm, tazminat süreçlerindeki haksızlık ve dolandırıcılık iddialarını ele alarak Holokost anısının somut faydalar sağlayacak biçimde korunması gerekliliğini tartışır. Finkelstein’in, tazminat sürecini yöneten bazı Yahudi kuruluşlarını eleştirmesi etik soruları gündeme getirirken, bazı eleştirmenler bu söylemin Holokost’un anısına zarar verebileceğini düşünmektedir. Bölüm, tazminat dağıtımında kurumsal şeffaflığın önemini vurgulayarak okuyucuları bu konuda düşünmeye teşvik eder.

Bu üç bölüm değerlendirildiğinde, Finkelstein'in Holokost'un tarihsel ve etik anlamının korunması gerekliliğine dair eleştirilerini bir bütün olarak sunduğu görülür. Her bölüm, Holokost'un hafızasının ticarileşmesi, tazminatların adil olmayan şekilde kullanılması ve Holokost'un politik amaçlar doğrultusunda araçşallaştırılmasının etik sonuçlarına dikkat çeker. Bununla birlikte, kitap hem bireyleri hem de kuruluşları hedef alan eleştirileri ve Holokost anısının korunmasına dair düşünceleri nedeniyle derin tartışmalara yol açmıştır. Finkelstein, tarihsel olayların ekonomik ve siyasi çıkarlar için kullanılmasının potansiyel zararlarını ortaya koyarak önemli bir bakış açısı sunar.

Kaynakça

- Alver, K. (2017). Mekân ve hafıza. *Sosyoloji Divanı* (10), 269-273.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. A. Tekin (ev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Finkelstein, N.G. (2023). *Holokost Endüstrisi: Yahudi Acılarının İstismarı*. İstanbul: Kutadgu Yayınları.
- Hobsbawm, J.E. & Ranger, T. (2006). *Geleneğin İcadı*. M.M. şahin (ev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Karaarslan, F. (2019). *Toplumsal Hafıza: Hatırlamanın ve Unutmanın Sosyolojisi*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekanları*. M.E. zcan (ev.). Ankara: Dost Kitabevi.